
Rastislav Tóth

Politické stratégie

fftu

Vysokoškolská učebnica
Trnava 2015

Recenzenti
 doc. Ing. Pavol Hrivík, CSc.
 Mgr. Marcel Martinkovič, PhD.

OBSAH

Úvod	5
Úloha vízie v staroveku a stredoveku	8
vízia ako integračný faktor v spoločnosti; tvorba spoločných hodnôt; úloha prorokov a panovníkov	
Vojenská stratégia – zdroj odborného prístupu k politike	16
Sun Tzu – Umenie vojny; veľké vojny stredoveku; svetové vojny	
Druhy vízií	23
korporatívna vízia; národná vízia; globálna vízia	
Zmysel a ciele politickej vízie	32
definovanie vízie; formulovanie vízie; štruktúra vízie; implementácia vízie	
Politická stratégia	41
podstata politickej stratégie; strategické plánovanie; stratégie a taktika v politike	
Motivácia v politike	49
ústredná motivácia; rozpracovanie motivácie; mobilizácia	
Tvorba strategického konsenzu	57
konsenzus ako cieľ; kooperácia na vízii; politická participácia; integrácia zdrojov politiky a vývoja	

Stratégia rekonštrukcie systému	65
dlhodobé, prechodné a krátkodobé hodnoty; výmena politických vodcov; výmena politických ideálov; revolučný asketizmus	
Zmeny „technológie“ moci	74
pôvodcovia zmien; organizátori zmien; rekonštrukcia vládnutia	
Hľadanie „veľkých stratégií“, alebo vízií	82
Marxov model budúcnosti; W. W. Rostow; Baťovo Česko-Slovensko pre 40 miliónov; Fourastie – nový pokus	
Stranícke vízie	88
socialistická vízia; liberálna vízia; konzervatívna vízia	
Vízia ako nekončiaci proces	96
„učíaca sa spoločnosť“; veľká syntéza, alebo boj civilizácií?; stratégia prežitia ľudstva	
Záver	102
Literatúra	104

ÚVOD

Dynamika spoločenského procesu sa urýchľuje, z čoho vyplýva nevyhnutnosť zaoberať sa problematikou poznania vlastnej podstaty, ako aj hľadania tých faktorov, ktoré túto dynamiku pozitívne aj negatívne ovplyvňujú. Žijeme v období konfrontácie ciest vedúcich k lepšej, ohľadupľnejšej, ľudskejšej a efektívnejšej spoločnosti. Tak to však bolo vždy v ľudských dejinách, no miera vzájomnej informovanosti nikdy nebola taká rozsiahla, z čoho vyplýva možnosť mnohých porovnávať a vyberať. „Človek k svojej spoločenskej a politickej existencii potrebuje fungujúcu spoločnosť práve tak, ako potrebuje vzduch k dýchaniu pre svoju biologickú existenciu. Napriek tomu to, že človek musí mať spoločnosť nutne neznamená, že ju skutočne má. Nikto by nepovažoval neorganizovanú, panicky pobiehajúcu masu ľudských bytostí na potápajúcej sa lodi za „spoločnosť“.“¹ Podstata organizovanosti spoločnosti nie je otázkou jej operatívneho riadenia, ale dlhodobého smerovania, vytvorenia dôveryhodného obrazu budúcnosti – vízie spoločnosti – kvôli ktorému stojí za to žiť a tvoriť.

Samotná vízia je východiskom pre skonštruovanie celého súboru nástrojov, dielčích cieľov a ciest ich dosahovania, mobilizácie intelektuálnych, materiálnych aj jednoduchých ľudských zdrojov – vytvorenie politickej stratégie. Je mnoho subjektov, ktoré by sa mohli na nej podieľať, no o tom si pohovoríme neskôr.

Chýbajúca vízia budúcnosti a z toho neprítomnosť „veľkej politickej stratégie“ vyplýva z hlavného problému súčasnej euroatlantickej civilizácie: krízy hodnôt, ktoré by viedli k dôvere voči politickej sfére a túto následne nútili k intelektuálnej produkcii. Kríza hodnôt je stav, ktorý môžeme v spomenutom regióne pozorovať od prvej svetovej vojny. Keďže sa medzičasom ostatný svet „prebudil“ (ide najmä o pacifické krajiny), euroatlantický región pôsobí ako ťažkotonážny vlak, ktorý sa pohybuje

1) Drucker, P.F., *Fungujúci spoločnosť*, s. 13

zotrvačnosťou a rešpekt budí iba svojou obrovskou hmotnosťou (ekonomika a zbrane). To je však iba dočasná prednosť, ktorá už nie je dostatočne zastrahujúcim faktorom vo svetovom vývoji. Navyše nedostatočne motivuje obyvateľstvo regiónu.

Od polovice devätnásteho storočia sa zdalo, že úlohu vízie v kombinácii so stratégiou zvládnu základné politické ideológie. Nimi sa malo zabezpečiť základné smerovanie vývoja spoločnosti, definovanie hýbateľov, ciele a cesty ich dosiahnutia, ako aj prípadná zastupiteľnosť, pôvodne definovaná ako variantnosť vývoja. Všetky však ráтали s imperiálnym využívaním cudzích zdrojov k vytváraniu vlastného blahobytu. Kvôli tomu nastal tiež zásadný pohyb k ovládnutiu cudzích zdrojov medzi vojnami a tiež po druhej svetovej vojne. To je však tiež éra zlyhania európskych politických ideológií ako stratégií dosiahnutia „skvelej budúcnosti“. Zostala iba vzájomná spása medzi liberálnou a komunistickou ideológiou, ktorá síce pomohla Európe na prelome osemdesiatych a deväťdesiatych rokov, no nemohla zastaviť presun efektívnosti strategického myslenia do neeurópskych regiónov. Dôvodom je stále európsky fundamentalizmus, hraničiaci s eurorasizmom.

Vráťme sa ešte raz k už citovanému Petrovi Druckerovi, ktorý vyslovil nasledujúcu myšlienku: „Žiadna spoločnosť nemôže fungovať ako spoločnosť, ak svojim jednotlivým členom neposkytuje spoločenský status a určitú funkciu a pokiaľ rozhodujúca spoločenská moc nie je mocou legitímnou.“² Inak povedané, spoločenská moc musí byť užitočná všetkým svojim členom a musí sa opierať o tradičné vzorce svojho vzniku a reprodukcie. Ide o prepojenie minulosti a budúcnosti. Pridelenie spoločenského statusu a naznačenie možnosti jeho využitia umožňujú jednotlivcom, ale tiež skupinám a sociálnym vrstvám, aby si tiež vytvárali vízie budúcnosti, pričom nemusia bojovať o pozície s inými sociálnymi zoskupeniami. Vízia teda má okrem iného integrovať spoločnosť a vytvárať nástroje pre riešenie konfliktov.

Žiadna pospolitosť neexistuje sama o sebe, ale v kontakte s inými spoločnosťami. Preto vízie a politické stratégie uľahčujú interspoľočenskú komunikáciu a spolužitie. Ukazujú nielen aktuálny stav komunikujúcich spoločností, ale aj ich predstavy o budúcnosti. Tak sa dajú hľadať spojenci, alebo aj aktuálni kooperanti. V medzinárodnom priestore vznikajú

zoskupenia, až medzinárodné organizácie, alebo aj integračné zoskupenia. Sú ľahšie identifikovateľné (pochopteľné) okolím, zaraditeľné do budúcnosti. Politické stratégie obsahujú svoj medzinárodný rozmer, v ktorom naznačujú východiská, ciele, ale aj prostriedky, ako k nim dôjsť.

Pre tvorbu politických stratégií je nevyhnutné dosiahnuť vysoký stupeň intelektuálizácie spoločnosti, najmä spoločenských elít. Spomenutý proces je vysoko intelektuálnou záležitosťou, ktorá vo svojich prvých fázach nemá s masami nič spoločné. Stratégie sa netvorí na uliciach, ale v mozgoch malých častí spoločnosti. Až vo fáze verifikácie nastupuje čas pre masu, ktoré sa buď stotožnia s definovanými cieľmi a prostriedkami, alebo ich odmietnu. Stratégiu možno presadzovať aj silou a zastrahovaním, no takáto sa bez zásadného masového súhlasu nedá dlho udržať, takže nejde o stratégiu, ale iba formu vládnutia nad masami.

V poslednom čase často počujeme tvrdenie o „poznatkovej spoločnosti“, neexistencia vízie a politickej stratégie však nepotvrdzujú tieto slová, ktoré sa skôr stali politickým sloganom, ako zrkadlom reality. Niektoré spoločenské fragmenty (najmä spomedzi nadnárodných ekonomických subjektov) naznačujú, že takouto víziou disponujú a vedú si podľa nej vytvoriť aj organizačnú stratégiu, pričom vedú tiež získať medziinštitucionálny súhlas a podrobiť si štátne vlády. To však pre úspešnosť ľudského rodu nestačí.

Miera intelektuálizácie ľudského rodu zaznamenáva kvantitatívny vzostup, no pri nedostatku kvalitatívnych radikálnych premien. Ide o obnovu schopnosti predvídať a vytvoriť napríklad víziu spoločnosti, ako to predviedli osvietenci, vrátane predstavy o jej spravovaní, čiže o politickom systéme.

Práca, ktorá sa Vám dostáva do rúk chce na jednej strane vysvetliť odbornú podstatu vízie a stratégie, zároveň „bodnúť do slabín“ ľudského ducha, aby sa spamätal a vyprodukoval niečo, čo pretrvá zase aspoň tie dve až tri storočia, ako doterajší liberálny systém.

2) Item, s. 15

ÚLOHA VÍZIE V STAROVEKU A STREDOVEKU

Vízia, ako dôveryhodný a realizovateľný obraz budúcnosti s trochu neurčitými obrysami sa stala dôležitým nástrojom vládnutia a všeobecného spoločenského pohybu už v staroveku. Išlo o obraz silného štátu a prosperujúcej spoločnosti, založenej na spoločných hodnotách a akceptovaní rovnakých autorít, či božského, alebo ľudského pôvodu. Išlo o vytvorenie obrazu spoločnosti, ktorá by bola stabilná a štátu, ktorý by túto stabilitu chránil. Tak, ako pri každej vízii budúcnosti, aj v staroveku pôsobila mystika ako posilňujúci faktor jej vierohodnosti.

Vo svojej podstate mala štyri určujúce roviny pohľadu:

- *Vojenskú stratégiu* (zabezpečenie proti potenciálnym útočníkom)
- *Hospodársku stratégiu* (zloženú zo zabezpečenia obchodovania a zásobovania obyvateľstva potravinami)
- *Politickú stratégiu* (rozpracovanie otázky vládnutia, určenia charakteru moci, personálneho striedania a stability systému)
- *Spoločenskú stratégiu* (generálny pohľad na spoločnosť, rozdelenie úloh, zodpovednosti, participácie jednotlivých vrstiev na spoločenských procesoch).

Vo všetkých spomenutých rovinách vidíme potrebu prepojenia dvoch skupín: filozofov a vládcov. Prvá skupina dodávala „mystiku“ – filozofický pohľad na jednotlivé oblasti, ako aj na celok, druhá zase zabezpečovala realizáciu dôveryhodnej a uskutočniteľnej vízie vývoja spoločnosti. Kým vízia je možná aj v akademickej, či teoretickej podobe, môže byť „uložená“ do knižníc, šuplíkov a podobných archívov, stratégia potrebuje aj realizačnú fázu, čiže musí byť prepojená so skupinami, organizáciami, alebo jednotlivcami, ochotnými a schopnými realizovať určitú stratégiu. Najmä v antických helénskych štátoch sa filozofi dostávali do blízkosti vládnucich, mocných, či vplyvných ľudí, resp. mali vplyv aj na formovanie verejnej mienky, takže sa ich názory dostávali podstatne ľahšie do realizačnej fázy, ako tomu bolo v neskorších dobách, vrátane dnešných čias.

Súvisí to s vyššou mierou kultivovanosti verejnosti (nie pouličného davu), a preto aj vládnucich skupín. Všetci chápali potrebu rozdelenia spoločenského postavenia a užitočnosti prepojenia jednotlivých spoločenských častí. (Na rozdiel od súčasnosti, kedy si politici myslia, že dokážu dobre filozofovať, podnikatelia si to isté myslia o svojej schopnosti politizovať a verejnosť „naskakuje“ na akýkoľvek snobský podvrh médií.)

Potreba dobrej stratégie v antických štátoch súvisela so zložitou otázkou prežitia: išlo o mestské, teda menšie štáty, ktoré mohli byť ľahkým terčom teritoriálnych mocností. Navyše sa mestské štáty chceli predvážať v helénskom priestore, čiže išlo o domináciu v tomto teritóriu. Na prežitie v takom prostredí je potrebné využiť vlastné porovnateľné prednosti a poraziť akéhokoľvek (ekonomicky, politicky, či vojensky) silnejšieho protivníka.

Pozrime sa na jednotlivé zložky strategických úvah:

Vojenská stratégia sa opierala o potrebu efektívneho vojska, ktoré má vysokú mieru mobility, odhodlanie-motiváciu, spojenú s existenciou vlasti, dostatok ľudských a materiálnych zdrojov a flexibilný systém vyhľadávania vojvodcov. Keďže išlo spravidla o prímorské štáty, potrebná bola aj kombinácia pozemnej armády a vojnového námorníctva. Zároveň je potrebné zdôrazniť, že nešlo o použitie hrubej sily, ale východiskom bola helénska kultúra, ktorá spôsobovala vnútornú integritu, ale zároveň bola vhodnou náhradou za cudzie kultúry.

Hospodárska stratégia vychádzala zo skutočnosti, že malé štáty si nikdy nedokážu zabezpečiť zdroje vlastného života iba vo svojom prostredí, potrebujú ľudskú, aj tovarovú komunikáciu. Helénske štáty boli veľmi otvorené príchodu cudzincov, ktorí museli spĺňať nejaké štátno-komunitné kritériá a prinášali potrebný doplnok do profesnej skladby obyvateľstva. Nemali politické práva, no ekonomicky sa im vyplatilo prísť do týchto štátov. Obyvateľstvo však potrebovalo aj pravidelný dostatok potravín, čo bolo možné iba zabezpečením potravinových zdrojov z cudziny. Ak boli štáty dosť bohaté, potreba vyšších vrstiev sa orientovala aj na luxusnejší tovar, čo je vždy spojené s určitou „exotikou“, a sme opäť pri obchodovaní. Keďže išlo o systém, ktorého súčasťou boli aj otroci, existovala aj potreba trhu s ľuďmi. Vojnové aktivity zase potrebovali špeciálne surovinné zdroje na výrobu zbraní, čo tradične znamená buď ovládnutie územia s požadovanými zdrojmi, alebo schopnosť obchodovať s nimi.

Politická stratégia vychádzala z potreby zabezpečiť „večnosť“ systému moci, čo je túžbou mocných vždy a v každom štáte. Filozofi ukázali,

že je možné striedanie rôznych režimov pri zachovaní štátu, pričom jednotlivé režimy klasifikovali podľa miery predpokladanej úspešnosti, nie z ideologických predsudkov. Aj preto demokracia nebola politickým ideálom vládnutia. Politické stratégie mali niekoľko dôležitých kritérií hodnotenia: vládnutie schopných, kontrola a možnosť zmeny (personálnej, alebo systémovej). Chápali opotrebovávanie sa jednotlivých režimov a nevyhnutnosti ich striedania. Vôbec však nechápali tyranu (dnes by sme povedali diktatúru, či totalitný režim) ako cieľ, ale ako prechodný stav medzi dvomi režimami. Chápali tiež, že pre rôzne spoločenské vrstvy sú rôzne režimy rôzne príťažlivé, či akceptovateľné. Aj z toho vyplývala vyššia potencia ich striedania.

Svojou podstatou teda išlo o stratégie prežitia. Z toho vyplýva nevyhnutnosť nájsť „spoločného menovateľa“, teda akceptovateľné východisko (zdôvodnenie). Týmto bolo v antike jednoznačne náboženstvo (nie cirkev ako organizácia, ale viera, presvedčenie, svetonázor, kozmológia). V prvom rade bolo potrebné nejako sa zhodnúť (nie dohodnúť) na súbore hodnôt, ktoré budú východiskami pre život jednotlivca, skupiny a komunity. Tieto hodnoty sa opierali o vôľu bohov, aj napriek tomu, že títo vôbec neboli ideálnymi typmi – od egyptských až po rímskych bohov. Mali mnoho nerestí, no zároveň na rozdiel od ľudí, aj absolútnu imunitu pre vrchnú skupinu a čiastočnú pre nižších bohov. Jednoducho boli akýmsi rozprávkovým obrazom človeka.

Súbor týchto hodnôt následne pomohol vytvoriť základnú víziu spoločnosti, jej vzniku, premien a budúcnosti. Z hľadiska efektívnosti išlo o výborne prepracované vízie, pretože dokázali pretrvať celé stáročia bez podstatných zmien, čo sa od tých čias v Európe nepodarilo žiadnej vízii.

Základnou hodnotou všetkých antických vízií bola komunitná súdržnosť – vlastenectvo. Bez tejto hodnoty by sa každá pospolitost nevyhnutne rozpadla buď sama od seba, alebo pod náporom susedov, nájazdníkov, iných štátov a podobne. Nešlo teda v prvom rade o vieru, či náboženstvo, ale o súdržnosť. Je známym faktom, že antickí európania boli podstatne nábožensky tolerantnejší, ako európania v novoveku. Hlavnou motiváciou vojen nebola náboženská rôznorodosť, či neznašanlivosť, ale záujem komunit. Každá komunita má jeden základný záujem – vytvorenie fungujúceho samosprávneho systému. Obyčajne má podobu vlastného štátu, v prípade väčších štátov vytvorenie autonómnych menších území. Tu sa potom dostávajú do kontaktu dve podobné hodnoty: vlastenectvo

(patriotizmus) a lokálpatriotizmus (miestne vlastenectvo). Tieto dve hodnoty sa môžu navzájom podporovať, ale zároveň sú aj v určitom konflikte. V antických spoločenstvách bolo vidieť princíp miestnej súdržnosti a vedľa neho aj princíp širšej súdržnosti, ktorý občas nadobúdal až charakter civilizačnej súdržnosti (Egypt, Rím). Podobne to bolo aj v prípade Helénov, ktorí síce mali mnoho štátov, no v prípade ohrozenia, vedeli spoločne organizovať efektívnu obranu. Išlo o prepojenie etnických a civilizačných záujmov širšej komunity. Neskôr po určitú dobu pôsobila aj hodnota ochrany rímskej civilizácie. Po niekoľkých storočiach bola postupne erodovaná príchodom príslušníkov iných etník a civilizácií, ktoré pôsobili deštruktívne voči spoločným civilizačným hodnotám, nakoniec aj proti komunitným rímskym hodnotám. Mesto Rím pretrvalo, no na iných hodnotách, ktoré boli importované zvonku.

Premeny komunitno-civilizačných hodnôt boli založené vždy na príchode nových náboženských hodnôt a presvedčení. V prípade antiky ide o nahradenie rímskeho náboženstva kresťanstvom. Ale aj neskôr pri zásadných komunitno-civilizačných premenách v Európe prichádzali nové (hoci stále kresťanské) náboženstvá. Opäť ukázali vysokú mieru netolerancie a zviadli medzi sebou náboženské vojny. Nová vízia sa opierala o zničenie dovtedajšej vízie. Nositelia novej stratégie nechceli pretrvávanie predchádzajúcej stratégie, ktorá by mohla pôsobiť ako alternatívna cesta vývoja. To isté sa zopakovalo aj ešte neskôr (v novoveku) pri príchode ateistických vízií založených na nových filozofiách – nekompromisný boj, vojny občianske aj medzinárodné. Napokon tento prístup pretrval aj do súčasnosti.

Významnú úlohu pri tvorbe vízií mali v staroveku panovníci a proroci. Hlavnou úlohou panovníka bolo zjednotiť komunitu do štátnej spoločnosti. To bolo možné iba pri jasnej vízii budúcnosti komunity („národa“). Vždy išlo o mieru slobody v organizácii (napríklad v štáte), čo možno demonštrovať na dvoch antických prístupoch v Sparte a Aténach. Vyššia miera neslobody je na určitý čas spravidla efektívnejšia, no po čase sa zase ukáže, že bráni rozvoju, pretože bráni „rozletu ducha“. Stáva sa vysoko konzervatívnou víziou a neuspokojuje časť občanov. Zároveň spôsobuje vývojové zaostávanie, čo môže spôsobiť vznik vnútrocivilizačnej medzery, disproporcie vnútri teritoriálneho vývoja. Uzatvára sa do seba ako ochranný prístup proti zmene iniciovanej zvonka. Historicky možno doložiť, že vždy išlo o časovo limitovaný prístup, ktorý musel byť po nejakej dobe opustený.

Pochopiteľne, že panovníci plnili integračnú a hodnototvornú úlohu nielen vo vnútri svojej komunity, ale tiež vo vzťahu k okoliu. V takomto vzťahu vždy ide o celú škálu postojov od kooperácie, cez jednoduchú toleranciu rozdielnych systémov, až po vojnu. Zároveň ide o kombináciu obranných stratégií s útočnými. Prvé sú podmienené ochranou vlastných hodnôt, aj za cenu určitej izolovanosti, druhé majú expanzívnu motiváciu, ich aktéri sú odhodlaní rozširovať vlastné komunitné hodnoty za štátne hranice. Toto je večná dilema, ktorá pôsobí v medzinárodných vzťahoch. Nie je založená na samotných hodnotách, ale na ich výklade najmä vládnicích skupín (panovníkov, vládnicích rodov, mocenských skupín apod.).

V staroveku bola expanzia limitovaná logistickými schopnosťami (presunom armád, schopnosťou prežiť na cudzom území dlhšiu dobu, zásobovaním apod.). Výraznejšie sa prejavila v časoch rozširovania ríše Alexandra Veľkého a Rímskej ríše.

V staroveku však môžeme sledovať aj iný druh hodnotovej expanzie, ktorej nositeľmi boli kočovné kmene. V tomto prípade nešlo v prvom rade o rozširovanie teritória s novými hodnotami, ale o migrovanie vlastnej komunity. Na novom území spravidla tvrdo vytlačili pôvodné hodnoty a predstavy o budúcnosti, ktoré nahradili zmesou vlastných a zvyškom pôvodných lokálnych hodnôt. Takto postupovali Germáni, Húni, Vikingovia a príslušníci ďalších dobyvačných spoločností.

Panovníci, či vojvodcovia plnili úlohu organizátorov komunit, strategov ich prežitia. Pochopiteľne, že súčasťou takejto stratégie je aj hierarchizovanie hodnôt, to znamená ich usporiadanie podľa dôležitosti a následná ochrana. Toto usporiadanie však spravidla nemalo dlhú životnosť, pretože dôležitosť hodnôt si usporadúval každý panovník sám. Tak do určitej miery menil aj samotnú komunitu a jej smerovanie. Nešlo o zásadné vychýlenie z vývojového smeru, ale o individuálne prispôbovanie niektorých častí vízie. Inak povedané, nemenila sa podstata vízie, ale mohla sa aj úplne zmeniť stratégia jej dosiahnutia. (Dnes by sme tento prístup mohli porovnať k striedaniu vládnicích politických strán pri zachovaní charakteru spoločenského systému a politického režimu).

Úloha prorokov, ich možnosti, postavenie, aj osudy boli podstatne odlišné od pôsobenia panovníkov. Staroveké spoločenské systémy sa snažili udržať duálny systém: podobenstvo Kristových slov „dajte cisárovi čo je cisárovo a Bohu, čo je Božie“. Vplyv panovníkov bol podložený politickou mocou, kým vplyv prorokov ničím, navyše sa spravidla dostávali

do konfliktu s oficiálnou mocenskou štruktúrou, niekedy aj so samotným panovníkom. Hlavnou úlohou prorokov bolo práve vytváranie vízií na základe morálnych kódexov danej komunity. Zároveň ochraňovali tieto hodnoty, upozorňovali vládcov, ak sa odklonili od nich a snažili sa získať komunitu k nejakej ceste a nejakému cieľu. Proroci zároveň upozorňovali na dve alternatívy vývoja: dobrú a zlú. Zjednodušene povedané, išlo o cestu do rája, alebo do pekla. Takýto prístup sa zachoval v Európe až do novoveku. Počas viacerých storočí sa rôzni proroci snažili vykresliť bájnu budúcnosť a primäť vládcov, aby konali podľa tejto vízie. Viacerí proroci skončili zle: v lepšom prípade vo vyhnanstve, v horšom ich stali, ukrižovali, či utopili, alebo ukameňovali. Žiadni politici nikdy a nikde nemali a nemajú radi, keď ich niekto napomína, karhá, alebo priamo odsudzuje. Pritom z mocenského hľadiska boli proroci vždy úplne bezmocní, no z morálneho mohli získavať výraznejšiu podporu buď v aktuálnom stave, alebo po čase ich nasledovníci (tak vzniklo kresťanstvo, aj islám, neskôr rôzne varianty kresťanstva).

V stredoveku boli vládcovia, aj proroci v trochu odlišnej situácii. Najmä v Európe sa pravdy zmocnila jedna z cirkví, ktorá si ješitne strážila tento monopol. Kruto vedela trestať aj vlastných prívržencov a opäť možno konštatovať, že noví proroci to stále nemali v živote jednoduché. Poznáme viacerých svätých, ktorí síce formálne neboli zaradení medzi prorokov, no ich etická a vizionárska činnosť svojou podstatou spĺňala kritériá na takéto označenie.

Do monopolu cirkvy na pravdu a teda aj na jedine správnu víziu začali v stredoveku zasahovať vedci, ktorí prichádzali s niektorými tvrdeniami, odporujúcimi večnej pravde a preto erodujúcej uznávanú víziu vývoja ľudstva. Z hľadiska kozmologického išlo o tvrdenia o zaoblenosti, až guľatosti Zeme, ktoré bolo neskôr doplnené tvrdením o slnečnej sústave, namiesto geocentrizmu. Takéto tvrdenia boli dopĺňané chemickými, biologickými a medicínskymi zisteniami, pokusmi, či pokusmi o pokusy. Na rozdiel od staroveku však neexistovala sloboda vedeckého bádania, ani sloboda slova, takže aj kresťanská vízia pretrvala dlhšie, ako bola doba jej progresívnosti. Preto stredoveké vízie boli značne jednoduché, v podstate rozprávkovým spôsobom interpretovali pôvodnú kresťanskú a židovskú víziu. Keďže staroveké vízie nepoznali realitu o tisícročie neskôr, stredovek sa stal konzervatívnejším, ako starovek, bránil prežité dogmy a nedokázal vytvoriť dôveryhodnú a inšpiratívnu víziu. Podobne aj hodnotový systém

sa udržiaval najmä mocenskými zásahmi do života komunít a jednotlivcov. Aj preto vznikali rôzne husitské a ďalšie protestantské hnutia, ktoré chceli obnovu hodnôt pri akceptovaní nového stavu. Upozorňovali najmä na stratu morálky vo vládnucich a vplyvových zoskupeniach, z čoho vytvorili záver o nevyhnutnosti vrátenia sa ku koreňom svojho vierovyznania. Ako sme si už povedali, každá vízia musí mať v sebe silný etický základ, ak ho stratí, stáva sa zbytočnou. Takto sa v Európe v priebehu dvoch tisícročí rozpadli v podstate všetky ríše, ktoré sa tvárili ako večné systémy. Štáty prežili, no ich ríše nie.

Renesancia svojou podstatou rehabilitovala starovek, pripustila, že hodnotové systémy vtedy vzniknuté sú použiteľné aj v úplne nových podmienkach. Tento prístup vytvoril možnosti pre vznik nových vízií, ktoré by redefinovali budúcnosť a obnovili dôveru vo vládnutie. Bolo potrebných však niekoľko storočí, aby vznikli nové vízie a nové stratégie pre spoločnosť a mocenské skupiny. Z politologického hľadiska boli najdôležitejšími liberálne a socialistické vízie, vrátane revolučných stratégií, ktoré dodnes vplývajú na politický vývoj a vlastne dodnes nikto nevytvoril ucelenú víziu, ktorá by tieto dve skupiny prekonala (hoci takáto potreba existuje, keďže obidve boli prekonané realitou a stali sa karikatúrou súčasného stavu spoločnosti).

Súčasťou vzniku nových stratégií sa stali nové systémy vládnutia, opierajúce sa o „novotvary“. Nimi sú volené zastupiteľské systémy, politické strany a ústavy. Takto sa tiež vytvoril priestor pre štruktúrovanie strategických úvah a pre pokusy o variantnosť vývoja (existencia viacerých vízií budúcnosti). Opäť treba konštatovať, že najväčšími nepriateľmi širokého názorového pluralizmu sú mocenské skupiny, ako aj obdivovatelia permanentnej jednosmernosti vývoja.

Vo všeobecnosti možno povedať, že staroveké vízie sa od stredovekých líšili svojou variantnosťou, tolerantnosťou voči iným duchovným produktom a ich nositeľom. Bojovnosť stratégií však bola vyššia v staroveku, kedy vízie nezjednocovali civilizáciu tak, ako tomu bolo v stredoveku. Navyše sa v stredoveku podstatne znížila fyzická kondícia obyvateľstva vo všeobecnosti a nové zbraňové systémy ju dosť dlho nevedeli nahradiť. Až v dvadsiatom storočí nové zbrane umožnili bojovať aj pri nízkej fyzickej zdatnosti vojakov a ich veliteľov (kde sú časy, keď vojvodca cválal, alebo bežal pred svojim vojskom?).

Úloha vízií v stredoveku výrazne upadla, čo bolo spôsobené všeobecným duchovným úpadkom v spoločnosti, prísny potláčaním duchovnej

rozmanitosti a odsunutím verejnosti na okraj rozhodovacích procesov. Tým sa zúžila množina ľudí, ktorí mali podstatný vplyv na vývoj v spoločnosti a ktorí sa dokázali jednoducho dohodnúť na vládnutie, pričom nepotrebovali víziu, ale odstránenie potenciálnych ohrozovateľov trónov. Namiesto tolerancie názorov iných ľudí, nastúpil veľmi prísny dozor a trestanie inak zmýšľajúcich. V stredoveku dokonca vznikol nový fenomén vstupujúci do medzinárodných vzťahov – sväté, alebo náboženské vojny, čo bolo prejavom boja proti iným názorom a ich sociálnym a politickým nositeľom. Tento faktor sa dokonca pokúsili vzkriesiť niektorí americkí politici aj v dvadsiatom a dvadsiatom prvom storočí (svetové vojny a vojna na Blízkom východe). Podobne pristupujú k boju proti inakšie mysliacich militantné skupiny moslimov a Židov aj dnes.

Nedostatok vízií a ich tvorcov spôsobil určité ustrnutie v stredovekom európskom vývoji. Pozrime sa teraz na problematiku stratégií tam, kde existovali aj napriek neprítomnosti vízií. Existuje iba jediná sféra spoločenského života, kde môžu vznikať stratégie aj bez vízií – a to je oblasť vojenstva.

VOJENSKÁ STRATÉGIA – ZDROJ ODBORNÉHO PRÍSTUPU K POLITIKE

Vojna je svojou podstatou jednorázovou záležitosťou. Nemá za cieľ nič vytvoriť, ale naopak, zničiť protivníka, či nepriateľa. Zdôvodnenie vojny je úlohou pre politikov, nie pre vojakov. Poslanie vojakov je viesť vojnu; miesto, čas a cieľ určia spravidla politici a následne sa stávajú iba zdrojom materiálneho zabezpečenia armád, nezasahujú do velenia. Ak áno, tak je to vždy na škodu vojenského procesu. Vojaci sa na druhej strane nestarajú o politické zdôvodnenie vojny, ani o dôsledky po jej skončení (okrem požiadavky zisku z nej).

Vojenská stratégia má iba jeden cieľ – viesť k vojenskému víťazstvu a k porážke nepriateľa. Tomuto cieľu sú podriadené všetky ďalšie úvahy. Zo staroveku poznáme dvoch významných teoretických stratégov: sú to Číňan Sun-c' a Ind Kautilija. Okrem nich sa výrazne do oblasti vojenskej stratégie zapísali praktickí vojvodcovia, akými boli viacerí egyptskí faraóni, helénsky Alexander Veľký, rímsky César, kartágsky Hanibal a ďalší. Prví menovaní vo svojich teóriách ďaleko predbehli svoju dobu a precízne rozpracovali vojenské otázky, vojvodcovia zase dokázali vytvoriť prekvapujúce varianty boja, ktoré viedli aj k nečakaným víťazstvám.

Sun-c' sa zaoberal hybnou myšlienkou vojnových úvah, teda čo vojvodcu vedie k rozhodnutiam. Čínska filozofia je známa tým, že hľadá „cestu“, čo je vlastne východisko všetkých úvah a nasledujúceho konania. Takto aj Sun-c' doporučuje hľadať „cestu“, ktorá vedie protivníka k strategickým úvahám a rozhodnutiam, čiže nájsť jeho cestu a tak získať výhodu v tom, že dokáže predvídať jeho rozhodnutia. Precízne definoval podstatu stratégie na základe analýzy akejkoľvek vojny tým, že vymedzil základné otázky, na ktoré potrebuje poznať odpoveď:

„Ktorý vládca má Tao?
Ktorý generál je schopný?
Kto získal výhody Nebies a Zeme?

Koho príkazy sa plnia viac ako riadne?
Koho vojsko je silnejšie?
Koho dôstojníci a vojaci sú lepšie vycvičení?
Koho odmeny a tresty sú ľahšie pochopiteľné?“³

Vidíme tu snahu získať poznanie o metóde uvažovania vojvodcov a ich subjektívnych danostiach. Až potom nasledujú praktické otázky o množstve a stave armád. Možno požiadavka komunikácie s nadprirodzenou sférou pôsobí na prvý pohľad archaicky, no v prvom rade v tej dobe išlo o zásadnú otázku, na koho strane stoja bohovia, zároveň je potrebné pripomenúť, že aj dnes sa štátnici pri svojich rozhodnutiach obracajú k bohom (podľa dominujúcej prestíže v regióne): navštevujú bohoslužby pri príležitosti svojej inaugurácie a v armádach pôsobia kňazi, pričom pri rozpútaní vojny sa spravidla ospravedlňujú „nesprávnu“ náboženskou orientáciou protivníka (súčasný poňatie svätej vojny).

Ďalej spomenutý stratég vyslovil požiadavku poznania krajiny, kde sa má bojovať. V prvom rade zase nie je otázka objektívna, tzn. členitosť a charakter terénu, ale subjektívna: aké výhody poskytuje našej a protivníkovej armáde, či sú tie výhody vyrovnané, alebo je niekto vo výhode. Ide o požiadavku schopnosti strategického uvažovania samotných vojvodcov. Pritom ich postaveniu pripisuje veľmi veľký význam. Uvedomuje si, že ide o rozhodujúcu osobu. „V deň, keď sa vodca vydá so svojimi mužmi do boja, bude to ako by s ním vyšplhali do výšky a rebríky zhodili do priepasti. Vodca postúpi v ich čele hlboko do území cudzích pánov a potom stlačí spúšť. Rozkáže im, akoby rozkazoval stádu ovci – vedie ich vpred a zase nazad a nikto z nich nevie, kde mieri.“⁴ Ide zreteľne o požiadavku výnimočného postavenia vojvodcu a absolútnej poslušnosti ostatných účastníkov vojny. Úmysel vojvodcu nemusí byť podriadeným označovaný, vysvetľovaný, alebo dokonca zdôvodňovaný. Vojvodca musí byť pánom situácie, samozrejme s úplnou zodpovednosťou za výsledok: on získava vavrín víťaza, alebo hanbu porazeného.

Dôležitou požiadavkou pre víťazstvo je podľa tohto čínskeho autora prekonanie strachu. Človek sa celkom prirodzene bojí o seba, nechce trpieť, byť zranený, alebo dokonca prísť o život. Preto vojvodca nesmie

3) Sun-c', Sun Pin, *Umění války*, s. 62.

4) C. d. s. 119.

hovoriť o nebezpečí, ale má spomínať odmeny, ktorých má sľúbiť viac, ako ho k tomu smernice zaväzujú. Vojaci musia bezvýhradne plniť rozkazy, ich cieľom sa musí stať porážka nepriateľa.⁵

Kautília zasadil vojenskú stratégiu do komplexnej stratégie celého vládnutia v štáte. Niektorí autori tohto Inda prirovnávajú k Machiavellimu, no nie je to adekvátne, pretože Kautília nepísal svoj spis kvôli konkrétnemu vládcovi, je to použiteľný návod na vládnutie kdekolvek a kedykoľvek, vrátane našej doby.

Venujme sa však jeho vojenskej stratégii. Predovšetkým mu ide o udržanie súdržnosti armády. Faktormi disharmónie v armáde môžu byť príjmy, neúcta, vnútorný nesúlad medzi jednotlivými časťami, ale tiež nespokojnosť jednotlivých veliteľov. Môže to však byť produkt nezhody medzi aktivitami diplomacie a armády.⁶ Jasné je, že aktivity obidvoch zložiek (diplomacie, aj armády) predurčuje panovník, no inak sú dosť autonómnymi oblasťami, ktoré chcú vplývať na politiku a teda „predbehnúť“ toho druhého. Podobne ako v Európe Platón, aj tento autor upozorňuje na nevyhnutnosť pripravenosti panovníka vládnuť, v prípade vojny, viesť vojenské operácie. Rozdeľuje panovníkov na tých, ktorí sú energickí, zdraví, odvážni a schopní používať zbrane a tých, ktorí sú posadnutí mocou. Prví dokážu využívať svoju armádu, techniku, ľudí aj zvieratá, kým tí druhí chcú zvíťaziť, čo ich môže viesť do záhuby.⁷ Potrebné je uvedomovať si, že v staroveku panovník, ktorý chcel iba vládnuť a do boja posielal za seba iba vojvodcov, riskoval, že títo po čase strhnú moc na seba, uvedomia si, že sú silnejší, ako mieroví politici (to sa stalo viacerým vládcom v starom Ríme). V prípade indických vládcov a ich armád ešte išlo aj o používanie v Európe netradičných zvierat – slonov. Tieto zvieratá potrebujú inú starostlivosť, obsluhu, aj taktiku boja. Nedajú sa „dirigovať“ ako kone, majú aj vlastné uvažovanie, ktoré môže spôsobiť vážne straty vo vlastnej armáde. Pri správnom narábaní sú slony jedinečnou „zbraňou“, ktorá naháňa strach a dáva vojakom na ich chrbtoch nečakané možnosti útoku zhora.

Kautília vo svojej stratégii navrhuje aj používanie rôznych zdrojov informácií. Chápe, že bez čerstvých a širokých informácií sa ťažko bojuje.

5) V prvej svetovej vojne bolo často veľkým problémom „zdvihnúť“ vojakov do boja, nechceli riskovať vlastný život, začínali premýšľať nad zmyslom vojny a nenachádzali uspokojivú odpoveď.

6) The Kautilya Arthaśāstra, s. 401-405.

7) c.d. s. 406-407.

Preto učí ako používať vojenských zvedov, ale tiež bežných tulákov a miestne prostitútky. Na rozdiel od vojenských zvedov (špiónov) sa ostatné spomenuté skupiny pohybujú prirodzene na okraji vojenských táborov, nadväzujú rôzne styky s vojakmi a ich veliteľmi a preto sa môžu priamo dozvedieť údaje, ktoré by mali byť utajené. Sú dokonca očakávaným „doprovodom“ každej armády, nepôsobia cudzo a dokážu sa niekedy dostať aj do samotných táborov. Informácie teda boli už pred vyše dvomi tisícročiami považované za dôležitý zdroj vojenských rozhodnutí. Vojna sa nemala viesť iba v štáboch, ale hlavne vo vedomí vojvodcov.

V stredoveku sa uskutočnilo viacero vojen, na ktorých možno zreteľne demonštrovať úlohu stratégie.

Boli to jednak vnútorné vojny vo Svätej ríši rímskej nemeckého národa, ktoré boli aktuálnou reakciou na nepokoje a revolty jednotlivých miestnych vládcov, resp. miest a tiež vojny vonkajšie, ktorých cieľom bolo rozširovanie ovládaného územia. Veľmi viditeľnou boli tzv. križiacke výpravy, pri ktorých by sa predpokladala existencia vojenskej stratégie. Skutočnosť však bola veľmi žalostná: základná predstava sa opierala o ideu náboženskej vojny s niekým, koho vojvodcovia nepoznali a v podstate ani veľmi nevedeli, kde to idú bojovať. Navyše neboli vnútorne zladené pomery – štruktúra riadenia bola veľmi voľná, čo je v podmienkach armády veľkým nedostatkom. Vojaci boli motivovaní iba vidinou zisku z rozprávkových pokladov vo Svätej zemi, takže sa stávalo, že po čase dezertovali (ešte v Európe), plienili a vraždili a lup získaný od kresťanov si brali domov. Armády mali malú organizačnú súdržnosť, zlé informačné siete a slabú logistiku (prepravné systémy). Kresťanským panovníkom sa navyše do vojen veľmi nechcelo, asi tušili, že materiálny zisk bude nízky, ak vôbec bude nejaký.

Základom taktiky bolo prevalcovanie protivníka množstvom vojakov a výdržou pri obliehaní. Možno povedať, že od čias helénskych a rímskych vojvodcov sa rozpadlo strategické uvažovanie a strategická príprava vojny. Väčšina vojen bola vyhraná náhodne, chýbal v nich systém uvažovania.

Nedostatok uvažovania bol vyvažovaný vyššou brutalitou, najmä pri dobíjaní amerického kontinentu. Toto obdobie tvorí veľmi hanebnú časť európskeho vývoja. Žoldnieri boli tvorení rôznymi zločincami, ktorí chceli zbohatnúť, takže nakoniec sa okrádali a vraždili navzájom (najdlšie sa bojovalo medzi armádami a námornými jednotkami jednotlivých kresťanských štátov, pretože si vlastne lúpili ulúpené veci). Panovníci patričných európskych námorných veľmocí podporovali tieto lúpežné aktivity

pirátov, ktorí sa neskôr za svoje úspechy stávali šľachticmi a teda „slušnými ľuďmi“.

Svetové vojny sa označujú za vojny vojenských manažérov. Vyplýva to z toho, že vojvodcovia viedli vojenské operácie „zdaleka“, medzi vojakov chodili iba občas. Vytvárali vojenské stratégie, ktoré v časoch prvej svetovej vojny sa opierali ešte o „staré myslenie“, teda z čias lokálnych vojen a slabšej výzbroje (napríklad strojové zariadenia chápali ako pokračovanie mechanických zbraní).

Úplne novým strategickým východiskom bolo uzatváranie politických dohôd (aliancií) medzi štátmi, ktoré mali viesť vojnové operácie spoločne. Od čias helénskych vojen proti Perzii a svätých vojen takýto prístup nebol známy. Nové východisko zmenilo chápanie vojnových teritórií, rozšírilo tiež materiálne a ľudské zdroje a vytvorilo novú otázku: kedy končí vojna? Vtedy, keď jeden štát dosiahne svoje ciele, alebo až vtedy, keď celá aliancia zvíťazí. Vynorila sa ešte jedna dôležitá otázka: čo s porazeným protivníkom. V prípade svetových vojen vidíme dva rozdielne prístupy. Kým po prvej svetovej vojne sa víťazi chceli odškodniť za vojenské straty a odčleniť USA z rozdeľovania koristi, po druhej svetovej vojne američania nepripustili vlastné oddelenie od rozhodovacích procesov a nepripustili totálne rabovanie porazených štátov.

Vojenská stratégia v čase prvej svetovej vojny sa týkala iba vojenských operácií, pričom neobsahovala otázku povojnového vývoja (išlo o čistú vojenskú stratégiu nezasadenú do politickej stratégie). Vojenská stratégia v druhej svetovej vojne bola riadená politikmi, ktorí si počas nej vytvorili predstavu povojnového usporiadania, na ktoré vojenská stratégia nemali žiadny vplyv (stali sa vykonávatelmi, neboli jej tvorcami). Tento rozdiel je hlavným dôvodom krátkeho mieru po prvej svetovej vojne a zatiaľ mierového vývoja po druhej svetovej vojne.

Počiatkové stratégie vojny boli aj v novej vojne opreté o kvantitatívne hľadiská (množstvá vojakov, zbraní a technických podporných prostriedkov), čo sa ukázalo už v konflikte medzi Francúzskom a Nemeckom ako málo podstatná časť. Nasledujúca kvalita vojenskej stratégie sa stále viac opierala o ideu prekvapenia, rýchlej kombinácie viacerých variantov boja a dobré využívanie nových zbraní. Po vojne boli vojvodcovia často označovaní ako „manažéri vojny“. Premena stratégov na manažérov spočívala v už spomenutom subordinačnom vzťahu vojenskej stratégie voči politickej stratégii. Stratégmi sa opäť stali vládcovia a vojvodcovia dostali postavenie

špičkového manažmentu. Po vojne sa až na ojedinelé prípady (Eisenhower, de Gaulle) do politiky nedostali. To je úplne nový prístup k stratégii vojny a mieru, kde dominuje mierová časť a vojenská časť je jej podriadená, z čoho vyplýva aj podriadenosť vojenských manažérov politikom.

V dvadsiatom storočí sa do popredia dostali informácie. Na novú skutočnosť reagovali aj vojenské stratégie. Stále viac majú dve tváre: jedna je otvorená, druhá schovaná. Otvorenosť vyplýva zo snahy stať sa súčasťou väčšej spoločenskej (politickej) stratégie, schovaná je dôležitá pre prípad vojnového konfliktu. Celý vývoj po druhej svetovej vojne ukázal, že aj politická stratégia veľmocí obsahovala odvrátenú tvár, ktorej časť sme spoznali až pri rozpade sovietskeho bloku. Dovtedy vládla viditeľná tvár obsahujúca strašidelný obraz protivníka a apokalyptickú víziu v prípade jeho dominácie vo svete. Bola určená jednoduchým ľuďom na strašenie a preto aj jednoduchšie ovládanie masy obyvateľstva. Rozpad sovietskeho bloku ukázal, že politická stratégia obsahovala aj tento variant vývoja, možno bez časového určenia. Politická stratégia bola vlastne záchranným pásom pre liberálny svet v prípade rapídneho vzostupu neatlantických civilizácií. Zatiaľ je táto stratégia efektívna, hoci nie natolko, ako sa predpokladalo.

Svetové vojny obnovili potrebu odborného prístupu k tvorbe vojenských stratégií a ich zasadenie do celkového spoločenského vývoja, tak ako to požadoval Kautília a realizovali starí Egypťania a Rímanovia. Ukázalo sa, že pre tvorbu dobrej (víťaznej) stratégie je dôležité poznať vlastné schopnosti, mať pripravený manažment, nájsť vhodnú motiváciu pre vojakov (musia riskovať život a nedezertovať) a tiež zdôvodniť vojnu obyvateľstvu, ktoré sa musí uskromniť kvôli vojne. Zároveň je potrebné postarať sa o bývalých vojakov po skončení vojny (žiadny problém po druhej svetovej vojne, vážny problém USA po vietnamskej vojne). Rovnako je potrebné spoznať schopnosti aj zábery nepriateľa, pochopiť motiváciu prípadných vlastných a nepriateľových spojencov. Dôležitou súčasťou stratégie sa stalo riešenie otázky: čo po vojne doma a vo svete? Čiže išlo o modelovanie budúceho vývoja a vytvorenie k tomu adekvátnych nástrojov (napríklad OSN na sklonku druhej svetovej vojny, neskôr Svetovej banky a ďalších ekonomických, ale tiež vojensko-politických organizácií). Išlo o poučenie z dôsledkov prvej svetovej vojny, kedy zostala predvojnová medzinárodná sústava, ktorá sa rýchle rozpadla a dovedla európu k ďalšej vojne.

Súčasťou vojenských a tiež vojensko-politických stratégií sa stala propaganda. Ide o získavanie domáceho obyvateľstva pre určité videnie

lokálneho teritória a sveta, ale aj medzinárodnej verejnosti pre určitý výklad reality, možností a vývoja.

Základy zásadného obratu vo vzťahu medzi vojenskými a politickými stratégiami boli položené v období napoleónskych vojen. Víťazstvo nad Napoleónom bolo viac dôsledkom politických ako vojenských stratégií. Napoleón postupoval podľa vojenských predstáv, jeho protivníci už vopred uvažovali, čo bude po vojne. Bolo to dôležité nielen pre víťazstvo protinapoleónskej koalície, ale tiež pre usporiadanie Európy po porážke napoleónskeho Francúzska. Nastalo obdobie, ktoré niektorí odborníci označujú ako storočný mier. Mohlo nastať iba preto, že politici sa dohodli na nových pravidlách, novej stratégii pre Európu, ktorú až do prvej svetovej vojny v podstate dodržiavali. Nesnažili sa zničiť porazeného protivníka, ani ho vyrabovať, ale umožniť mu, aby sa dôstojne zaradil medzi veľmoci.

Po prvej svetovej vojne sa zrútili politické predstavy, zavládla vojenská eufória na strane víťazov a urazená pýcha na strane porazených. Navyše prestali fungovať niektoré ekonomické nástroje, zrodené v počiatkoch industrializmu.⁸

DRUHY VÍZIÍ

Predovšetkým si musíme dať základnú definíciu vízie. Určite nejde o predstavy, ktoré sa prehánajú v hlavách narkomanov, alebo v minulosti „diablom posadnutých“ ľudí. **Vízia je dôveryhodná, príťažlivá a realizovateľná predstava o budúcnosti.** To je povedané najmenším počtom slov. Môžeme ešte dodať, že táto predstava sa musí opierať o poznanie vlastnej organizácie, vývojových trendov, širšieho prostredia (v politickej sfére napríklad medzinárodných vzťahov), personálnych a materiálnych možností a následne na výbere lídrov vízie a manažérov stratégie. *Vízia iba načrtáva budúcnosť, vytvára základnú charakteristiku, základné kontúry budúcnosti.* Konkretizácia je úlohou stratégie, ktorá musí vychádzať z vízie, dodržiavať ju a musí byť flexibilná (na základe zmenených podmienok, vrátane ľudských očakávaní). Vízia musí inšpirovať a motivovať ľudí, aby sa k nej pridávali. Mala by byť užitočná celej organizácii, nielen jej vedeniu. Taktiež jej životaschopnosť by mala byť pomerne dlhodobá, presahujúca jednu generáciu pôsobenia členov organizácie.

Rôzne druhy organizácií si vytvárajú špecifické vízie, no princípy ich tvorby sú vždy rovnaké, pretože by mali rešpektovať vedeckú a odbornú bázu. Vízia nie je náhodnou, jednorázovou aktivitou orientovanou na krátkodobý profit malej skupiny ľudí. Musí byť podporená predstavou o štruktúrnom zabezpečení vízie, tzn. vysloví predstavu o inštitúciách podpory, mechanizme stabilizácie cesty za cieľom vízie. Kompletná implementácia predstavy (definovanie nástrojov, harmonogram dosahovania čiastkových cieľov, mechanizmus kontroly a korekcie apod.) je úlohou stratégie, nie vízie.

Pripomeňme, že najznámejšími vizionármi boli tvorcovia svetových náboženských systémov (Buddha, Ježiš, Mohamed), významných štátov, ale aj teoretických modelov spoločenského usporiadania, k tomu sa ešte vrátíme neskôr. Rovnako sa však prezentovali ako významní vizionári tvorcovia ekonomických subjektov (výrobných celkov a bánk), občas sa

8) Bližšie pozri Polanyi, K., *Velká transformace*.

objavia aj noví vizionári, ktorí svojimi predstavami zmenia svet, alebo jeho časť (Bill Gates). V každom prípade si treba uvedomiť, aké je poslanie konkrétnej vízie, komu je určená, v akom organizačnom prostredí má pôsobiť.

Vízií je pomerne dosť druhov, najvýznamnejšie druhy sú:

- Korporatívna vízia
- Národná vízia
- Globálna vízia.

Spomenuté tri druhy sa môžu ďalej členiť, čo si ukážeme na jednotlivých príkladoch.

Človek je tvor korporatívny. Najviac denného času (okrem spánku) trávi v rôznych korporáciách (na pracovisku, v kluboch, cirkevných združeniach apod.). Zamestnanie si vyberá podľa špecifických kritérií (dostupnosť, plat, obsah činnosti, pozícia atď.). Dobrovoľné združenia si však vyberá podľa ich základnej vízie. Napokon aj úspešné zamestnávateľské organizácie majú svoje vlastné vízie. Významnou súčasťou tvorby vízie korporácie je vytvorenie jej kultúry. „Mnoho súčasných autorov sa snaží definovať korporatívnu kultúru, ktorá v stručnosti môže byť zhrnutá ako súbor predpokladov, presvedčení, dojmov, symbolov a hodnôt, ktoré určujú cestu, ktorou organizácia pôjde za svojim cieľom. Týmto spôsobom môže korporatívna kultúra výrazne ovplyvniť výber cieľov, politiky a stratégie organizácie. Vážne rozdiely môžu viesť ku kolízii, ak sa pokúsite žiadať od ľudí, aby robili veci, ktoré sú v rozpore s ich presvedčením a hodnotami.“⁹

Ten, kto tvorí víziu musí v prvom rade definovať kultúru organizácie, v ktorej ju chce realizovať, kde chce získať prívržencov. Najjednoduchším príkladom tvorby vízie, ktorou všetci nejakým spôsobom prechádzame je vízia rodiny. Ide o základnú inštitúciu a organizačnú bunku spoločnosti. Keď partneri vstupujú do manželstva, majú nejaké trochu hmlisté predstavy, v ktorých sa musia nachádzať osudy obidvoch ľudí. Napríklad byť šťastnými ľuďmi, vytvoriť si hodnotové kritériá správania voči sebe navzájom, ale aj voči členom širšej rodiny (rodičia, súrodenci, ale aj neskorší potomkovia), ako aj známym a priateľom. Čiže jednoduchá organizačná kultúra – ak ju partneri dodržiavajú, ide to dobre, ak nie, môže sa rodina aj rozpadnúť. Rodinná vízia obsahuje aj predstavu o počte a budúcnosti detí, materiálnych podmienkach, bývaní, trávení voľného času, vzdelaní, či vzdelávaní. Keďže

rodina je časťou spoločnosti, zlyhanie mnohých rodín môže spôsobiť krízu spoločnosti ako organizačnej jednotky. Určitá suma spoločností tvorí jednotlivú civilizáciu, z čoho vyplýva možnosť ohrozenia celej civilizácie, krízu, napätie, až konflikt ako východisko z vnútornej krízy.

Cirkvy sú ďalšou skupinou organizácií, ktoré si vytvárajú vízie, bez ktorých nemôžu existovať. Jedinečnosť týchto vízií spočíva v tom, že ich podstata sa nedá verifikovať, pretože sa nachádza mimo nášho sveta (nebo, peklo apod.). Navyše sa vytvárajú v mene nepoznatelného boha a nie v mene reálnych ľudí. Takto sa tvorcovia vízie dostávajú do delikátneho postavenia: potrebujú úplnú vieru prívržencov v hodnoty, ale aj v kontúry náboženskej vízie budúcnosti. Na tvorbe vízie sa podieľa iba niekoľko jednotlivcov, v priebehu času ju možno dopĺňať, či korigovať podľa názorov opäť iba jednotlivcov. Osudy jednotlivcov sú dané víziou v kontúrach, normách a hodnotách, pričom každý človek je zodpovedný za seba sám. Cirkev ako organizácia nepreberá zodpovednosť za jednotlivé osudy svojich prívržencov, či členov.

Cirkevné vízie sa od seba odlišujú niečím imaginárnym, pričom v podstate by mohli byť kompatibilné. Imaginárne rozdiely spôsobujú počas mnohých storočí nielen nedorozumenia, ale aj kruté vojny, v ktorých nie je povinnosťou doržovanie hodnôt vo vzájomnom vzťahu.

Dobre viditeľné sú tiež vízie ekonomických združení, či podnikov. Takáto entita môže existovať aj bez vízie, no v takom prípade je jej osud výsledkom rôznych náhod. Ekonomická jednotka môže zaniknúť (skrachovať) kvôli tomu, že nemá predstavu o budúcnosti a akákoľvek zmena podmienok podnikania spôsobuje vedeniu aj pracovníkom ťažkosti. Vízia určuje opäť organizačnú kultúru, základné zameranie (na výrobky, aj zákazníkov), úlohu zisku a v posledných desaťročiach aj postavenie a budúcnosť vlastných zamestnancov.

Čím je ekonomická korporácia väčšia, tým má širiu predstavu o svojej budúcnosti, čo v niektorých prípadoch zahŕňa celý svet.

Ekonomická vízia musí vychádzať z niektorých objektívnych daností, ktoré nedokáže určovať, hoci ich môže ovplyvňovať. Ide najmä o zákony patričného štátu, uznesenia menších lokalít (mestské, či regionálne vyhlášky), štruktúru potenciálnych pracovníkov, ako aj možnosti a potreby potenciálnych zákazníkov. Vízia obsahuje aj riešenie otázky vlastnej budúcnosti (rozširovanie, stabilizácia, alebo zmenšovanie organizácie, stabilita lokalizácie, alebo premiestňovanie). Z uvedeného vyplýva, že

9) Khoo Kheng-Hor, *Sun Tzu's Art of War in Corporate Politics*, s. 26

na rozdiel od rodiny a cirkví, takáto vízia nie je určená na kompletne zverejnenie. Niektoré časti zostávajú organizačným tajomstvom. Ekonomický druh organizácií je vo vzájomnom kooperačnom, aj konkurenčnom vzťahu. Keďže hlavným cieľom je ziskovosť, musia určité časti vízie zostať známe iba pre malý okruh ľudí (riadiacu elitu a časť vlastníkov).

V niektorých krajinách vznikajú špecifické kvázykorporatívne vízie, či stratégie. Ide napríklad o rozvoj určitej časti spoločnosti: vzdelávacej sústavy, vedy a podobne. Nejde o ucelené korporácie, pretože obsahujú inštitúcie súkromnej, štátnej, aj miestnej sféry, ale o širšie chápanie vývoja, na ktorom by sa mali podieľať vymedzené časti celkovej štruktúry spoločnosti. Výborným príkladom je americká stratégia rozvoja vedy, ktorá v úvode obsahuje niečo, čo pripomína jednoduchú víziu a možno ju zhrnúť do slov: *byť najlepší vo svete a vo všetkých vedných odboroch*. Nasleduje rozpracovanie, presne vymedzujúce ako to dosiahnuť. Zrejme pod vplyvom tohto dokumentu vznikol podobný aj v Kanade, kde vízia je zhmotnená do tvaru: *byť najlepší vo svete vo vybraných vedných odboroch*.

Ďalším dôležitým druhom korporácií sú politické strany. Dnešná forma zastupiteľskej demokracie sa opiera najmä o existenciu politických strán. Jednotlivcov sa môže zúčastňovať života politických strán viacerými spôsobmi: môže byť členom strany, prívržencom, stabilným, alebo príležitostným voličom. Účasť môže zdôvodňovať tiež viacerými spôsobmi: ideovo, citovo, ziskovo, alebo aj pôsobením náhody. Strana je dnes jediným druhom korporácií, ktorá sa snaží získať štátnu a regionálnu moc – táto snaha môže byť dlhodobá, alebo krátkodobá (tzv. jednovolebné strany, strany na jedno použitie). Toto všetko pôsobí na tvorbu vízie politickej strany. O politických víziách budeme pojednávať v ďalšej časti tejto práce.

Národná vízia je predstava budúcnosti veľkej komunity, ktorá je prepojená etnickým pocitom spolupatričnosti. Spravidla môže mať dve podoby: jednu vytvára významný jednotlivec, alebo skupina jednotlivcov, druhá má politický pôvod, takže je tvorená politikmi, najčastejšie štátnikmi, takže tými politikmi, ktorí sú aktuálne pri moci. Výhoda prvej je, že môže byť vytváraná na objektívnejšej báze, pri použití vyšej miery odbornosti. Výhoda druhej spočíva v možnosti jej okamžitej realizácie. Nevýhodou prvej je, že jej tvorcovia nemajú formálne nástroje na získavanie stúpcov, ani inštitucionálnu ochranu, čím sú veľmi zraniteľnými (napríklad Ježiš, Hus, Gándí, M. Luther King). Nevýhodou druhej je, že má politickú časť pôvodu a motivácie, v čoho vyplýva snaha každej nasledujúcej

garnitúry (hoci aj z tej istej strany) o vytvorenie „vlastnej“ vízie. Logika, aj život ukazujú, že prvý druh vízie je dlhotrvámejší, hoci ťažšie presaditeľný, kým druhý sa môže mocensky začať presadzovať rýchlo, no rýchlo môže jeho pôsobnosť zaniknúť.

Národná vízia má obsahovať všetky časti života spoločnosti: sociálnu, kultúrnu, politickú hospodársku, lokálnu, aj celostnú. „Šestnásť rokov po skončení druhej svetovej vojny John Gardner vyložil to, čo nazval spoločnými cieľmi slobodných ľudí, alebo svoju predstavu o americkej vízii: mier so spravodlivosťou, slobodou, dôstojnosťou a hodnotou jednotlivca, možnosťou každej osoby dosiahnuť pre seba to najlepšie a rovnosťou pred zákonom.“¹⁰ Americkí teoretici sa snažia aj o ďalšie načrtnutie podstaty vízie. Napríklad T. E. Patterson hovorí o *americkom kréde*, čo je podstata akejkolvek vízie v USA. Podľa neho sa skladá z nasledujúcich presvedčení: sloboda, samospráva, rovnosť, individualizmus, rozdielnosť a jednota.¹¹ To sú východiská pre tvorbu národnej vízie. V podstate všetci politici dodržiavajú toto krédo. Dôvodom pochopiteľne nie je vernosť politikov akejkolvek idey, ale skutočnosť, že spomenuté hodnoty sa stali hodnotiacimi kritériami pre občanov pri posudzovaní politických aktivít.

Ako vidieť, nejde o ucelenú národnú víziu, ale iba o hodnotové východiská pri jej tvorbe. Za výborné príklady národných vízií možno považovať americkú Deklaráciu nezávislosti a francúzsku Deklaráciu práv človeka a občana. Obidve tieto vízie sa opierajú o široko akceptovateľné hodnoty (ktorých výklad je v rôznej ére, regióne, ale aj sociálnej vrstve rôznych), ktoré pretrvali dve storočia a dodnes ich nikto nedokázal spochybniť. Francúzska vízia tvorí súčasť aktuálnej ústavy štátu a americká zase súčasť širšej ústavnosti politického systému.

Ďalším krokom musí byť „zhmotnenie“ týchto základov do ucelenej vízie. To je už vecou silných politických osobností, ktoré dokážu vytvoriť obraz budúcnosti tak, aby bol pritažlivý, uskutočniteľný a dôveryhodný. Po každej politickej revolúcii vzniká pokus o vytvorenie vízie, obyčajne sa to nedarí. Príkladom je ponovembrový vývoj v Československu, kedy tvorcovia mocenskej a spoločenskej revolúcie vytvorili pritažlivý obraz budúcnosti, ktorý bol viditeľne účelový kvôli získaniu podpory obyvateľstva a zníženiu potenciálneho odporu voči spoločenským premenám. Až

10) Quigley, J., V., *Vision*, s. 5.

11) Patterson, T., E., *The American Democracy*, s. 3-4.

neskôr pri vytváraní dvoch samostatných štátov vedúci politici sa snažili o vytvorenie národných vízií, ktoré úspešne deštruovali ich nasledovníci, ktorí nemali záujem na „svätom postavení“ zakladateľov štátov, no tieto ich pokusy tiež neboli robené na základe hlbšieho vedeckého, či odborného poznania.

Národná vízia neobsahuje podrobnú štruktúru budúcnosti.

Globálna vízia ľudstvu veľmi chýba. Vzhľadom k existencii viacerých civilizácií, mohli by vedľa seba koexistovať aj viaceré vízie, podmienené práve civilizačnými odlišnosťami. Zvláštnosťou je, že sa touto otázkou viac zaoberajú ekonomickí svetoví manažéri, ako odborníci z inej oblasti spoločenských aktivít (vedci, politici apod.). najprv by mala byť vyslovená základná krátka charakteristika takejto vízie. Tvorcovia vízií v devätnástom storočí preferovali sociálnu sféru, na prelome dvadsiateho a dvadsiateho prvého storočia sa preferuje viac kultúrna sféra (do ktorej patrí aj etická oblasť). Už citovaný američan Quigley informuje, že svetoví ekonomickí lídri sa dokázali zhodnúť iba na tom, že by malo ísť o „víziu celosvetovej kultúrnej komunity, alebo transkultúrnej komunity“.¹² Hlavný problém spočíva v tom, že tieto osobnosti sú priveľmi sociálne aj vplyvovo vzdialené životu obrovskej väčšiny obyvateľstva Zeme a pochádzajú takmer výlučne z euroatlantickej civilizácie. Prítom kultúrne rozdiely sú fundamentálne odlišné a sociálne rozdiely sa vo svete stupňujú. Takže jednotný svetový kultúrny vzorec je čistou utópiou, realizovateľnou iba brutálnym diktátom.

Povedzme si najprv, ako by asi mohla vyzeráť celosvetová vízia budúcnosti ľudstva. Viditeľne existuje iba jeden cieľ, na ktorom by sa mohlo ľudstvo zhodnúť: **mier**. Rôzne národné komunity a ich politické elity však mier vykladajú rôznym spôsobom a často sa doňho zmesť aj vojna (na svete je aj dnes dosť takýchto príkladov). Vo všeobecnosti sa hovorí, že druhým spoločným cieľom by malo byť **odstránenie chudoby**. To je však úplne bezmocná a nerealizovateľná deklarácia, ktorá by nenašla podporu u tých ľudí, ktorí by sa museli vzdať časti vlastného enormného blahobytu v prospech biednych ľudí. Tretím cieľom by mohlo byť **zdravie**, no o to sa vo svete starajú iba charitatívne a dobrovoľnícke združenia, bohaté štáty a medzinárodné organizácie typu OSN, MMF, SB v tom nerobia nič viac, ako propagandistické akcie. Potrebné je uvedomiť si, že aj zdravie sa

v druhej polovici dvadsiateho storočia stalo výnosným artiklom, takže ide o veľké zisky málo organizácií.

Na vážne problémy naráža **idea vzdelania**. V rôznych krajinách je rôzny názor na vzdelanie rôznych sociálnych vrstiev, ale aj žien a mužov. Navyše vzdelávanie vždy v sebe obsahuje nejaký filozofický, či ideologický podtón (napríklad otázky ako vznikol svet, človek, život, čo existuje po smrti, výklad dejín regiónu).

Globálna vízia je teda prianím najväčších svetových ekonomických subjektov. Takáto vízia by umožnila realizovať zmenšenie štátnej kontroly územia a preniesť časť formálnej moci na iné subjekty, viac kontrolované svetovou ekonomickou sférou.

Druhým variantom je kontinentálna, prípadne civilizačná vízia. Kontinentálna sa opiera viac o európske parametre, civilizačná zohľadňuje rozdiely v Afrike a v Ázii.

Významným krokom smerom k vytváraniu európskej kontinentálnej vízii bolo definovanie „Pan-Európy“ Richardom N. Coudenhove-Kalergim. Tento polorakúšan si všimol zásadné rozdiely vo vývoji sveta. „Prvá štvrtina dvadsiateho storočia priniesla pád európskej vlády nad svetom. Dnes nie je Európa ani politickým, ani hospodárskym, ani kultúrnym centrom. Svet sa emancipoval od Európy.“¹³ Logicky by sa mala Európa emancipovať od ostatného svet – čiže uvedomiť si svoju špecifickú podstatu. Spomenutý autor mal na mysli Európu, ako kontinent, do ktorého možno zaradiť (podľa neho) aj časť Ruska, no určite Spojené štáty a Kanada majú inú podstatu. Nejde teda o civilizačný, ale o kultúrny problém. Coudenhove-Kalergi sa nezaoberal civilizáciami, ale skúšal naštartovať európsky kultúrny emancipačný proces. Upozorňoval na to, že ak sa bude Európa trieštiť, nemôže si vytvoriť spoločný obraz budúcnosti. Dôležité je vytvoriť integračnú štruktúru (mal na mysli Spojené štáty európske), no môže to byť aj iná forma, ktorá by viac zodpovedala národným štátom. Pevná štátna štruktúra zrejme vychádzala z posilňovania veľmocenského postavenia USA a úpadku bývalých európskych veľmocí. Jeho víziou bol teda spoločný kontinentálny štát – to bol začiatok dvadsiateho storočia.

Zygmund Bauman zase upozorňuje na to, že na konci dvadsiateho storočia nastal čas nejakej divnej globalizácie, ktorej podstatou nie je filozofia, ale majetok a sociálne rozdelenie ľudí v celom svete. Vznikla teda

12) Quigley, c. d. s. 4.

13) Coudenhove-Kalergi, Pan-Evropa, s. 14.

globalizovaná sociálna vrstva majetných, ale aj vrchnej byrokracie podnikov, ktorí skutočne používajú celý svet ako vlastný priestor. Naproti tomu väčšina ľudí má dosť starostí so svojou existenciou, je pripútaná k nejakému priestoru, z ktorého sa jednotlivci môžu pohnúť, ale veľká väčšina zostáva pripútaná k „rodnej hrude“. Nejde ani tak o pocit vlastenectva, ako skôr o materiálnu a organizačno-informačnú nedostatnosť, ktorá bráni globálnej migrácii (k tomu sa pripojili rozmanité vízové a iné úradnícky povoloňacie pravidlá, ktoré znemožňujú hromadný pohyb obyvateľstva).

Vrcholoví politici väčšiny svetových veľmocí zakrývajú ekonomicko-sociálnu podstatu globalizácie nerealizovateľnou ideou politického liberalizmu. Liberalizmus je víziou slobody človeka, no človek je stále viac kontrolovaný štátnym systémom, občan sa stal majetkom štátu. Preto nevládne štátu, ale štát (úradníci a politici) vládne nad človekom. Nadnárodné korporácie, ktoré sú hlavným nositeľom myšlienky globalizácie, nie sú prívržencami liberalizmu (liberalizmus do ziskového podnikania nepatrí), ale naopak, prísneho právneho systému s vynucovacími aktivitami štátu. Tak môžu zjednocovať právne normy podnikania vo svete, čo je inštitucionálna základňa globalizácie. Vízia globalizmu je teda založená na podmienkach ziskovosti a organizovanej konkurenčnosti, nie na osudoch človeka.

Globálnu víziu predstavujú tiež rôzne enviromentalistické združenia. Opierajú sa o starovekú víziu súladu existencie človeka a prírody. Človek by vo svojich aktivitách mal zohľadňovať vývoj, štruktúru a potreby prírody a snažiť sa zaradiť sa do tohto kontextu. Znamenalo by to menej technického pohodlia a radikálne zníženie ziskov najbohatších koncernov sveta. Štáty by sa mali prispôbiť záujmom človeka ako súčasť prírody a nepriorizovať ekonomické giganty. Ako každá vízia, aj táto je realizovateľná, no jej prítlačivosť znižujú rôzne extrémistické enviromentalistické skupiny a ich predstavy, vrátane otvoreného ničenia, blokáď, provokácií voči štátu a obťažovania ľudí. Pôvodne dosť sympatické hnutia zo šesťdesiatych rokov dvadsiateho storočia sa stali okrajovými skupinami (nielen politicky, ale aj vplyvom na verejnú mienku). Hlavným nedostatkom enviromentalistickej vízie (môžeme ju pateticky označiť ako zelenú víziu) je, že nemá širšie koncipované základy (človek nie je iba pasívnou súčasťou prírody, ale aj jej veľmi aktívnym faktorom), takže sa osudy jednotlivých ľudí v nej nenachádzajú (iba ľudstvo ako celok, ide teda o čistý kolektivistický ideál, nešťastne kombinovaný s prvkami anarchizmu ako formy boja

proti štátu). Štát nie je večný, takže aj vízia jeho oslabenia musí obsahovať návrh na jeho nahradenie.

Ekonomická globalistická vízia vidí slabnúcu úlohu štátu a silnejúcu úlohu ekonomických svetových subjektov. Doteraz nie je zreteľné v tejto vízii, kto nesie zodpovednosť za dôsledky rozhodnutí. Svojou podstatou ide opäť o jednu z vízií, opierajúcu sa o absolutistické postavenie jedného druhu elít a rozmiestnenie ľudstva podľa kritérií užitočnosti pre organizátorov vývoja. Na rozdiel od ostatných vízií, táto nemá ambície získavať masovú podporu, ale možnosťami poskytovania výrazných materiálnych výhod získava podporu rozhodujúcich častí národných, či štátnych, alebo lokálnych elít. Ich úlohou je pacifikovať odpor voči takejto vízii. Môžeme si všimnúť, že nejde o masovú podporu, ale podporu špecifických elít a masové znehybnenie väčšiny obyvateľstva.

ZMYSEL A CIELE POLITICKEJ VÍZIE

Najprv si musíme uvedomiť jednu dôležitú pravdu: politika existuje kvôli ekonomike, pretože táto potrebuje reguláciu a stabilizáciu prostredia – takýto stav je produktom politického rozhodovania. Rovnako akákoľvek premena je svojou podstatou vždy politickou aktivitou, hoci je najčastejšie motivovaná potrebami ekonomiky, ešte presnejšie trhu. Každé rozhodnutie, každá zmena má vždy nejaké sociálne súvislosti, viac, alebo menej ovplyvňuje, až koriguje osudy jednotlivých ľudí. „Robert Owen uviedol pravdivý postreh: ak sa nechá trhovú ekonomiku rozvíjať podľa svojich vlastných zákonov, vytvorí obrovské a trvalé zlo.“¹⁴ Ten istý autor na inom mieste v podstate vyslovuje základné východisko pre akúkoľvek víziu: „Dôstojnosť človeka je dôstojnosťou morálnej bytosti, ktorá je ako taká členom občianskeho poriadku rodiny, štátu a veľkej Spoločnosti ľudstva ... Prirodzené je to, čo je obsiahnuté v mysli človeka, a prirodzený poriadok je ten, ktorý týmto princípom zodpovedá.“¹⁵

Pri formovaní vízie je potrebné zamerať sa najmä na definovanie hodnôt, poslania a cieľov. Pri politickej vízii existujú určité špecifiká. Hodnoty musia byť definované tak, aby pretrvali aspoň jednu politickú generáciu (10-15 rokov), poslanie sa musí pozitívne dotknúť celej spoločnosti a najmä tej časti, ktorú chce politická skupina (napríklad strana) reprezentovať, ciele musia posunúť celú spoločnosť a najmä opäť vytypovanú jej časť k lepšiemu stavu v budúcnosti.

Politické hodnoty vždy súvisia s dvomi okruhmi: historickými skúsenosťami danej komunity a určitou filozofiou (až ideológiou). Môžu byť dotvárané tiež aktuálnou situáciou (konjunktúrou, krízou, vojnou, mierom, prírodnou katastrofou apod.). Východiská pre definovanie politických hodnôt sú dve: liberalizmus a socializmus. Ako negatívna reakcia na ne

vznikol konzervativizmus, vyzvuhujúci hodnôty pôvodného monarchistického systému. Monarchizmus bol po čase nahradený niektorou teológiou, prípadne sociálnym tradicionalizmom (sedliackymi hodnotami).

Tieto východiská sú platné dodnes. Politický liberalizmus sa venuje najmä ústavným garanciam a rozdeleniu moci podľa amerického vzoru z čias vzniku USA a fikcii právneho štátu, ktorý by mal zabezpečiť rovnosť všetkých občanov pred zákonom. Táto fikcia je udržiavaná pri živote aj napriek zlým skúsenostiam väčšiny občanov. Postavenie a peniaze sú určujúce pri tzv. rovnosti, keďže vylepšujú šance jedných a zhoršujú šance iných. Dôležitou hodnotou je rovnosť práv a príležitostí. V ekonomickej oblasti politický liberalizmus obsahuje ideu slobodného sebaregulujúceho trhu. Neobsahuje teda myšlienku úplnej slobody, ktorá by nutne viedla k zrúteniu sa celého trhu. Od štátu očakáva nielen stanovenie noriem (zákonov), ale aj ich ochranu a presadenie. V prípade zlyhávania ekonomickej subjektov liberalizmus pripúšťa (priamo si vynucuje) štátnu intervenciu s cieľom ochrániť ohrozené ekonomické subjekty (naposledy banky).

Politický socializmus je orientovaný najmä na štátnu podporu nižších, či chudobnejších vrstiev obyvateľstva. Nedeklaruje sociálnu rovnosť (na rozdiel od politického liberalizmu, ktorý deklaruje politickú a súdnu rovnosť), ale zvýšenú štátnu starostlivosť. Chápe zodpovednosť štátu za vlastných občanov (podobne ako v antických európskych štátoch), ktorých nemôže nechať hladovieť, či zomierať bez inštitucionálnej pomoci. Dôležitými hodnotami sú blahobyt a chudoba. V ekonomickej oblasti vytvára obraz rovnosti rôznych foriem vlastníctva a ich vyššieho daňového zaťaženia, čím sa získavajú prostriedky štátu na sociálnu politiku.

Konzervatívna reakcia bola a zostala v rôznych krajinách rôzna, pretože východiská má vo vlastnej minulosti a tá bola tiež rozmanitá. Vždy však ide o silnú úlohu štátu, ktorá zahrnuje ochranu, ale aj obmedzenie slobôd. V sociálnej oblasti však vníma úlohu sociálnej politiky ako faktora, ktorý stabilizuje spoločenský systém a znižuje potenciál pre sociálne motivovaný radikalizmus. V ekonomickej oblasti ide o kombináciu liberalizmu a socializmu, pretože na jednej strane akcentuje individuálne vlastníctvo, na druhej zase obhajuje štátne zásahy do hospodárskeho vývoja.

Ako vidno, definovanie hodnôt úzko súvisí s ideológiami, resp. filozofickými smermi.

Definovanie poslania politickej strany, či skupiny je determinované tiež aktuálnym stavom spoločnosti, prípadne medzinárodného prostredia

14) Polanyi, K., *Velká transformace*, s. 133.

15) c. d. s. 116.

a vlastnými schopnosťami (nemalo by ísť o fiktívne deklarovanie neuskutočiteľnej predstavy). V zásade politickej strany vidia svoje poslanie v dvoch protichodných smeroch: **harmonizácia, alebo rozštiepenie spoločnosti**. Harmonizácia spoločnosti predpokladá vyššiu mieru liberalizmu, ale aj zodpovednosti štátu za osudy vlastných občanov. Štiepenie spoločnosti vyplýva z dramatického zvyšovania miery sociálneho, náboženského, etnického, rasového, alebo regionálneho rozdelenia spoločnosti. Viditeľne hlavný rozdiel spočíva v tom, či politická strana preferuje celok nad časťami, alebo časti nad celkom. S tým sú spojené aj formy, ktoré môžu mať umiernenú, alebo násilnú povahu.

Štiepenie spoločnosti má viac deklaratívnu, ako reálnu povahu. Hoci reálne existuje, všetky sociálne skupiny sa navzájom potrebujú ku svojej existencii a rozmanité etnické, náboženské, či rasové skupiny môžu existovať v „premiešanom“ stave (susedia, rodiny, pracovné kolektívy zložené z príslušníkov rôznych takýchto skupín). Definovaním rozporov sa tieto dostávajú do jadra politického vnímania spoločnosti jej občanmi. Toto definovanie je však iba prvou časťou vízie, pretože dôležitá je aj aktívna časť, to znamená riešenie rozporov.

Ciele vízie sú tou jej časťou, ktorá má byť všeobecne akceptovaná a prítlačivá. V cieľoch by sa mali vidieť jednotliví členovia komunity, či spoločnosti, z čoho vyplýva aj postoj: stotožnenie sa s nimi, alebo ich odmietnutie. Nezúčastnenosť znamená, že ciele vízie mieria na niekoho iného, alebo dokonca sú prázdnu akademickou, či skupinovú úvahou.

Vo všeobecnosti platí že cieľom vízie je zlepšenie budúcnosti, v krajnom prípade zachovanie existujúceho stavu (čo je dosť jednoduchá, až nepodarená vízia). Joseph Quigley zdôrazňuje zaujímavý výber definovania cieľov jednej výrobnej spoločnosti: **kvalita, rast, ľudia, etické riadenie a financie**.¹⁶ Možno povedať, že takýto výber priorít pri definovaní cieľov platí v akejkoľvek organizácii, teda aj v politickej strane. Pochopiteľne, že jednotlivosti budú rozdielne pri rôznych stranách a v rôznom období. Spomenuté ciele tvoria vlastne súčasť základného zámeru, ktorým je vízia lepšej budúcnosti. Sú merateľné jednak z hľadiska historického vývoja, ale tiež porovnateľné s inými komunitami, štátmi a krajinami, ale aj s víziami iných politických subjektov. Občan sa k ich výberu a konkretizácii vyjadruje prostredníctvom podpory, alebo odmietnutia.

Spomenuté „quigleyovské“ ciele sú rôzne orientované. Kvalita je cieľ, ktorý má byť dosiahnutý vzhľadom k zákazníkovi (pri politickej strane k občanovi); rast je vnútorná schopnosť organizácie nachádzať nové poslanie, nových zákazníkov (či prívržencov), jednoducho ukázať vlastnú dynamickú životaschopnosť; ľudia – to je zdôraznenie, že ide o organizáciu, schopnú riadiť vlastné poslanie, že za každou aktivitou (orientovanou dovnútra organizácie, alebo von z nej) tvorcovia vízie, aj jej realizátori vidia človeka; etika sa chápe v dvoch rovinách: jednou je podnikateľská etika (v politických vzťahoch medzi straníckou etikou) a druhou etika vo vzťahu k zákazníkovi (alebo občanovi), čiže zodpovednosť za dôsledky vlastného snaženia; financie súvisia s podnikaním samotným (otázka ziskovosti v prospech vlastníkov), ale aj získavaním prostriedkov pre rast organizácie. V politike ide o zásadný problém zdrojov financovania strán a využitia týchto prostriedkov.

Potrebné je uvedomiť si, že ciele majú aj ľudia nachádzajúci sa mimo organizácie (zákazníci, občania, obyvatelia) a tieto ciele musia korešpondovať s cieľmi organizácie. Politická strana nemôže ísť proti cieľom obyvateľstva, ak sa o to pokúsi, dostane sa na okraj podpory občanov, prípadne zmizne z dôležitej časti politického spektra.

Formulovanie vízie je zamerané na poskytnutie plastického obrazu budúcnosti. Tvorcovia vízie potrebujú, aby vytypovaní manažéri pochopili zmysel, aj ciele vízie a následne sa pokúsili získať k tomuto obrazu prívržencov a podporovateľov. Ak sa vrátíme trochu do minulosti, tak pred vznikom USA tvorcovia vízie vytvorili obraz novej spoločnosti, ktorý však poskytoval viacero výkladov, takže sa mladý štát ocitol vo vážnych krízach. Našli sa však manažéri, ktorí dotvorili obraz budúcnosti a získali väčšinu verejnosti k jeho podpore. Trvalo to však približne pol storočia a dotváranie obrazu sa nezaobišlo bez občianskej vojny (radikálne odlišné predstavy o budúcnosti, ktoré neboli vzájomne kompatibilné). Problém spočíval v tom, že pôvodná vízia obsahovala iba náčrt hodnôt, ktoré bolo potrebné rozšíriť (napríklad: týkajú sa občianske práva aj černochovej a je otrokárstvo v súlade s rovnosťou ľudí?). Neskôr sa objavil problém s rovnosťou žien. Obidva problémy vyplývajú z toho, že pôvodná vízia budúcnosti bola formulovaná podľa potrieb bieleho mužského obyvateľstva. Spomenuté problémy nie sú uspokojivo vyriešené doteraz, pretože po dobrom rozbehu po občianskej vojne, nebol obraz budúcnosti doformulovaný, takže poskytuje viacero výkladov. Problém sa rozširuje

16) Quigley, J., *Vision*, s. 41.

neustálym prisťahovalectvom, ktoré na rozdiel od minulosti neprichádza iba z kresťanskej Európy, ale tiež z iných civilizácií sveta. Systém však bol postavený na civilizačnej jednote pri rešpektovaní etnických a náboženských odlišností. Príchod ľudí z iných civilizácií naráža na fundamentalizmus opierajúci sa o pôvodnú víziu.

Na formulovaní vízie sa podieľa pôvodne malá skupina osôb, neskôr je rozširovaná podľa reflexie obyvateľstva a tiež podľa premien spoločnosti (napríklad radikálne rozšírenie, alebo zmenšenie územia, to isté platí o množstve obyvateľstva, industriálnych revolúciách apod.).¹⁷

Vízia by mala byť formulovaná tak, aby bola pripravená na prípadný odklon vývoja, nálad, či objektívnych podmienok jej realizácie. Vízia je v zásade formulovaná pre existenciu priateľských a nemenných podmienok – to je však čistá ilúzia, preto potreba predvídania zmien. Po zmenách je potrebné opätovné získavanie podpory verejnosti. Príkladmi sú krachy ekonomických subjektov, či zásadné volebné prepady politických strán. Renovácia organizácií súvisí s obnovou dôvery a podpory zo strany verejnosti. Pôvodná vízia sa z nejakých dôvodov nenaplnila, potrebná je jej rekonštrukcia, inak hrozí zánik organizácie. Preformulovanie vízie si spravidla vyžaduje vážnejšie personálne zmeny vo vedení (manažmente) kým tvorcovia vízie môžu zostať tí istí (ide o odborné predvídacie a formulačné schopnosti tímu, ktorí pracuje v podstate v anonymite voči verejnosti a poloanonymite v organizácii).

História pozná aj veľmi nebezpečné vízie. Ich negatívne hodnotenie je z hľadiska prežitia ľudstva, či menšej komunity (občanov, národa apod.).

Príkladom bola už pokus o republikánsku víziu formulovanú v priebehu Francúzskej revolúcie pred dvomi storočiami. Potrebovala nepriateľa, ktorého chcela fyzicky likvidovať. Keď sa nepriateľ „strácal“, slabla celá vízia, potrebovala regeneráciu a ňou sa stala zahraničná expanzia. Iným príkladom bola vízia premeny Európy na rasovo „čistý“ kontinent počas vládnutia hitlerovskej „tretej ríše“, rozdeľujúcej národy a rasy imperiálnym spôsobom, pričom tie, ktoré boli označené za menejcenné, boli v krajnom prípade odsúdené na zánik fyzickou likvidáciou. Tu nešlo

17) Ak si vezmeme príklad Slovenska v dvadsiatom storočí: súčasť veľkej habsburskej ríše, ČSR, ako satelitný vlastný vojnový štát, súčasť ďalšieho Československa, federácie, radikálnej premeny v novembri 1989 a na konci storočia ako suverénny štát. Slovensko nikdy žiadnu odbornú víziu nemalo, no rozsiahlejšie predstavy o budúcnosti boli a názory sa museli zásadne viackrát meniť.

o nepriateľa, ale o fyzickú domináciu. Tretím príkladom je čínska verzia Maovej vízie ideologicky čistého a poslušného národa, ktorý sa stane dominantným v celom svete. Opäť bol definovaný nepriateľ, ktorý bol odsúdený na zánik prevýchovou kombinovanou s fyzickou likvidáciou. Podobných negatívne pôsobiacich vízií dominantného, či vládnuceho národa, alebo jeho štátu je vo svetovej histórii dosť a ich dosah na vývoj bol vždy negatívny a nehumánny. Vo všeobecne majú vždy doktrinársky charakter, potrebujú „diabolský“ protipól a mobilizáciu väčšej komunity na jeho likvidáciu.

Pri formulovaní vízie je potrebné uvedomiť si, čím vízia nemôže byť (podľa E. Lockea):

- Vízia nie je prorocťvom; opiera sa vždy o reálne existujúce východiská, ktoré ju môže naplniť (napríklad nezávislosť Indie, o ktorej hovoril M. Gándí).
- Vízia nie je misiou; misia je v podstate nemenné pôsobenie, napríklad činnosť roľníka a potreba potravín.
- Vízia nie je faktická; obsahuje zásadné črty predstavy a nie precízneho obrazu budúcnosti so všetkými „klinčekami“ v stavbe.
- Vízia nemôže byť pravdivá, alebo nepravdivá; môže byť lepšia alebo horšia, ale ak sa zakladá na precíznom poznaní východísk, vždy je realizovateľná.
- Vízia nemôže byť statická, platná na večné časy. Príkladom bola vízia ZSSR, opierajúca sa viac o ideály, ako o poznanie fenoménov vývoja.
- Vízia nie je prostriedkom nátlaku; jej úlohou je uvoľniť energiu organizácie pre spoločné aktivity, otvorenie príležitostí a zníženie objemu zákazov a slúžiť ako katalyzátor premien vedúcich k dlhodobým úspechom celého pokusu o lepšiu budúcnosť.¹⁸

Štruktúrou vízie sme sa už zaoberali. Teraz pôjde o jej presnejšie vymedzenie. V prvom rade musí obsahovať etické východiská, tzn. definovanie súboru hodnôt, ktorou sa riadili jej tvorcovia a o ktorých predpokladajú, že budú povinné pre jej realizátorov. Úlohou hodnôt sme sa tiež už zaoberali. Takže ďalšou dôležitou časťou je **vyslovenie základnej myšlienky, zámeru**, ktorý by sa dal uskutočniť a znamenal by lepšiu budúcnosť pre organizáciu, alebo komunitu ľudí. Tento cieľ musí byť presný a zrozumiteľný (nejde o teoretizovanie, ale o získavanie prívržencov,

18) Nanus, B., *Visionary Leadership*, s. 30-32.

spolupracovníkov, priaznivcov). Treťou dôležitou časťou (vlastne všetky časti sú rovnako dôležité) je **zdôvodnenie zámeru** (napríklad prečo by mal nejaký národ mať vlastný štát, čo by si s ním mal počať). Dokonca aj negatívistické vízie vysvetľovali, prečo je daný objekt nepriateľom a prečo by mal byť odstránený – sociálne, mocensky, nábožensky, kultúrne, alebo fyzicky. Štvrtou časťou je **určenie realizátora vízie**, napríklad národ, politická strana, medzinárodná organizácia, etnikum, komunita veriacich určitej konfesie, podnikateľský subjekt, štát apod. Táto časť je konkrétnou výzvou ľuďom, aby sa pridali k vízii a zapojili nejakým spôsobom do jej realizácie. Výzva je konkrétna, ale nie priama, pretože vízia predkladá obraz budúcnosti a je otázkou hodnotenia jej príťažlivosti jednotlivými ľuďmi, aby konali v jej duchu (alebo proti nej). Ďalšou časťou je **naznačenie implementácie vízie**, to znamená vymedzenie nástrojov, potrebných na uskutočnenie celkového zámeru. Napríklad politická revolúcia, premena sociálnych vzťahov, zmena etnickej či náboženskej štruktúry obyvateľstva, získanie moci, odtrhnutie sa od väčšieho celku, alebo naopak vstup doňho apod. Vízia musí mať „zadné dvierka“: každá vízia je viazaná na nejaký nevyhnutný objem podmienok a pri ich zmene musí byť schopná vlastnej reflexie, vrátane určitých zmien, hoci aj zmenami v obraze budúcnosti. Príkladmi sú zmeny predstavy o budúcnosti usporiadania národov v habsburskej monarchii až po úplné osamostatnenie, alebo túžba po štátnej suverenite na konci dvadsiateho storočia pretvorená do odovzdania časti suverenity Európskej únii.

Implementácia vízie. Ešte raz zdôraznime si: implementácia vízie nie je jej realizácia, ale nájdenie a definovanie nástrojov, postupov a predpokladaných premien. Ide o to, aby sa predišlo chybným cestám a vytvorili efektívne štruktúry pre realizáciu vízie. Dôležitým prvým krokom je vytvorenie predstavy o „centrálnej štruktúre“, malom počte ľudí, ktorí budú riadiť celú realizáciu obrazu budúcnosti. Podľa druhu organizácie je im pridelený okruh riadiacich a kontrolných právomocí. Ide o jadro, ktoré potrebuje ďalšie časti riadiacej a kontrolnej štruktúry, túto si však musí vytvárať podľa potrieb. Základnú zodpovednosť za realizáciu vízie dostáva jadro, ostatným častiam riadiacej štruktúry sú pridelené oprávnenia a zodpovednosť podľa predstáv jadra celej štruktúry. Ide teda o prísne centralizovanú štruktúru, ktorá však je do určitej miery flexibilná – hlavným zdrojom možných zmien je poznanie výhodnejších ciest, alebo postupov,

lepšie pôsobiacich hodnôt (akulturácia), ktoré sa objavujú v iných komunitách, či civilizáciách.¹⁹

Vytváranie jadra implementácie je závislé tiež na jeho pripravenosti; to znamená pochopení podstaty a zámeru vývoja, stotožnenie sa s ním a získanie schopností uskutočňovať definovaný zámer komunity. Prípravou musí prejsť každá časť realizačnej štruktúry, hoci ide o iný cieľ prípravy, podmienený postavením jednotlivcov v štruktúre. Dôležitou súčasťou prípravy je osvojenie si základných hodnôt vízie, ktoré musia byť nadradené osobným cieľom jednotlivcov. V praxi dochádza k zlyhaniu realizácie akejkolvek vízie najmä vtedy, keď osobné ambície sú nadradené vizionárskym cieľom, nedodržiavajú sa definované hodnoty a z komunity sa stáva tlupa džungľového typu. Ak ide o konkurenčné prostredie (napríklad súperenie politických strán o moc, alebo ekonomických subjektov o zákazníka a zisk, vždy dochádza k pokusom o infiltráciu cudzích a disfunkčných prvkov: neprijateľných hodnôt, parciálnych cieľov, alebo o získanie vplyvu na časť riadiacej štruktúry). Proces prípravy riadiacich štruktúr nikdy nekončí, okrem iného slúži na kontrolu jeho pripravenosti a stotožnenia sa s cieľmi a metódami vízie.

Implementácia obsahuje tiež systém motivácie riadiacich štruktúr, ale tiež každého účastníka procesu realizácie vízie. Jednoducho povedané, účastník musí vedieť, ako sa zmení jeho osud v priebehu a po skončení realizačného procesu. Motivácia má vždy morálne aj materiálne pozitívne aj negatívne profity. Napríklad v stredoveku často postačovalo presvedčenie, že za dobré skutky sa človek dostane do neba, za zlé zase do pekla. Na niekoho efektívnejšie pôsobí pozitívna sankcia (odmena), na iného zase negatívna sankcia (trest). Neprítomnosť sankcií zvyšuje mieru nezúčastnenosti ľudí, ignoráciu celej vízie, pasivitu vo vzťahu k metódam a cieľom vízie. Sprístupniť si to môžeme na volebnom procese. Zúčastňuje sa ho žalostne málo občanov. Niektorí politici vidia východisko k negatívnym sankciám (zavedenie povinnosti zúčastniť sa volieb a finančný trest za neúčast'), politológovia zase poukazujú na veľkú odtrhnutosť politickej sféry od občianskeho života – nápravu vidia vo zvýšení vplyvu verejnosti na politické

19) Na prelome týchto storočí prebieha svetová „súťaž“ o budúcnosť medzi existujúcimi civilizáciami. Každá má určité pozitíva a schopnosť preberať hodnoty a postupy osvedčené v ostatných civilizáciách (flexibilná akulturácia) je komparatívnou výhodou akejkolvej komunity a jej štátu, či štátnosti.

procesy. Známe sú tiež prípady kupovania hlasov (povestné: za párok a pivo) rôznymi formami. Ľudia nie sú stotožnení s cieľmi a metódami, niektorí ich ani nepoznajú, ale za okamžitý zisk sú ochotní vyhovieť verbovačom. Tým sa však stráca zmysel celej vízie napríklad občianskeho charakteru spoločnosti, vyššej miery jej demokracie a slobody.

Každá vízia predpokladá dlhodobý proces svojej realizácie. Z toho vyplýva permanentnosť procesu prípravy jej účastníkov. Ide o získavanie a udržanie prívržencov, voličov, či zákazníkov. Účastníci musia cítiť osobný podiel na zodpovednosti za dosiahnutie definovaného zámeru. V občianskom živote aj za vlastný osud. Z toho nevyplýva prenesenie celej zodpovednosti z centra na jednotlivcov: to by bolo zbavenie sa vlastnej zodpovednosti a zaručený neúspech celého projektu. Zmyslom je zainteresovanie jednotlivcov na úspechu projektu a dosiahnutia stavu čo najbližšieho cieľom vízie.

POLITICKÁ STRATÉGIA

Podstatou politickej stratégie je získanie moci pre uskutočnenie nejakej politickej vízie. Jednoduché strany, či jednotlivci prezentujú tiež jednoduchú politickú stratégiu, spočívajúcu v získaní moci, kvôli nej samotnej, bez nejakého širšieho zámeru. Ide o bezduché politické subjekty, túžiace po výslni a podriaďujúce svoje aktivity získaniu patričnej viditeľnej pozície. Mafiánsky orientované skupiny a jednotlivci sa snažia dostať k moci preto, aby svoje postavenie pretavili do nejakého, najmä materiálneho, prospechu.

Hovorili sme už o vojenskej stratégii. V politickej sfére môžeme pozorovať mnoho spoločného, no niečo je aj odlišné.

Politická a vojenská stratégia majú spoločnú snahu o porazenie protivníka, organizovanie vlastnej „bojovej“ komunity, vytvorenie efektívnej štruktúry a schopnosť zmeny v prípade neúspechu danej stratégie. Značný rozdiel je v tom, že protivníka v politike netreba zničiť (keď už, tak vplyvo-vo, nie fyzicky) a v tom, že politická stratégia je zameraná aj na získavanie prívržencov, ktorí sa priamo nezapájajú do politického subjektu (hnutia, strany a pod.). Určitý rozdiel vidíme aj v pôsobení subjektu: rovnaká armáda nemôže existovať dlho, po čase sa mení na základe výmeny vojvodcov (stratégov). Politická strana môže zotrvať vo svojej stratégii aj po výmene lídrov strany a naopak, môže meniť stratégiu aj počas pôsobenia rovnakého vedenia. Významným rozdielom je miera svojbytnosti: armáda je vždy podriadená nejakej štátnej moci (pokiaľ nejde o vojenskú diktatúru), kým politické strany sú úplne svojbytné, majú vlastnú filozofiu, či priamo víziu, prípadne aspoň súbor nejakých hodnôt a priorít. Formálne nepodliehajú žiadnemu inému subjektu, menia sa na základe meniacich sa názorov verejnosti, alebo sociálnej štruktúry, či ekonomickej úspešnosti spoločnosti. Vojenská stratégia by nemala podliehať názorom verejnosti, hoci sa môže ňou inšpirovať, prípadne ju ovplyvňovať.

Niekoľko desaťročí sa politická stratégia verne držala nejakej politickej filozofie a z nej vyplývajúcej politickej ideológii. Takto formovaná podstata politickej stratégie je principiálne bojovná a netolerantná. Definuje nepriateľa na základe sociálnej štruktúry, etnických, či rasových rozdielov, náboženskej orientácie, regionálneho rozdelenia krajiny. Viditeľne teda ide o snahu objektívizovať stranícke nepriateľské postoje. Ideologicky orientované politické strany si definujú aj špecifické prostriedky dosiahnutia úspechu (získania moci) a niekedy aj spôsoby vládnutia (vrátane formy štátu). Toto všetko považujú za svoju podstatu, ktorej sa nemôžu vzdať a tým je predurčený aj okruh možných partnerov pre potenciálne spoločné vládnutie (vytvorenie vládnej koalície).

Politické ideológie dávajú stranám pomerne dlhodobú podstatu, čo však znamená slabú schopnosť reagovať na meniace sa sociálne, alebo politické prostredie: príkladom môže byť medzivojnová veľká hospodárska kríza a tiež široký nástup fašizoidných strán a hnutí v celej Európe. Ideológie bránia straníckym vedeniam logicky rozdeliť potenciálny profit z vlastnej politiky na čiastočný (iná strana získava politikou danej strany vyššiu popularitu) a dlhodobý (ohrozenie vnútorného, či medzinárodného poriadku – hrozba vojny, alebo revolúcie).

Ideológie uľahčujú vytváranie strategických spojení. Typickým príkladom je chápanie rozdelenia strán na ľavicu a pravicu, kde pomerne logicky vychádza, že strategickými spojencami by mali byť buď ľavicové, alebo pravicové strany. Takéto spojenie občas skutočne nastáva, no málokedy má strategickú podobu. Napokon každé medzistranícke spojenie má viac špekulatívnu, ako strategickú podstatu. Čiže viac ide o využitie partnerov na získanie moci, ako na pretváraní spoločnosti, prípadne politického systému. Najdlhšie trvajúce takéto spojenie sa uskutočnilo vo Švédsku, s prestávkami aj v Nemecku. No tu nastalo nové chápanie pravicovosti a liberalizmu, ktoré sa stalo veľmi podobným a tak mohlo dôjsť k strategickým partnerským vládam kresťanských a liberálnej strany.

Politická stratégia sa musí oprieť o charakter politického systému. Ak ide o demokratický systém, tak základným vzťahom v straníckom systéme je jeho konkurenčnosť, sloboda pôsobenia a príležitosť pre získanie štátneho postavenia. Preto aktivizačným jadrom politickej stratégie je zdôraznenie konkurenčných výhod daného subjektu (politickej strany, prípadne jednotlivca vo väčšinovom volebnom systéme). Tu sa prejavuje vyššia miera využitia vedomostného potenciálu odborníkov. Strategická

konkurencieschopnosť obsahuje hodnotové zvláštnosti politickej strany a jej vodcov. To je hlavná devíza každej strany. Môžeme si všimnúť v procese medzistraníckeho boja zdôrazňovanie vlastnej morálnosti a morálnych prešľapov konkurencie. Strany a politici radi zvýrazňujú vlastnú snahu dodržiavať všeobecnú morálku, čo považujú za hlavný dôvod, prečo by voliči mali voliť práve túto stranu. **Na označenie protivníkov sa neraz používajú prívlastky ako zlodeji, klamári, podvodníci.** Inokedy sa zvýrazňuje náboženstvo, alebo etnicita. V prvých ponovembrových voľbách hlavnou devízou strán bolo zdôrazňovanie vlastnej demokratickosti (vnútrostraníckej, aj smerom k politickému systému). Konkurencieschopnosť sa merala podľa schopnosti zapracovať do vlastného programu ideály slobody a vzdelenie sa prednovembrovému vládnemu systému. V druhej etape konkurencieschopnosť rástla s mierou národovstva (v českom prípade išlo o čechoslovakizmus ako formy češstva). V poslednom období je hlavnou devízou politických strán deklarovanie schopnosti vytvárať vhodné podmienky pre podnikateľské aktivity. Napriek skutočnosti, že Slovensko patrí medzi najchudobnejšie krajiny Európskej únie, sociálne programy nie sú verejnosťou považované za silné „esá“, takže netvorí súčasť konkurenčnej sily strán.

Dôležitou súčasťou konkurencieschopnosti strán je prezentovanie pripravenosti na operatívne riešenie problémov. Podstatou stratégie je pripraviť zárodoky skupín, ktoré by sa mohli pretransformovať do tzv. krízových manažmentov, obrazne povedané na hasičov spoločenských, politických, sociálnych, alebo ekonomických problémov. Strana by mala vo svojej štruktúre obsahovať takúto možnosť, nenechávať takúto dôležitú oblasť činnosti na aktuálne politické vedenie, ktoré okrem organizovania strany, prípadne aj štátu, či obcí a regiónov, dokáže uhasiť vzniknutý, možno aj rastúci konflikt. Občania si zvykli na vedenie strany nazerať viac-menej ako na ozdobu, ktorá má „geniálne vlastnosti a obratom ruky vyrieši čokoľvek“. Aj straníci pozerajú na vedenie ako na skupinu, ktorej úlohou je starať sa o blahobyť a úspech všetkých straníkov a pripojené skupiny. Vedenia strán majú spravidla o sebe vysokú mienku, ktorá nezodpovedá zásadám manažovania veľkých organizácií. Centralizácia rozhodovania je efektívne možná v malých organizáciách.

Stratégia musí obsahovať definovanie vonkajšieho, aj vnútorného prostredia. Keďže ide o stratégiu, tak táto definícia by mala byť životaschopná počas dlhšieho obdobia. Definovanie vonkajšieho prostredia

obsahuje existujúce vplyvné politické strany, ale tiež definuje organizácie, ktoré za určitých okolností môžu sa stať hyperkonkurenčnými. Príkladmi boli v posledných dvoch desaťročiach boli sociálni demokrati a občianski demokrati v Česku a HZDS, SOP, ANO, SDKÚ, SMK, Smer na Slovensku. V prednovembrovom období to bola Charta 77. Všetky spomenuté organizácie dokázali v určitom období prerásť svoj obvyklý potenciál a silne ovplyvniť politický vývoj, resp. získať štátnu kontrolu do svojich rúk. Vždy existuje možnosť takéhoto radikálneho vzostupu a nová politická organizácia (hnutie, politická strana) sa stane hyperkonkurenčnou, čo ju vynesie k moci. Spravidla je jej podstatou nové know-how, čiže riešenie vybraných zásadných problémov, prípadne „svietiaci“ personálna ponuka (neobyčajná osobnosť). Samozrejme, že stratégia musí obsahovať zásadný postoj k takýmto úkazom, ktoré môžu mať krátku, ale aj dlhú životnosť. Pre existujúce strany môže ísť o smrteľný úder (príklad VPN), ak ignorujú problém možnej hyperkonkurencie.

V poslednom období politické strany na Slovensku vsadili na europeizáciu politických procesov. Jedným zo základov ich stratégií sa stalo členstvo v európskych stranických zoskupeniach, pričom si neuvedomujú rozsah pozitív a negatív. Akceptovanie zahraničím považujú za rovnako dôležité (občas aj dôležitejšie) ako občiansku podporu vyslovovanú vo voľbách doma. Ide o hľadanie vlastných silných stránok, ktoré sú interpretované ako silná konkurencieschopnosť.

Obidva spomenuté prístupy (raketový štart novej organizácie – tzv. hyperkonkurenčnosť, aj europeizácia politických procesov) vychádzajú zo snahy o **nadpriemerný zisk**. Ide o zvýšenie vlastnej úspešnosti pomocou nejakého politického triku. To je súčasťou strategického plánovania.

Strategické plánovanie je založené na nasledujúcich predpokladoch: existencii politickej vízie, vnútornej schopnosti implementovať a realizovať túto víziu, schopnosti získať dostatok odborníkov na plánovanie, aj realizáciu definovaných predstáv a definovaní prostriedkov získavania verejnej podpory; nevyhnutné je tiež získanie dôveryhodných politikov, ktorí zotrávajú na zásadách a cieľoch politickej strany.

Ak by sme proces strategického plánovania v politike mali rozložiť na jednotlivé fázy, tak ide o: **rozbor vízie** (zámerov, cieľov, hodnôt); **definovanie čiastkových cieľov z hľadiska času** (harmonogram ich dosahovania), **ale aj z hľadiska celku** (štruktúra veľkého – komplexného

zámeru); **definovanie implementačných nástrojov**; **výber tímov a ľudí** (spôsob výberu, rozmiestnenie, kompetencie, kontrola); **výber komunikácie s inými politickými subjektami**; **výber komunikácie s verejnosťou**; **definovanie materiálnych zdrojov** (rozsah, pôvod, využitie); **spätná väzba**.

Politickým stranám často stačí taktické plánovanie, ktoré je časovo ohraničené volebným výberom a uchopením štátnych inštitúcií. Výhodou takéhoto plánovania je jeho väčšia všeobecná pochopiteľnosť, nevýhodou iba jednorázová použiteľnosť. Na Slovensku sú politické strany stále vo fáze vzniku, prípadne kryštalizácie. Preto očakávať strategické uvažovanie a plánovanie je nedosiahnuteľným snom. České politické strany sa v určitom čase zamerali na tvorbu stratégií, po čase ich pod vplyvom „kmtrov“ opustili a viac sa venujú operatívnej činnosti. Niektoré stranické rozhodnutia však majú strategický dosah: vstup do EÚ, NATO, privatizácia, reprivatizácia, odškodnenie cirkví apod.

Orientácia na taktické plánovanie je realistickejšou cestou a zatiaľ jedinou dosiahnuteľnou základňou pre politické aktivity. Z toho nevyplýva, že niektoré kroky (politické rozhodnutia) nemôžu mať skutočne strategický význam. V takom prípade ide o ojedinelé pokusy, ktoré sa v budúcnosti nemusia zaradiť medzi pozitívne črty vývoja, pretože sa môžu dostať do rozporu s predstavami iných vládcov (sem patrí napríklad sociálna starostlivosť, daňové systémy, školstvo a pod. – vyzerať ako dlhodobé pôsobiace koncepčné aktivity, no iné strany, alebo iní politici môžu mať na dané oblasti odlišné názory a preto predmetné rozhodnutia rušia). Aj z toho vyplýva neprimerane vysoký počet prijímaných zákonov, ktoré nedokážu sledovať a kontrolovať ani samotní zákonodarcovia.

Politická stratégia by mala byť rozpracovaná na jednotlivé taktické varianty (skrátene – taktiky), ktoré sú používané podľa existujúcej situácie, prípadne s výhľadom na blízku budúcnosť. Každá politická strana by mala mať pripravené taktické varianty pre prípad spolupráce s jednotlivými inými stranami (inak sa spolupracuje s konzervatívami, inak so socialistami, ďalším okrajom sú radikáli). Príkladov na takéto „taktizovanie“ je mnoho u nás, aj vo svete. Ak si pozrieme „koalície“ v regionálnych a komunálnych voľbách, tak vidíme, že je možné čokoľvek. V Česku v predchádzajúcom období vytvorili spoločnú vládu ateistické strany (ODS a Zelení) s kresťanskou stranou (KDU-ČSL). Na Slovensku existovala vláda ateistickej strany (Smer), polokresťanskej (HZDS) a kresťanskej (SNS).

V Nemecku kresťanské strany (CDU a CSU) vytvorili vládu s ateistickou (SPD), navyše sú to strany s opačnými sociálnymi, aj ekonomickými názormi (tzv. pravica a ľavica). V takýchto prípadoch, keď sa partneri striedajú, alebo sú podstatne odlišní, je potrebné mať viacero taktických variantov (vládnuca koalícia nemusí vydržať celé funkčné obdobie – v Česku strany ukázali, že majú iba jediný taktický variant a preto pád vlády ODS-KDU-Zelení spôsobil kolaps vládnutia).

Taktické varianty sú potrebné z nasledujúcich dôvodov: možnosť zmeny politickej štruktúry, sociálneho napätia, medzinárodnej situácie, vnútrostraníckych pomerov, ekonomickej situácie, nálad verejnosti. Z toho vyplýva potreba vytvoriť si náznaky pre rôzne situácie. Tzv. finančná kríza ukázala, že vládnuce strany nemajú dostatočne pripravené rôzne taktické varianty vládnutia. Takto sa dostali pod tlak situácie a finančných inštitúcií, ktoré ju využívali.

Taktické varianty potrebujú definovať rozmanité nástroje, použiteľné pre novú situáciu. Sem patrí aj personálna predstava o možnom inom variante tvorby politiky. Nevyhnutné je to hlavne tam, kde existuje pomerný volebný systém, ktorý takmer vylučuje vznik jedostraníckej vlády. Pritom potenciálny partner môže volebne zlyhať, takže pri neexistencii ďalších variantov vládnutia sa strana ocitá v situácii osamotenía. Občas vidíme príklady straníckeho fundamentalizmu vyjadreného deklaráciami typu: s určitou stranou, alebo s určitými politikmi nepôjdeme nikdy do partnerstva. Takéto strany si zúžili manévrovací priestor a niekedy sami seba odsúdili do úlohy opozície (príklady sú v ČR, aj SR). Navyše ide o dosť sugestívny postoj voči občianskej verejnosti, ktorá sa navzájom neodlišuje svetonázorom, ale podľa iných, často objektívnych kritérií.

Ďalšími nástrojmi sú rozpracovania silnej a slabšej politiky. Veľké strany spravidla ponechávajú priestor pre menšie strany, aby mohli realizovať vlastné ideály tým, že niektoré sektorové politiky iba načrtnú a nerozpracujú – tvorivosť ponechajú potenciálnym partnerom. Ide o ústreto-vú taktiku novej spolupráce. Rovnako výber osôb do politických postov má svoje taktické varianty (predsedovia, podpredsedovia strán, šéfovia rôznych parlamentných skupín, šéfovia volebných výborov a rád a pod.).

Dôležitým dôvodom pre existenciu viacerých taktických variantov politiky strany je možnosť meniť svoju politiku v priebehu určitého obdobia tak, aby daný subjekt získal nejaký náskok voči konkurentom. Napriek tomu, že človek je tvor veľmi konzervatívny, chce zmenu, ale sa jej zároveň

bojí, takže sa málokedy odhodlá posvätiť svojim rozhodnutím podstatnú zmenu, občas privíta subjekt, ktorý nastoluje otázku „nevyhnutnosti zmien“. Dúfa, že takáto zmena povedie k zlepšeniu jeho osudu.

Taktické varianty by mali udržiavať základné idey, symboly a označenia. V ostatnom môžu byť značne flexibilné.

Principiálne je veľký rozdiel medzi vojenskou a politickou taktikou. Vojenská taktika je orientovaná na porážku protivníka, pričom je zreteľné, že budúcnosť sa nepýta na použité nástroje, ktoré môžu byť nekorektné (zavraždenie vojvodu, podplácanie, masacre ako forma zastrašovania a pod.). Politická taktika musí počítať s budúcnosťou ako určitým pokračovaním minulosti. Výrazne nekorektné správanie sa spravidla obracia proti aktérovi (aféra Water Gate, ktorá prinútila prezidenta USA k abdikácii). Podstata rozdielu vyplýva z hodnotiteľa aktivít a ich dôsledkov: v armáde je to velenie, v občianskom svete občania – verejnosť.

Taktické varianty politiky sú tiež reakciou na meniace sa spolupracujúce subjekty nepolitického charakteru: rôzne občianske a profesné združenia. Tieto menia svoju orientáciu často podľa štruktúrnych síl (združení, ktoré tvoria súčasť celku, napríklad odborové organizácie, podnikateľské subjekty), alebo podľa personálneho stavu v určitej dobe. Takto sa môže zmeniť taktický variant vládnutia, pričom zmena nemá svoj pôvod v samotnej politickej strane. Najmä ekonomické subjekty (podniky, banky, predajné reťazce) majú veľký vplyv na politiku vlád a teda aj strán, z čoho vyplýva potreba predvídania vynútených zmien vládnej politiky.

V niektorých prípadoch dochádza k zmene správania sa určitých skupín obyvateľstva, na ktoré musia vlády reagovať: v dávnejšej minulosti vysoká brutalita anglických futbalových fanúšikov, v nedávnej minulosti rasové nepokoje na predmestí Paríža, alebo hromadnejší exodus Rómov z Čiech a Slovenska do Kanady. Vlády môžu riešiť vzniknutú situáciu operatívnym rozhodovaním, no aj vtedy je potrebné, aby aktuálna taktika vládnutia obsahovala dostatočný priestor pre nové a to veľmi nedemokratické zásahy do občianskych práv. Strany musia ctíť vlastnú stratégiu, takže aj nové opatrenia sa musia pohybovať iba v rámci týchto hraníc.

Českí a nemeckí radikáli (pravícovi, aj ľavicoví) skúšajú svoje vlády, pokiaľ až ustúpia vo svojej politike. Viditeľne nemecké vlády majú nejaký záložný taktický variant, pretože musia s prejavmi radikalizmu počítať. Český policajný zbor má zrejme tiež krízový variant rozhodovania, no politické strany o takejto zmene taktiky neuvažujú. Ich lídri zostávajú

pri verbálnom prejave, ktorý sa do taktiky neprenáša. Pritom ide o možnosť vytvoriť dosť rutinný taktický variant, použiteľný pri rôznych príležitostiach.

Politická stratégia je výsostne odborná záležitosť, ktorá by nemala podliehať konjunkturálnym zmenám. Politická taktika sa musí opierať o ľudí s analytickým aj syntetickým myslením a tiež o praktikov. Kým stratégia má blízko k teórii, taktika má bližšie k praxi, no musí vychádzať zo stratégie. Edgar Schein používa termín strategická myopia (krátkozrakosť)²⁰, ktorá blokuje šance na vytvorenie efektívnej stratégie. Stratégia si vyžaduje určitú „dalekozrakosť“, umožňujúcu preniesť sa na horizont vývoja a pozorovať možné cesty k nemu.

Taktika je výberom medzi spozorovanými cestami, prípadne schopnosť vytvoriť nejaké cesty naviac. Taktika znamená tiež pripravenosť používať v rôznom čase pri rôznych príležitostiach rôzne cesty k vymedzenému cieľu.

MOTIVÁCIA V POLITIKE

Politická motivácia je zameraná na zvýšenie a udržanie aktívneho záujmu súvisiaceho so stabilizáciou podpory nejakému politickému subjektu, alebo osobnosti. Má dvoch adresátov: jedným je vnútorná štruktúra strany, druhým potenciálni podporovatelia strany.

Politickú motiváciu môžeme tiež rozložiť na ústrednú a parciálnu. Ústredná vychádza z politickej stratégie a dáva si dlhodobé ciele. V minulosti bolo príznačné, že striedajúce generácie volili v liberálnych režimoch rovnakú stranu. Po erózii ideologických základov politických strán, stratila takáto dlhodobá motivácia na účinku, strany menia niektoré vlastné fundamentálne závery a preto musia do istej miery meniť aj podporovateľov. Ukazuje sa, že časté zmeny týchto politických záverov občanov zneistujú, až rozčulujú, čo sa prejavuje nízkou dôverou voči stranám a neochotou dať hlas a prispieť k moci konkrétnej strane, či konkrétneho politikovi. Občan stráca dlhodobú motiváciu. Takto aj ústredná motivácia je straníckymi lídrami vysvetľovaná ako aktuálny postoj, okamžitá volebná podpora. Ide však o parciálnu motiváciu, ktorá sa môže veľmi rýchlo zmeniť.

Politickou motiváciou chápeme všetky faktory, ktoré ovplyvňujú vznik, udržanie alebo zmenu politického správania. Každý režim sa snaží udržiavať rovnomernú a stabilnú motiváciu súhlasu, až podpory svojho charakteru, aj formy vládnutia. Vznikom liberálneho politického systému sa zmenil zásadný charakter režimu a výkonu moci, z čoho vyplynula potreba zmeny motivácie ľudí, z ktorých sa postupne stávali občania (nositelia suverenity štátu). Aktivita človeka, či občana sa podporuje akcentom na nový druh vášní, ktoré by mali podporovať existujúci režim. Išlo o podporu mocichtivosti, ctižiadostivosti a sexuálnych úspechov. Vo svojej podstate táto orientácia vytvárania motivácie k zachovaniu liberálneho režimu trvá dodnes, pretože nenarušuje jeho charakter, naopak, udržiava jeho občiansku podporu na dostatočnej výške, ktorá stále prevažuje nad sklamaním z nedosahovania deklarovaných ideálov liberalizmu.

20) Schein, E.H., *Organizational Culture and Leadership*.

Politické strany združujú ľudí, ktorí túžia po moci (samozrejme okrem idealistov), pričom ide o kombináciu jej individuálneho a skupinového napĺňania: jednotlivec dosahuje mocenské postavenie, alebo sa uspokojuje s mocenským postavením „svojej“ strany. Ak je šanca na uspokojenie túžby po moci otvorená, občania sú uspokojení a podporujú existujúci režim. Možno si všimnúť, že moralizujúce postoje voči politikom (odolnosť voči úplatkárstvu, „sukničkárstvu“, zneužívaniu moci) sú stále viac nahradzované jeho hodnotením cez prizmu úspešnosti: kto je bohatý, je úspešný, rovnako ako ktorýkoľvek záletník. Škandály v politickej sfére sú tolerované, k čomu občanov vedie ich výklad najmä masmédiami. Iba výnimočne sa stáva, že vybraný jednotlivec je exemplárne potrestaný; tento akt vracia prvok moralizmu a uspokojenia túžby po ideovej spravodlivosti u verejnosti. Pokusy o mobilizáciu k posilneniu spoločenskej (aj politickej) morálky zlyhávajú vo všetkých liberálnych systémoch. Významným faktorom tohto zlyhávania je neúprimnosť ich aktivizátorov, ich motívom je nenávisť, alebo závisť: nemajú radi niektorého politika, alebo aj celú stranu a tak si vytvárajú platformu pre súčasnú svätú vojnu, v ktorej cieľom je odstránenie konkrétneho človeka z politiky, prípadne aj celej strany zo stranického spektra.

Každý človek potrebuje ku svojej existencii pocit bezpečia. Preto je veľmi opatrný pri náznakoch zásadných zmien. Je dostatočne motivovaný k podpore existujúceho stavu, ak v ňom nachádza priestor pre sebarealizáciu, aj keby nebola rovnomerná v celej komunite (rovnomernosť je iluzórna predstava, ktorá sa nedá realizovať). Ideologickí fundamentalisti si vždy „zgustnú“ na príkladoch podpory rozdielnych režimov tými istými občanmi (zmena habsburskej monarchie na liberálne štáty, ich premena na fašistické diktatúry, náznaky liberalizmu, premena na komunistickú totalitu a jej premena na liberálny systém; súhlas s česko-slovenským štátom, ale aj pasívny súhlas so samostatnými dvomi štátmi). Každý zo spomenutých politických systémov sa snažil vzbudiť u občanov, či obyvateľstva pocit bezpečia a šance na určitý druh sebarealizácie, až po účasť na moci. V žiadnom z nich nemohla väčšina občanov plne realizovať svoje túžby, či predstavy, ani sa nemohla rovnomerne podieľať na tvorbe politiky. Pocit však prevažoval a preto boli občania vo svojej väčšine motivovaní v neprotivení sa, zachovávali režimovú lojalitu.

V liberálnom politickom systéme dochádza ku konkurencii stranických subjektov, prípadne ambiciózných osobností. Preto má politická

motivácia svoju dynamiku. Strany potrebujú, aby prejav podpory ich programov a osobností kulminoval v čase volieb. V medzivolebnom čase je potrebné túto podporu udržiavať (aby ohník pod kotlom nezhasol), ale netreba ju rozširovať, či umocňovať.

Pri vzniku nových politických subjektov vidíme snahu o zmenu dynamiky a premenu dovtedajších návykov tak, aby vznikla motivácia k podpore novej strany, či novej osobnosti. Ide o čiastkovú zmenu v systéme vládnutia, nie o vyjadrenie túžby po zmene celého režimu. Nový politický subjekt sa musí pokúsiť o motiváciu časti voličstva – od podpory voličov závisí ich politický život.

Významnou politickou motiváciou občana je predstava o osobnom a rodinnom blahobyte. Ak sa občan cíti ohrozený vo svojich predstavách o blahobyte, môže vzniknúť motivácia ku zmene, rovnako, ako pri nainých politických rozprávkach o podstatnom zvýšení blahobytu ak sa „naša“ strana, či skupina dostane k moci. Spravidla má na mysli vlastný a nie komunitný blahobyť.

Veľmi nebezpečné je vzbudenie túžby po dominácii, čo môže viesť k podpore vojny, lynčovania, masových, či exemplárnych poprav a pod. Pred prvou svetovou vojnou sa politikom podarilo vzbudiť všeobecnú túžbu po vojne a po nej nemeckým politikom túžbu po rabovaní židovských obchodov a lynčovaní jednotlivcov. V prípade obrannej vojny je však potrebné vzbudiť militantné nálady a motivovať občanov k riskovaniu vlastného zdravia a života v prospech existujúceho režimu. To sa podarilo politikom v prípade ohrozenia ČSR koncom tridsiatych rokov, čo však nebolo premenené na politický kapitál, politici sa asi zľakli ozbrojeného ľudu a možno boli osobne motivovaní zahraničím k odovzdaniu suverenity. Podobne je to pri občianskych vojnách. Dodnes je americkou traumou občianska vojna boja „severu proti juhu“, kedy sa bieli američania zabíjali navzájom.

Vyššia miera liberalizácie politického systému závisí aj od určitých zmien v motivácii častí sociálnej štruktúry. Namiesto túžby po sociálnej pomste, či devastácii iných sociálnych subjektov občania podporujú zastupiteľský princíp riešenia konfliktu: politické strany a rôzne združenia zastupujú v konflikte sociálne subjekty a arbitrom (nie riešiteľom) je štát. Namiesto pouličného boja nastal čas parlamentného boja.

Pre politické subjekty je dôležité rozpracovanie problematiky motivácie tak, aby obsahovala jednotlivcov, aj skupiny. Skupinová motivácia môže byť založená na sociálnych túžbach, etnických a rasových

pacitoch, regionálnych prianiach, náboženských hodnotách, či historických hodnoteniach. Z toho vyplýva, že nejde o všeobecnú motiváciu (tá je možná iba krátkodobo v čase krízy – napr. november 1989), ale o súbor rôznych motivácií v závislosti na adresátovi, ktorého treba aktivizovať.

Motivovanie jednotlivca je politicky podstatne jednoduchšie. Poznáme z čias medzivojnovnej republiky volebné motivovanie prostredníctvom párika a piva. Po novembri 1989 už takýto prístup bol neúčinný, nijako voličov nemotivoval. Zato rôzne sľuby z oblasti zázrakov (napríklad zhodnotenie koruny na úroveň nemeckej marky, všeobecný blahobyt západoeurópskeho typu, úplná individuálna sloboda pri širokom štátnom zastrešení) pôsobili veľmi spoľahlivo. Vysoká miera sklamaní na základe desaťročných skúseností vyvolala opačný efekt – demotiváciu občanov, ktorá sa prejavila podstatným znížením volebnej účasti.

Rozpracovanie motivácie v politike je dôležité pre spresnenie predstáv o budúcnosti a nájdenie občana v politických ideáloch. Už sme spomenuli, že motivácia musí byť súhrnom motivácií jednotlivých skupín obyvateľstva. Zároveň sme si pripomenuli, že strany očakávajú vyvrcholenie prejavov motivácie v čase volieb, pričom nesmú zísť z mysle ani v ostatnom období. Vzniklo celé podnikateľské odvetvie politického marketingu, ktoré ponúka služby jednotlivcom, stranám, aj štátom a obchodníckym spôsobom sa snaží prilákať občanov k podpore nejakej idey, resp. k zavrhnutiu inej idey. Nejde pritom o fundamentálne priklonenie sa k tejto idey, strane, či jednotlivcovi, ale o dočasnú podporu v konkrétnom historickom okamžiku. Takýto prístup možno označiť ako podfuk voči občanom, no vo viacerých prípadoch sa ukázalo, že to pôsobí a ciele sú dosiahnuté. Následné „vytriezvenie“, či pochopenie triku vedie k dezilúzii občanov, až k uzavretiu sa voči politickej sfére. Mobilizácia je v tomto prípade dočasná a jej iniciátorom je úplne ľahostajné, aké morálne a politické sekundárne dôsledky bude mať. V tom tkvie nebezpečná amorálnosť spomenutého prístupu k mobilizácii občanov.

Proces európskej integrácie priniesol ďalšie druhy politického motivovania: ide najmä o tri skupiny obyvateľov starého kontinentu: podnikateľov a riaditeľov veľkých podnikov a iných ekonomických inštitúcií; občanov jednotlivých štátov; politikov, najmä vo vrcholových štátnych funkciách. Pre každú skupinu je potrebné vypracovať iný motivujúci projekt. Najefektívnejšie sa ujal projekt určený politikom. Vidina veľkého a silného kontinentálneho celku úplne získala politikov, predstavujúcich si seba ako

štátnikov na úrovni amerických prezidentov. Rozmanito sa podaril projekt motivovania hospodárskych špičiek v jednotlivých štátoch. Pochopiteľne, že vidina veľkých príjmov a permanentného rastu si ich získala, no popri tom je tu ešte strach z neúspechu stredných a menších podnikov a najmä poľnohospodárstva a potravinárstva. Preto ide o podmienenčné prejavy podpory, motivovanie vo všeobecnosti je úspešné, no nie je dostatočne rozpracované podľa sektorov, krajín a regiónov. Motivácia občanov je najjednoduchšia, pretože málokto rozumie celému komplexu integračného procesu. V Európe dlhodobo zaberá motív slobody (cestovania, podnikania a zamestnania, bývanie, študovania apod.). nejde teda o politické slobody, ale dosť okrajové zložky tohto pojmu. V podstate však zaberajú efektívnejšie, ako čokoľvek iné.

Vážnym problémom pri rozpracovávaní motivácie v rámci celej Európy je permanentne nízka dôvera ľudí voči politike a preto aj politickým ponukám. Vyplýva to z radikálneho odtrhnutia politickej sféry od života ostatných občanov. Takmer všetky normy a iné rozhodnutia sú produktom prianí a predstáv vedenia politických strán, pritom strany združujú všade menej ako 10 percent obyvateľstva, v niektorých krajinách sú to iba 2-3 percentá. Z toho vyplýva že jednotlivé strany predstavujú zanedbateľnú podmnožinu obyvateľstva. Nereflektovanie základných životných potrieb, predstáv a túžob celej komunity v štáte spôsobuje trvale stav, ktorý je v rozpore s podstatou demokracie – občania nechcú svojim hlasom legitimizovať privilegované postavenie niekoľkých desiatok, alebo stoviek svojich spoluobčanov (ambiciózných potenciálnych politikov).

Historickým negatívnym príkladom nerozpracovania motivácie je osud Veľkej francúzskej revolúcie z roku 1789. Motivácia revolucionárov bola orientovaná prioritne na mestské parížske obyvateľstvo. Revolucionári vôbec nebrali do úvahy, že väčšina obyvateľstva žije na vidieku a zaoberá sa poľnohospodárstvom. Vidiecke obyvateľstvo nemalo žiadny motív zapojenia sa do revolučnej premeny monarchistického systému. Filozofovanie o slobode nebolo pre nich žiadnou inšpiráciou, nerozumeli heslám a majetková motivácia sa týkala mestského obyvateľstva (zhabanie cirkevného majetku, rabovanie mestských palácov).

Iný prístup zvolili tvorcovia americkej revolúcie z rovnakého obdobia. Hospodárskym základom bol obchod s poľnohospodárskymi produktami. To sa týkalo väčšiny obyvateľstva. Nešli cestou rabovania, ani poštáňovania cirkevného majetku, od počiatku existovala skupina vodcov, ktorí

mali vyšší kredit medzi strednými vrstvami. Skoro doplatili na nerozpracovanosť motivácie voči zahraničiu. Domnievali sa, že nepotrebujú podporu európskych štátov, čo viedlo takmer k zániku novej štátnosti.

Po vzniku Československa, vznikli popri mestských politických stranách aj roľnícke strany, čím sa dosiahla určitá motivácia podpory nového štátu zo strany vidieka. Tieto strany netvorili okraj stranického spektra, takže uspokojenie mocenských predstáv a túžob tejto časti obyvateľstva bolo uspokojivé.

V Českej republike sú politické strany v podstate pražskými subjektami. V jednotlivých krajoch sa však objavuje aj regionálny prístup a takto tvorené združenia sa už čiastočne vedia presadiť v krajských voľbách. Ak dokážu precíznejšie formulovať špecifické možnosti a požiadavky svojho regiónu, môžu v budúcnosti počítať s vyššou participáciou na vládnutí a pomýšľať aj nad senátovými úspechmi. Celkovo je však zatiaľ dominancia pražských strán neotrasiteľná.

Na Slovensku okrem maďarskej nacionalistickej strany sú všetky ostatné bratislavskými stranami. V určitej etape politického vývoja bola SNS umiestnená v mimobratislavskom regióne, no už niekoľko rokov sa realizuje prechod vedenia do Bratislavy. Túžba po vládnutí v regiónoch je uspokojovaná v krajských voľbách a určitým výberom miestnych politikov do centra moci. Tým však prestávajú byť zakorenení v regiónoch.

Preto základnou motiváciou pre účasť vo voľbách je dôvera voči značke – názvu politickej strany a jej hlavným deklarovanejším cieľom. Očakáva sa, že voliči na vidieku bez rozmýšľania dajú hlasy bratislavským reprezentantom. Aj tu sa ukazuje potreba regionálneho rozpracovania motivácie.

Sociálna motivácia v politike. Ide o vzťah medzi kontinuitou a zmenou sociálneho postavenia. Členovia sociálnej vrstvy, či komunity si po určitom čase zvyknú na niektoré výhody, či prvky sociálnej ochrany, ktoré považujú za „večné“. Ohrozenie sociálneho statusu považujú za zásadný útok na samotnú existenciu, čo ich motivuje k politickým prejavom až radikálneho typu.²¹

21) Napríklad sociálne výhody stredných a nižších vrstiev v Grécku sa stali návykom, až otázkou politickej mravnosti. Snaha o odstránenie týchto výhod sa stala pre časť obyvateľstva natoľko neakceptovateľnou, že sa priklonili k radikálnym prejavom nesúhlasu. Ak vláda nedokáže nájsť primerané politické prostriedky, vzniká silná motivácia k odstráneniu vlády akoukoľvek formou.

Sociálna motivácia patrí k jej najsilnejším typom, pretože sa týka podstaty sociálneho bytia, prejavuje sa v spôsobe života a vedie k nejakej miere spokojnosti v spoločnosti a preto aj k nejakej miere súhlasu s ňou²². Pri zmenách spoločenských systémov nastáva určité „zmätenie“ obyvateľstva: ide o vytvorenie ideálnych a iluzórnych predstáv o sociálnej budúcnosti, čo motivuje veľké masy obyvateľstva k podpore niektorých politických smerov (napr. predstava o napodobnení životného štýlu Nemcov v ponovembrovom Československu). Nenaplnenie týchto predstáv vytvára novú sociálne podmienenú motiváciu, ktorá sa prejavuje podporou iných politikov, či politických strán.

Nepochopenie podstaty sociálnej štruktúry spôsobuje najmä u nižších stredných vrstiev predstavu, že by mali mať podmienky ako vyššie stredné vrstvy. Preto hľadajú strany a politikov, ktorí svojim pôvodom nepatria do vyšších vrstiev a zároveň dokážu presvedčiť tieto skupiny obyvateľstva, že sa postarajú o zlepšenie ich sociálneho statusu a psychologického uznania ich vykonávaných „práw“. Takúto motiváciu by sme mohli nazvať aj „politickým snobizmom“, ktorého podstatou je podpora tých strán, ktoré sľubujú vyšší sociálny štandard pre nižšie sociálne vrstvy. Prejavuje sa najmä vo väčších mestách, kde je mnoho úradníctva. Poznanie vlastnej dôležitosti vo firmách a inštitúciách vedie týchto ľudí k idealizovanej predstave o vlastnom postavení v sociálnom rozvrstvení spoločnosti. Vytvára sa silná sociálne motivovaná podpora politickým stranám.

V tejto súvislosti je potrebné uvedomiť si, že sociálna motivácia je rozdielna na územiach celku, resp. v konkrétnych regiónoch. Spomenutá predstava o „germanizácii“ životného štandardu v Československu bola určite celospoločenským javom. Ekonomický vývoj však je vždy nerovnomerný, takže obyvatelia niektorých regiónov sa cítia znevýhodnení oproti bohatším regiónom, aj v porovnaní so spoločenským priemerom. To ich motivuje k regionálnym prejavom nesúhlasu so svojim osudom a špecifickým politickým

Každá motivácia je podmienená snahou o mobilizáciu určitej časti obyvateľstva. Pri politických stranách ide o niekoľko skupín: vedenie strany, aktívni členovia, ostatní členovia strany, voliči, ale aj priaznivci iných strán. Viditeľne mobilizácia vedenia strany sa dotýka malej skupiny, ktorá „stráži“ stratégiu, prípadne navrhuje jej zmeny. Aktívni členovia sa

22) Pozri: Weber, M., *Metodologie, sociologie a politika*, s. 158-163.

podieľajú na širšej tvorbe stratégie a najmä na jej realizácii. Ostatné skupiny podporujú politické stratégie pasívne (vytváraním priaznivého spoločenského ovzdušia), aj aktívne (účasťou na mítingoch, vo voľbách, vytváraním podporných občianskych združení, petíciami, ale aj zbierkami).

V každom prípade sa musia ľudia cítiť potrebnými pri tvorbe alebo realizácii politických stratégií, inak by mobilizácia bola neúčinná.

Velkú politickú mobilizáciu sme mohli vidieť približne pred storočím, kedy veľké množstvo občanov Rakúsko-Uhorska predvážalo ochotu bojovať s nepriateľmi mocnárstva. Pri zrode Československa sa zase množstvo ľudí nechalo zmobilizovať na podporu nového štátu. Pri ohrození Nemeckou ríšou sa vojensky zúčastnilo mobilizácie nečakane mnoho občanov do armády, ktorá mala chrániť relatívne mladý štát. Vojenská mobilizácia trvala aj počas druhej svetovej vojny účasťou jednotlivcov v bojoch proti nemeckým okupantom. Môžeme ešte spomenúť mobilizáciu občanov za, resp. proti novému režimu vo februári 1948, na konci 60. rokov, v novembri 1989 a v nasledujúcich mesiacoch a vyvrcholenie občianskej politickej mobilizácie v nových slobodných voľbách konaných v roku 1990. Ešte raz sa, hoci v omnoho menšom meradle, zopakovala politická mobilizácia pri vzniku samostatnej Slovenskej aj Českej republiky. Vždy išlo o realizáciu zásadných politických stratégií, na ktorých sa časť občanov chcela podieľať.

Pri všetkých týchto mobilizáciách musíme brať do úvahy nielen aktivity politických vodcov, ale tiež širšej politickej a tiež spoločenskej elity. Stranícki lídri dokážu sami zaktivizovať iba vedenie vlastnej strany, pri všetkých iných mobilizáciách potrebujú spoluúčasť ďalších elít a prirodzených autorít. Tým sa predkladaná stratégia stáva dôveryhodnejšou.

TVORBA STRATEGICKÉHO KONSENZU

V politike by konsenzus mal byť vždy nástrojom uskutočňovanie dôležitých strategických zámerov, alebo ucelených stratégií. Ak vnímame konsenzus ako úplný súhlas účastníkov, tak jeho dosiahnutie je takmer nemožné. Ak ho chápeme ako súhlas aktívnej časti občanov, ide o málo pravdepodobný jav, no predsa sa pri určitých otázkach dá dosiahnuť. V reprezentatívnej demokracii pod konsenzom úplne postačuje súhlas parlamentných, prípadne vplyvných politických strán. V českej aj slovenskej realite však vidíme, že aj takýto veľmi redukovaný konsenzus sa ťažko dosahuje a niektoré politické subjekty, prípadne ich lídri zásadne odmietajú konsenzus s niektorými inými subjektami, prípadne dôležitými politickými osobnosťami. V takom prípade je však dosiahnutie strategického konsenzu vylúčené (občas sa dá dosiahnuť parciálny súhlas najmä v nepodstatných otázkach).

V politike možno dosahovať aj akýsi „voľný“ konsenzus, prejavujúci sa všeobecným súhlasom, ktorý však mizne pri pokusoch o konkretizáciu. Typickým príkladom je „snaha“ o zúženie poslaneckej imunity. Vo všeobecnosti taký súhlas je, no pokusy o jeho realizáciu dlho zlyhávali – formálne ide o dohadovanie sa o konkrétnom znení textu zákona. Pritom existovala veľmi široká zhoda verejnosti na potrebe zúženia imunity poslancov, ktorá navyše ani nemá v slobodnom systéme opodstatnenie. Podobným evergreenom je boj s korupciou: všeobecný súhlas politických strán existuje, no jeho normatívne zakotvenie v politickom systéme vždy naráža na nesúhlas väčšiny.

Konsenzus je dôležitý ešte aj z iného dôvodu: mnoho krajín sveta sa snaží nabehnúť na trajektóriu vedomostnej spoločnosti, čo zjednodušene označuje spoločnosť, v ktorej dominujú vedomostné trendy vo všetkých sférach spoločenského života a teda aj v politike (skúsenosť ukazuje, že v politike viac dominuje snaha o materiálny prospech a uspokojenie získané mocenským postavením). Napriek tejto výhrade je zreteľné, že výhodu

vo svetovom rozdelení vplyvu získajú práve krajiny, kde mocenská sféra pripustí domináciu vedomostí nad nižšími pudmi svojich aktérov.

Žiadna politická strana nedokáže pritiahnúť väčšinu intelektuálneho potenciálu svojho národa a preto je odkázaná na dohovor, ktorý sa prejavuje konsenzom v intelektuálnej sfére a jej konsenzom s mocenskou sférou (politickou aj administratívnou). **Takýto stav by sme mohli označiť ako strategický konsenzus.** Občas sa oň pokúša česká politická sféra, určité úspechy dosahuje, no doposiaľ ich vždy znehodnotila tradičná mocichtivá časť, ktorá nemôže zniesť porovnanie svojej odbornovo-tvorivej potencie s tou, ktorú môže dosiahnuť nepolitická, no odborne zdatná intelektuálna sféra spoločnosti (napr. NERV). V liberálnych politických systémoch nájdeme dosť príkladov pokusov o spomenutú formu strategického konsenzu.²³

Celosvetový charakter všeobecnej konkurencie vo svete a globalizačné trendy zvyšujú úlohu spomenutej formy strategického konsenzu. Na príklade Slovenska a postojov strán a politikov k finančným, ekonomickým a politickým otázkam už len v samotnej EÚ vidíme, že sebaistota vládnuvších špičiek nie je podoprená odbornou zdatnosťou, ani naučením sa odborných východísk. Takto je konsenzus náhodným stavom, ktorým sa krajina prezentuje ako málo predvídateľný subjekt medzinárodnej politiky.

Pre snahu o strategický konsenzus môžeme nájsť aj hlbšie, trvanlivejšie a globálnejšie dôvody. „... zdá sa, že politika stratila kompetenciu a schopnosť manévrovať. Súčasný triezvy obraz politiky zahŕňa prinajmenšom tri názory: a) Zásahy do hospodárskeho systému zamerané na jeho zachovanie neprinášajú želané efekty. Ešte menej možno očakávať od takých zásahov, ktoré systém menia – pôsobili by kontraproduktívne. b) Nielen ekonomické prostriedky riadenia sa ukazujú ako rezistentné – ani administratívne opatrenia nie sú neutrálne. Byrokracia a právo stratili v očiach svojich klientov nevinnosť. c) Krízy sa difúzne rozšírili a stali sa trvalými. Stávajú sa vládnuvou formou sebastabilizácie zrýchlených sociálnych zmien.“²⁴

23) V USA ide o akreditáciu vybraných vedomostných organizácií, resp. skupín pri Bielom dome, príp. pri Kongrese; v Nemecku pokus o spoluprácu s akademickou elitou na formovaní vízie budúcnosti; vo Francúzsku inkorporácia vedomostných skupín do politických strán; v bývalom EHS existencia Rímskeho klubu – dnes už ide o dožívajúcu intelektuálne neschopnú organizáciu.

24) Habermas, J., *Dobiehajúca revolúcia*, s.9.

Tieto názory odrážajú realitu a preto sa nimi treba zaoberať. Viditeľne majú veľmi málo spoločné so straníckymi východiskami, aj programami, čo umožňuje viesť o riešeníach širšiu diskusiu. Tá by mala vyvrcholiť do strategického konsenzu o nevyhnutných politických rozhodnutiach, ktoré bude realizovať akákoľvek vláda a zároveň nebude do nich zasahovať v mene záujmov vplyvových skupín.

Začiatok procesu hľadania strategického konsenzu musí spočívať v ochote spoločenských elít dohodnúť sa o budúcnosti a spôsoboch jej realizácie. Druhým základným kameňom je dostatočný tlak verejnosti na politickú sféru, aby v mene odstraňovania nedostatkov v spoločnosti bola mentálne pripravená počúvať „rady starších“, či „rady múdrych“ a netváriť sa ako vševedko, ktorý najlepšie vie, komu čo patrí.

Vytvorenie, ani realizácia strategického konsenzu nespočíva v administratívnom, či mocenskom vnucovaní vôle niekoľkých do vedomia všetkých. Bez takéhoto konsenzu sa však všeobecná kríza systému bude prehlbovať, čím sa spoločenský systém dostáva do zostupnej trajektórie, z ktorej neexistuje metóda záchran, iba predlžovanie agónie, prípadne vtiahnutie ďalších subjektov do krízy a následného hoci aj veľmi negatívneho riešenia (napr. formou vojny).

Veľmi pozitívnym prejavom dosahovania strategického konsenzu je ochota podieľať sa na tvorbe vízie spoločnosti. Ludovo sa chápe hlavná úloha politických strán v rozdeľovaní spoločnosti, vytváraní autonómnych častí verejnosti, ktoré medzi sebou bojujú tak, ako politické strany. Skutočnou úlohou strán je však integrovať spoločnosť do celku, ktorý pociťuje silu komunity (solidaritu, emancipáciu, ochranu pred hrozbou vnútornej deštrukcie a vonkajšej agresie a najmä silnú ideu budúcnosti – prítomnosť vízie, teda pozitívnej odpovede na otázku: prečo sa tu vyplatí žiť). Politické strany, ich prívrženci a ostatná verejnosť by sa mali nejakým spôsobom podieľať na vytváraní vízie budúcnosti. Hoci ide o odbornú aktivitu, občania musia cítiť, že sa o ich osude nerozhoduje v utajení, ale že prispievajú prostredníctvom verejnej mienky k tejto vízii.

Veľmi zreteľne to vyjadril americký odborník J. Quigley:

„Právo byť potrebný
Právo byť zainteresovaný
Právo na konvenčný vzťah
Právo rozumieť
Právo ovplyvňovať svoj vlastný osud

Právo byť zodpovedný
Právo odvolávať sa
Právo robiť záväzok.“²⁵

Ide o pocity človeka, ktorý žije v nejakom konkrétnom kultúrnom a teda aj politickom prostredí. Politici by mali mať záujem na jeho aktivite, ochote vyjadrovať svoje názory, no ak tieto sú iba ozdobou liberalizmu, človek rezignuje, zostáva pasívnym platiteľom daní do rozpočtov vlád, čím končí demokracia!

Kooperácia na tvorbe vlastného osudu je jedným z atribútov slobody. Preto uzavreté stranické programy a pseudovízie nie sú prejavom slobodnej spoločnosti, ale dirigistických snáh malých skupín určovať osudy celej populácie (prípadne až celého ľudstva).

Stranícke rozdiely majú začínať až od spôsobu dohodnutej vízie a tiež stratégie. Ide o stranícke rozdiely v implementácii (definovaní nástrojov a metodiky ich použitia), určovaní harmonogramu realizácie, mechanizmov kontroly a samozrejme personifikácie politického systému.

Máme tri veľké výzvy: svet sa stáva globalizovaným; európsky kontinent sa stáva integrovanejším; národná komunita je kultúrne vyspelejšia. Z toho všetkého vyplývajú rôzne úrovne kooperácie na tvorbe vízií (globálnej, kontinentálnej, národnej). Kde však začať? Na čom budovať strategický konsenzus, ktorý by vydržal aspoň 3-4 desaťročia a nebol vynútený hosodárskym, či vojenským vydieraním?

Hans Küng to vidí nasledovne: „Nebude nový svetový poriadok bez nového svetového étosu, bez globálneho, či planetárneho étosu navzdory všetkým dogmatickým rozdielom.“²⁶ Autor tým myslí konsenzus na základných hodnotách, ktoré by mohlo akceptovať v podstate celé ľudstvo (vždy budú nejakí disidenti, extrémni individualisti, ale aj zločinci, ktorí si budú vytvárať vlastné súbory hodnôt). To isté platí pre európsky kontinent a tiež jednotlivé štátne komunity (predovšetkým stranícke spektrá). Citovaný autor tiež pripomína, že nemá na mysli vznik nového univerzálneho náboženstva, alebo sekularizovanej ideológie, ale étos, ako súbor akceptovateľných hodnôt – poľudštený súbor východísk pre individuálne, skupinové, ale aj organizačné aktivity. Všetky ideológie

zlyhali a náboženstvá bojujú o vplyv a vlastnú záchranu. Môžu túto otázku riešiť konferencie? Nie!

Táto otázka môže byť riešená v dvoch fázach: intelektuálne elity by mali ponúknuť intelektuálne videnie budúcnosti (vízie) + teritoriálne verejnosti by sa mali k tomuto návrhu vyjadriť (takto vznikali a šírili sa všetky náboženstvá).

Po druhej svetovej vojne došlo zatiaľ k najmasovejšiemu pokusu o vytvorenie nového étosu a na ňom postavenej vízie budúcnosti. Vážnym deštruktívnym nedostatkom tohto pokusu bola skutočnosť, že išlo o **dva étosy a dve vízie**. Jedna bola šírená zo Spojených štátov amerických a druhá zo Sovietskeho zväzu. Zdalo sa, že by sa svet mohol rozdeliť na dve hemisféry podľa toho, ktorá z týchto vízií na danom teritóriu zvíťazí. Obidve supervelmoci si vytvárali „kluby priaznivcov“, či skôr vazalov a politické strany a zoskupenia, ktoré šírili „správnu“ víziu podporenú „správnym“ étosom. Ukazovalo sa, že dochádza k pomerne širokej kooperácii strán, ktoré v jednotlivých hemisférach vplyvu pôsobili a obyvateľstvo bolo v podstate spokojné s existujúcim stavom.²⁷ Organizačným problémom bolo, že tieto dve vízie sa navzájom vylučovali, boli vo vzájomnom antagonistickom vzťahu. Kooperácia bola navyše vynucovaná politickou a vojenskou silou a podporovaná ekonomickými výhodami (darmi). Takže nešlo o spontánny proces, ale o mocensky motivovaný pokus o ovládnutie sveta. Skončením rozdelenia sveta na dve antagonistické hemisféry však nezačala kvalitatívne nová éra, zmenili sa iba kvantitatívne ukazovatele (namiesto dvoch supervelmocí na začiatku 21. storočia máme iba jednu), všetko ostatné (motívy aj metódy) zostali zachované.

Z predchádzajúcho vyplýva potreba participácie všetkých vrstiev obyvateľstva na rozhodovacích procesoch. Môžeme túto požiadavku interpretovať ako jeden z faktorov demokracie. Zároveň však ide o všeobecnú požiadavku aktívneho prístupu k životu. Johan Huizinga to sformuloval nasledovne: „V starších a obmedzenejších formách spoločenstva si ľud sám vymýšľa zábavu, sám sa zabáva: spieva, tancuje, hrá sa a pestuje šport. Ľudia spievajú, hrajú sa a tancujú spoločne. V modernej kultúre sa toto všetko v drvejšej väčšine prípadov zmenilo: ľudia sa na spev, tanec a hru dívajú. Je jasné, že vzťah medzi účinkujúcimi a divákmi je od začiatku daný aj v tej najpôvodnejšej kultúre. Neprestajne sa však zosilňuje pasívny prvok

25) Quigley, J., *Vision*.

26) Küng, H., *Svetový étos*, s. 121.

27) Gentile, E., *Politická náboženstvá*, s.170-182.

na úkor aktívneho.“²⁸ Presun človeka z tvorcu kultúry na jej diváka predstavuje príznačný fenomén doby, v ktorej sú „rozdelené karty“ a človek hrá podľa toho, čo mu bolo pridelené.

Po novembrovom prevrate boli občania nadšení z toho, že „moc se k tobě lide navrátí“. Po niekoľkých rokoch nastala vyššia miera rezignácie na participáciu a vzťah k politike sa premenil podľa starého vzoru: vedú sa o nej krčmové reči, ktoré zosmiešňujú jednotlivých politikov a ich strany, no nenavrhujú riešenia.

Strategický konsenzus sa však nedá dosiahnuť bez participácii všetkých vrstiev obyvateľstva, pretože každá má svoju špecifickú predstavu o budúcnosti – tieto predstavy treba porovnávať a vytvárať z nich ucelený a realizovateľný obraz. V moderných spoločnostiach stále viacej môžeme sledovať marginalizáciu niektorých skupín obyvateľstva so sociálnym, rasovým, či náboženským zdôvodnením. Najnovším prípadom marginalizovaných skupín sú vekové skupiny (starí ľudia). Tento problém sa začal objavovať na prelome 60. a 70. rokov dvadsiateho storočia. Vládnuce elity sa snažia neakceptovať marginálne vrstvy, ponechávajú im iba priestor pre mocenskú zhovievavosť, no nedávajú žiadny priestor pre participáciu na celospoločenskom konsenze.

Každá vrstva v spoločnosti má svoje poslanie, ak vládcovia o to stoja. Inak môžu ktorúkoľvek skupinu odsunúť na okraj spoločnosti z hľadiska kultúrneho, majetkového, politického, šance na sebauplatnenie apod. Už sme spomenuli, že vážnym problémom, ktorý sa vytvoril vnútri samotnej euroatlantickej civilizácie je poslanie staršej generácie. „Americkí vedci majú jednoduchý recept: chuť žiť. Odporcovia tohto názoru chcú naopak, pripraviť ľudí o chuť k životu. Začína to už v spôsobe usporiadania života, ktoré predpokladá záver aktívneho obdobia najneskôr v 65 rokoch – a končí uponáhľanými nálezmi o prílišnej starobe. Rasizmus, ktorý nazerá na starnúcich ľudí po štyridsiatke ako na zvláštny druh, môže mať naozaj smrtiaci účinok, ak sa mu nebudeme vedieť brániť.“²⁹

Odborníci poukazujú tiež na to, že existujú dva diametrálne odlišné prístupy ku generáciám: euroatlantická, ktorá je charakteristická formálnym zdôrazňovaním mladej generácie, pričom vo všeobecnosti práve ona starne a moslimská, ktorá chápe poslanie všetkých generácií,

ktorá sa môže opierať o prudký vzrast mladej generácie. Tento konflikt je prejavom menšieho pochopenia generačného rozdelenia spoločnosti na jednej strane a snahy o pevnejšie medzigeneračné vzťahy na druhej strane. Ak sa vládcovia v euroatlantickej civilizácii zavčasu nespamätajú, pokračovanie bude mať v medzigeneračnom konflikte, namiesto rozšírenia participácie na tvorbe obrazu budúcnosti.

Podobne je na tom marginalizovaná vrstva prisťahovalcov, pričom práve ona svojim priemerným vekom a reprodukčnou schopnosťou môže nahradiť „chýbajúcich“ členov pôvodného etnika. Na Slovensku sa v takomto postavení nachádza rómske etnikum, ktoré je všetkými ponovembrovými vládnami vytláčané na okraj spoločnosti vo všetkých relevantných ukazovateľoch. Pritom ide o „inorasových“ Slovákov, ktorí nedostávajú príležitosti na kultúrnu socializáciu, čím sa zakoreňuje negatívny stav ich civilizačného postavenia. Nemajú podiel na tvorbe koncepcie vlastného etnika, nieto na celej populácii.

Liberálne systémy sú priveľmi orientované na moc, vládcovia jej chcú mať stále viac a s potešením nachádzajú nové skupiny, ktoré by sa dali marginalizovať.

Európske integračné procesy nastolili nový problém realizácie budúcnosti. Európska únia je zmesou komunít, ktoré majú rôznu minulosť, ale aj rôzne materiálne, sociálne, politické a dynamické predpoklady pre kooperáciu a následnú participáciu na strategickom konsenze. „Mesto, ktoré sa vynorilo z moderných dejín, je všetkým možným, len nie rovnorodým priestorom. Skôr je súborom kvalitatívne odlišných priestranstiev s diferencovanou atraktivitou. Každé územie sa odlišuje nielen typom obyvateľov, ale tiež druhom cudzích, ktorých možno stretnúť na ulici.“³⁰ Strategický konsenzus je dôležitý na prežitie (alebo aspoň dlhšiu existenciu) Európskej únie. Veľké a bohaté štáty sú stále príťažlivejšie, ako menšie a chudobnejšie. Ale tiež v rámci jednotlivých štátov je miera atraktívnosti regiónov a miest rozmanitá. Jadrom strategického konsenzu by preto mal byť dohovor o vytvorení „náhradných“ atraktívností v marginálnych oblastiach. Toto sa do určitej miery uskutočňuje formou dotácií pre podnikateľov, ktorí sú ochotní prísť s kapitálom do okrajových regiónov (štátne dary, odpustenie daní, štátne stavanie infraštruktúr) a zachovávaním nízkej mzdovej hladiny v určitých oblastiach.

28) Huizinga, J., *Kultúra a kríza*, s.44.

29) Schirrmacher, F., *Spiknutí metuzalemů*, s. 28.

30) Bauman, Z., *Úvahy o postmoderní době*, s. 100.

Dôležitým strategickým konsenzom je akceptovanie rôznej miery bohatstva rôznych sociálnych vrstiev a skupín. Počas celej histórie ľudstva je to jeden zo stabilizujúcich faktorov spoločenského súžitia obyvateľstva. Ak prestane pôsobiť, nastáva čas sociálnych nepokojov a politických revolúcií. Spoločnosť sa prirodzeným spôsobom delí na bohatšie a chudobnejšie časti, z času na čas však súhlas chudobných vyprchá a je na vládnach, aby sa pokúsili obnoviť sociálny strategický konsenzus. Niekedy treba obetovať kráľa, inokedy stačia vyrabované obchody, či paláce a vypálené budovy a nahromadený „sociálny adrenalín“ sa zase upokojí, a život pokračuje ďalej. Inokedy sa však zmení režim a nastáva čas pre nový sociálny strategický konsenzus založený na iných sociálnych fikciách, inej viere, čo sa stáva novým spoločenským stabilizátorom. Ak ani to nepomáha, problémy sa riešia vojnovými aktivitami a po nich nastáva čas zdanlivo kvalitatívne nových strategických konsenzov, ktoré opäť môžu vydržať niekoľko desaťročí. **Konsenzus a rozkol sa cyklicky opakujú, nedá sa im zabrániť.**

STRATÉGIA REKONŠTRUKCIE SYSTÉMU

Každý systém potrebuje v určitom čase rekonštrukciu. Niekedy ide o čiastočnú, inokedy o fundamentálnu zmenu. Nikto nepochybuje, že takéto premeny nevyhnutne prebiehajú v technike (premeny domácich robotov, rádii, televízorov, práčok, áut apod.), to však platí o systémoch všeobecne. Spoločenské systémy nepodliehajú premenám tak rýchle, ako technické, no o to sú hlbšie a rozsiahlejšie. S nimi sa viaže problematika premien systémov moci, v niektorých prípadoch iba rekonštrukcia technológie moci (o tom budeme hovoriť v nasledujúcej kapitole).

Principiálne rekonštrukcie systémov moci vyplývajú z potreby, či vôle zmeniť niektoré základné hodnoty spoločenského života.

Rekonštrukcia systémov môže mať mocenský, ale aj celospoločenský charakter. Napríklad **nastolenie liberálnych mocenských systémov môže sprevádzať komplexná sociálna ale aj morálna rekonštrukcia, ale môže sa obmedziť iba na sféru politiky (moci). Po páde sovietskeho spoločenského systému sme boli svedkami komplexnej rekonštrukcie spoločenských, aj špeciálne mocenských častí systému, no absentovala rekonštrukcia morálneho systému (došlo k odstráneniu starého, no nebol nastolený nový).**

Pád feudalizmu bol sprevádzaný premenou celého spoločenského systému, čo bolo „roztiahnuté“ na obdobie pred liberálnymi revolúciami, ale tiež po nich.

Premeny antických systémov boli často dramatické, najmä premeny demokracie a tyranie. Keďže sa diali pomerne často, otázka sociálnej rekonštrukcie nestála ako dominantná úloha, premeny mali prioritne mocenský charakter a prípadná premena vlastníctva nebola orientovaná na systém, ale na osoby (kto stratí a kto získa majetok).

Celými ľudskými dejinami sa tiahnu niektoré hodnoty, ktoré možno považovať za dlhodobé, až základné: sloboda, sociálna spravodlivosť a mier. V rôznych dobách nadobúdajú rôzny obsah, no ich idey sú neustále

príťažlivé. Tieto hodnoty nepodliehajú rekonštrukcii, mení sa iba ich obsah. Ich pôsobenie však nemá iba politický rozmer, ale je súčasťou dobového chápania krásy ako ideálu, ktorý je vhodné nasledovať. Najviditeľnejšie si to môžeme uvedomiť na stredoveku, v ktorom vznikol idealizovaný typ „rytier“ a formy jeho konania: „rytierskosti“. Táto idealizácia trvá dodnes. „Keby rytierstvo nebolo sociálne, eticky a esteticky nutné, keby mu neboli vlastné vysoké hodnoty, dôležité pre spoločenský vývoj, nezostalo by životným ideálom celých storočí. Sila ideálu kedysi spočívala práve v krásnej nadsádzke.“³¹

V politickej sfére ide o hodnoty: štát, demokracia, stabilita a legitimita moci. (Opäť sa k nim viaže „krásna nadsádzka“, ktorá je veľmi vzdialená realite.) Pochopiteľne, že demokracia má aj ideologickú funkciu, preto stredovek nepotreboval tento pojem a po liberálnych revolúciách sa táto hodnota upravovala rôznymi prívlastkami: zastupiteľská (reprezentatívna), priama, antická, súčasná, väčšinová, liberálna, ľudová, totalitná, socialistická (až proletárska). Tým sa nenápadne čiastočne zmenil obsah hodnoty, pričom verbálne zostávala ako všeobecná hodnota bezo zmien. Keďže sa pomocou pojmu demokracia definuje a zdôvodňuje politická moc, táto sa tiež podieľa ako hlavný zdroj na rekonštrukcii jeho obsahu. „... vypožičané znaky sú vždy modifikované a v určitej miere pozmenené prispôbením novému kultúrnemu kontextu. Nazývame to **reinterpetáciou**.“³² Mnoho realizátorov spoločenských premien používa staré, až prastaré pojmy, ktorým však dáva nový obsah. Staré symboly takto pôsobia v nových historických podmienkach a nasmerujú vývoj k iným cieľom, ako to bolo v pôvodnej ére.

Rovnako je to aj s ostatnými hodnotami, ktoré sme spomenuli a ktoré tvoria hodnotovú podstatu systému a teda ostatné hodnoty sú od nich odvodené.

Štát je pomerne mladý pojem, hoci v stredoveku a v antike sa používali jeho precíznejšie varianty (kráľovstvo, republika, ríša, cisárstvo, domínium apod.). Spolu so svojimi predchodcami tvorí hodnota štátu veľmi dôležitý organizačný prvok, ktorý určuje územie, jeho hranice a občianstvo, čím sa stáva spoločne s mocenským vyjadrením štátnosti (vládou, či panovníkom) prvkom medzinárodnej politiky a fragmentom svetovej delby moci.

Štát bol v rôznom čase rôzne vykladaný – od vlastníctva panovníka (povestná sentencia francúzskeho kráľa Ludovíta XIV.: „štát som ja“), cez stavovské chápanie štátu, rodové, až antiaristokratické (buržoázne) a ceľoobčianske. Stále ide o štát, no vždy s iným obsahom a preto aj s iným poslaním.

Tým sa dostávame k ďalšej fundamentálnej hodnote, ktorou je legitimita moci. Štát nie je prirodzenou inštitúciou, ale výtvorom človeka. Preto potrebuje nejaké posvätenie, či legitimizáciu. Vládcovia sa všade vo svete a v každom čase obávajú toho, že im niekto moc vezme so zdôvodnením, že im nepatrí. Preto sa usilujú o zdanie legitimitnosti podľa doby: od cirkevného posvätenia, cez rodové odobrenie, až k volebnému systému. **Ľudia a občania veria v správnosť moci práve prostredníctvom posvätenia nejakou autoritou, ktorá nemá štátnu podstatu.**

Štát potrebuje získať aj medzinárodnú legitimitu. V dávnejšej minulosti riskoval štát odmietnutie legitimizácie a následný vojenský útok. Dnes to nie je až také ostré, no vojenské riešenie (zahraničná intervencia) otázok vzniku štátu ukazuje aj koniec dvadsiateho storočia v Európe a začiatok dvadsiateho prvého storočia v arabských a pomerne dlhodobo v ďalších moslimských krajinách. Medzinárodná legitimita štátu sa opiera o jeho akceptáciu vedúcou mocnosťou danej civilizácie, prípadne aj stálymi členmi Rady bezpečnosti OSN. K vedúcej mocnosti civilizácie sa automaticky pridávajú ostatné štáty civilizačného zoskupenia a ich spojenci, čo sa vo všeobecnosti prejavuje nadviazaním diplomatických vzťahov.

Štátna legitimizácia sa môže vykonať aj na medzinárodnej konferencii, kde sa skupina štátov dohodne na vytvorení, úprave, alebo zániku štátu. Takto vznikali a zanikali štáty na konci obidvoch svetových vojen. Pri bývalých kolóniách prvú legitimizáciu paradoxne vykonáva dovtedajší vládnu štát. Bez medzinárodnej legitimizácie je štát odsúdený na život v izolácii, prípadne až k vojenskej intervencii namierenej proti jeho existencii.

Tým sa stratégia rekonštrukcie mocenského systému dostáva do novej polohy: môže sa opierať o vonkajšie authority podobne, jako v stredoveku (teraz to však nie je cirkev). Úspešnosť takejto rekonštrukcie výrazne závisí od komunikácie jej stratégov so svetovými finančnými a obchodnými centrami a od ich súhlasu. V ére globalizácie sa dosť znížila úloha národných vlád a politických strán a zároveň vzrástol podiel svetových bánk na život politických systémov. Rozdiel pôsobenia spomenutých

31) Huizinga, J., *Podzim středověku*, s. 114.

32) Lawless, R., *Co je kultura*, s. 92.

pôvodných a nových subjektov spočíva v tom, že kým strategické úvahy strán sú pomerne jasné a zverejňované (ale aj predvídateľné), rovnaké úvahy, predstavy a zámery finančnej sféry zostávajú v „hlbokej ilegalite“, pretože majú skutočný koncepčný charakter, ktorý nesúvisí s demokratickým prostredím, v ktorom sa má realizovať. Takto sa niekedy stáva, že finančné centrá erodujú strategické plány štátotvorných politických strán a vlád jednotlivých štátov, niekedy aj celých medzinárodných zoskupení (napr. Európskej únie).

Legitímnosť štátu ako organizačného systému nie je totožná s legitímnosťou konkrétnej vlády. O druhej možnosti si porozprávame v nasledujúcej kapitole.

Dôležitou hodnotou je stabilita systému a jeho častí. Stabilita znamená neprítomnosť zásadných premien. Miernejšie formy premien musia byť regulované existujúcou mocou a legitimizované „majiteľom“ moci (napríklad ľudom, autokratickým panovníkom, rodovou šľachtou, či nejakým politbyrom). Stabilita systému určitým spôsobom protirečí nevyhnutnosti (alebo vôli) rekonštruovať ho po častiach, alebo vcelku. Každá rekonštrukcia systému ohrozuje jeho výkonnosť a súdržnosť. Vždy existuje možnosť kolapsu systému, pričom následky môžu byť veľmi dramatické (kríza, vojna apod.). Stabilita systému sa však „vytráca“ aj jeho opotrebovaním, vyčerpaním dôvodov jeho existencie. Bolševický systém vyčerpal dôvody svojej existencie po necelom storočí. Satelitné štáty Sovietskeho zväzu približne po dvoch desaťročiach. Opotrebovanosť bola spojená s neprítomnosťou projektovej revitalizácie a systém sa jednoducho položil a bez odporu bol nahradený iným systémom.

Liberálny systém preukazuje svoju opotrebovanosť po asi pol-druhu storočí existencie. Po ďalšom storočí je viditeľná veľká nevyhnutnosť jeho rekonštrukcie. Pokus o vytvorenie európskeho megaštátu s jednotným komplexným systémom (mena, tvorba celkovej politiky aj parciálnych politik, centrálna zasahovanie, atď.) je snahou **nájsť nové zdôvodnenie pre starý systém.** USA hľadajú zdôvodnenie systému vo svetovej politike. Súbor základných hodnôt, na ktorých bol postavený liberálny systém prestal byť inšpiratívny pre súčasných občanov.

Stabilita systému je teda narušená nepripravenosťou politických vodcov rekonštruovať systém po častiach v duchu základných hodnôt slobody.

Tu sa dostávame k úlohe vodcov v procesoch stabilizácie a rekonštrukcie systémov. Keď nastala veľká hospodárska kríza v medzivojnovom

období, hlavné svetové systémy (USA, Nemecko, V. Británia a Francúzsko) hľadali spásu v nových osobnostiach v čele štátov. Podarilo sa to iba v Spojených štátoch, hoci tiež nie na prvý pokus. V Nemecku a vo Francúzsku nové osobnosti spôsobili nové problémy a národné katastrofy. Vo Veľkej Británii tiež trvalo neprimerane dlho, kým našli adekvátneho záchranára (W. Churchilla). Po vojne sa pokusy opakovali, pretože bolo potrebné rýchle rekonštruovať destabilizované európske systémy. V tomto čase boli najúspešnejší v hľadaní Nemci. Konrád Adenauer sa stal synonymom pre rekonštrukciu Nemecka, ktorá dostala názov „nemecký zázrak“.

V demokratických systémoch je proces hľadania komplikovaný ich podstatou, pretože hlavným legitimizátorom personálnych zmien sú občania premenení na voličov a tí pochopiteľne podliehajú rôznym náladám, afektom, teda sa môžu „zmýliť“. Zložitost rekonštrukcie v posledných desaťročiach vidíme na transformačných procesoch v krajinách bývalého sovietskeho bloku. Správna voľba je tiež komplikovaná veľkým množstvom demagógie ambiciózných politikov, ktorí sa tvária ako vlastníci čarovných prútikov. Ambiciózne skupiny politikov sú nedostatočne pripravené po odbornej, aj psychologickú stránke. Médiá sú však tiež nepripravené slúžiť verejnosti, úmyselne aj neúmyselne ju zavádzajú, pričom zodpovednosť za neprimeraný výber ponechávajú na voličoch. Občania však vo svojej občianskej nepripravenosti nedokážu oddeliť „zrno od pliev“, teda pravdu od pretvárdky. Do toho negatívne zasahuje „mafianska“ forma rekonštrukcie ekonomického systému. Viditeľne zlyhávajú štrukturálne prvky demokratického systému.

Nedemokratické systémy majú zase iné problémy pri vlastnej rekonštrukcii a hľadaní nových vodcov. Takéto systémy sú výrazne sklerotické, málo vývoja schopné a tak puritánsky posudzujú nové osobnosti a ich snahy. Noví vodcovia nastupujú väčšinou po smrti starých. Takto sa progres stáva v podstate vecou náhody a pokusy o rekonštrukciu sú väčšinou odsúdené na neúspech (Československo 1968, Maďarsko 1956 a napokon aj celá éra Gorbačova). Do rekonštrukčných procesov a do hľadania nových vodcov zasahujú aj vedúce štáty daných civilizácií, čím celý proces je svojou podstatou presunutý do zahraničných mocenských centier.

Čiastočné rekonštrukcie sú závislé do značnej miery od schopnosti straníckych vodcov postupne pretvárať systém podľa odvetví (napr. zdravotníctvo, ekonomiku, školstvo, vedu, ekológiu, dopravu, potravinársku sféru), alebo po regiónoch. Posledné desaťročie ukazuje veľkú potrebu

parciálnych reformátorov, v Európe najmä finančného a sociálneho odvetvia, v USA zdravotníctva a poisťovníctva. Na to je však potrebné nájsť primerane pripravených a schopných parciálnych reformačných vodcov. Politické strany však takéto osobnosti nehľadajú, neustále chcú celoplošne pôsobiacich stabilizátorov.

Takto sa liberálne systémy dostávajú do stále horšieho stavu vlastnej opotrebovanosti, bez podstatnej celkovej, ale dokonca aj bez parciálnej vízie budúcnosti.

Transformačné vodcovstvo je priamo závislé od existencie vízie budúcnosti, ku ktorej by vodcovia mali systém približovať. Tým sa transformační vodcovia dostávajú k nevyhnutnosti kooperácie s intelektuálnou elitou spoločnosti, ktorej poslaním je uchovávať, ale aj prehodnocovať duchovný subsystém (napríklad redefinovať dlhodobé hodnoty podľa novej éry vývoja, ale aj bdieť nad tými hodnotami, ktoré by mali prežívať rôzne vývojové štádiá spoločnosti).

Transformácia každého systému vyvoláva konflikty, ktoré musia vodcovia upokojovať, čo je vlastne stabilizácia na novej úrovni vývoja. Nesúhlas s transformáciou sa môže prejavíť v rôznej miere v rôznom čase (pôvodný súhlas s ekonomickou transformáciou sa v krajinách postsovietskej zóny premenil na ráznu kritiku zo strany občanov a časti odborníkov).

Súčasnou transformácie systému môže byť tiež zmena ideálov. Francúzska revolúcia na konci XVIII. storočia priniesla nové ideály: „Rovnosť! Bratstvo! Sloboda“, ktoré zostali hýbateľmi podstatných premien spoločenských systémov dodnes. Opäť sme však konfrontovaní s potrebou ich reinterpretácie v súvislosti s meniacou sa spoločnosťou.

To isté platí pri zmene vládnucej ideológie. Zmena ideálov podmieňuje zmenu životnej orientácie mnohých ľudí, z čoho opäť vyplývajú rôzne postoje: od podporného súhlasu po rozhodný nesúhlas. Sklamanie z pôsobenia politického režimu uľahčuje realizovať stratégiu jeho fundamentálnej premeny. Stratégia zmeny sa musí opierať aj o jej metódy. H. Laski takto charakterizuje úspešnosť A. Hitlera pri rekonštrukcii povojnového mocenského systému na nacistickú diktatúru: „Moc uchvátil iba preto, aby si ju mohol udržať. To však mohol dosiahnuť iba terorom a preto ho použil. Teror bol preňho nutnosťou jednak preto, že ako každá sklamaná ľudská bytosť sa so surovosťou mstil svetu za krivdy ktoré utrpel a jednak preto, že terorom zbadačil svojich odporcov a zbavil ich možnosti odporu,

čím sám seba najľahšie presvedčil o svojej moci.“³³ Rekonštrukcia mocenského systému na akúkoľvek formu diktatúry je vždy dočasná, pretože buď pominie ochota vlastných obyvateľov trpieť túto formu vlády, alebo vládcovia urobia hrubú chybu v medzinárodných vzťahoch a poštvú proti sebe hlavnú civilizačnú veľmoc. V prvom prípade nastáva čas pre ďalšiu rekonštrukcia vnútornými silami, v druhom bude táto rekonštrukcia vynútená vonkajšími faktormi.

Výmena základných ideálov môže byť podmienená aj snahou o zachovanie civilizačných základov pri ich ohrození. „Keď padla rímska ríša, keď sa v celej Európe strapatí a neumývaní barbari vrhli na rímske mestá, lúpili umelecké diela a pálili knihy, vtedy Íri, ktorí sa práve učili čítať a písať, vzali na seba veľké dielo pri prepisovaní celej západnej literatúry, všetkého, čo mali na dosah svojich rúk. Títo pisári potom poslúžili ako kanály, ktorými sa grécko-rímska a židovsko-kresťanská kultúra preliala k európskym kmeňom, novo usadeným uprostred rozvalených a zničených viníc civilizácie, ktorú rozdrvili.“³⁴ Na rozdiel od strategických úvah Hitlera, ktorý chcel predovšetkým zničiť dovtedajšiu civilizáciu, stratégia spomenutých Írov spočívala v záchrane civilizačných hodnôt pre budúce generácie. **Stratégia deštrukcie proti stratégii vyčkania neskoršej konštrukcie.**

Stratégiou rekonštrukcie spoločenského systému sa však nezaoberali iba politici, či politickí filozofi, ale aj umelci citlivo reagujúci na neduhy svojej doby. Medzi nimi vyniká Dante Alligieri so svojou Božskou komédiou. Najmä jeho časť o pekle vysvetľuje podstatu zla a prostredníctvom Vergília popisuje úpadok morálky politikov a duchovných, čiže osôb, ktoré majú právo vytvárať vzory správania. „Skrytým kľúčom k pochopeniu Danteho Pekla je česťnosť. To, čo básnik hlavne znenávidel, je nečesťnosť – nečesťnosť pápežov aj politikov, guelfov aj ghibelinov, „bielych“ aj „čiernych“. Je to nečesťnosť, ktorá vždy začína nečesťnosťou voči sebe samému, ktorá urobila zo sveta taký neporiadok. Na jeho ceste po svete hriechu – čím jeho cesta do Pekla skutočne je – sa Dante usiluje so všetkou svojou zručnosťou uviesť veci do poriadku, veci, na ktorých skutočne záleží. Vykresľuje tak presnú mapu mravného vesmíru v celej jeho šírke a dĺžke, akej je schopný. Ujal sa tejto veľkej úlohy pre nás všetkých, predovšetkým

33) Laski, H.J., Úvahy o revoluci našej doby, s. 154.

34) Cahill, T., *Jak Irov zachránili civilizaci*, s. 11-12.

však pre seba samotného. Potrebuje vedieť, čo je skutočne pravda, aby mohol preorientovať svoj život a plavbu k jeho určenému cieľu. Je unavený z plavby bez kormidla. Je to táto nová mravná dimenzia v tomto mužovi stredného veku, ktorá premieňa jeho poéziu zo sladkej uhladenej lásky v konečnú pravdivosť. Dante si udržuje rýchlu a hravú senzibilitu, ktorou je nadaný každý veľký básnik. Nestratil svoj zmysel pre nejednoznačnosť, svoju iróniu, svoju jemnosť. Žiadna z týchto vecí však nie je cieľom o sebe, hračka pre potešenie princa alebo oslnenie davu. Teraz všetko slúži jeho konečnému cieľu.³⁵ Tým konečným cieľom je taká organizačná rekonštrukcia sveta, ktorá by spôsobila renesanciu morálky. Základné hodnoty boli podľa Danteho hlboko erodované hlavnými autoritami, takže obnova hodnôt je priamo závislá od nájdenia nových autorít. Ideály, ktorými sa riadia ľudia vo svojom živote boli výrazne znehodnotené a preto je potrebné vrátiť sa k tradičným, o ktorých vedeli už v antickom svete.

Mravný úpadok vždy vedie k utopickému ideálu života hlavných spoločenských autorít: spravodlivosti, čestnosti a asketizmu. V čase zásadnej rekonštrukcie spoločenského zriadenia ich aj ambiciózni jednotlivci deklarujú. Je vecou ich verejnej kontroly, aby po určitom čase neupadli do starého stereotypu, ktorý spája moc s právom využívať ju k vlastnému individuálnemu a skupinovému prospechu. Askéza nepatrí k prirodzenému charakteru ľudí. Napriek tomu v kritickom čase dokáže takéto heslo „opiť“ masy tak, že podporia každého, kto im bude tvrdiť, že je to práve on (alebo jeho skupina), kto disponuje asketickým správaním, čím vytvorí nový vzor pre život ľudí.³⁶ Cieľom správnej politiky by mal byť blahobyť obyvateľov, nastolenie spravodlivosti a ochrana skupín, ktoré sú niečím, alebo niekým ohrozované (sociálne, politicky, fyzicky, etnicky, religiózne, rasovo apod.). B. Sutor k tomu poznamenáva: „Všeobecné dobro určuje, o čo sa má v politike zásadne jednať, múdrosť ako prvá z kardinálnych cností je schopnosť zvládnuť situáciu z mravného hľadiska dobre (v súlade s princípmi) a eticky správne (tak, ako to zodpovedá danej záležitosti a okolnostiam).“³⁷ V časoch

zásadných rekonštrukcií spoločenských systémov však viac ako spomenuté princípy zaberajú deklarácie o nevyhnutnom asketizme nových vládcov. Verejnosť je dostatočne naladená uveriť utopickým sľubom, ktoré sa nikdy neuskutočnia, kým realistickejšie úvahy odmieta ako nedostatočné. Z toho vyplýva, že každý zásadný reformátor musí vedieť reagovať aj na aktuálny stav verejnej mienky, do ktorej musí zapasovať svoje strategické úvahy o rekonštrukcii celého systému, alebo jeho niektorej časti.

Verejnosť je značne háklivá na podvody akéhokoľvek druhu. Nemá síce dobrú mienku o politike a o politikoch, napriek tomu stále verí, že by sa mohlo pravde viac dariť. **Väčšina prešlapov vlád je spojená s klamaním verejnosti.** Hlavne pri rekonštrukcii systému je často vyslovovaná polopravda až nepravda. Európska únia potrebuje nevyhnutne rekonštrukciu, ktorá súvisí s čiastočnými rekonštrukciami aj jednotlivých častí (členských štátov EÚ). Z toho vyplýva, že nielen národná, ale priamo európska verejnosť sa musí stotožniť s cieľmi, metódami a dôsledkami reforiem. Konfrontácia objektívnych potrieb a politických krokov však nedopadá dobre. Vyplýva to z toho, že „Skazeným polovzdelancom čoraz väčšími chýbajú zábrany, ktoré tvorí úcta pred tradíciou, formou a kultom. Najhoršia je všade rozšírená „indiférence a la vérité“, teda ľahostajnosť k pravde, ktorá dosahuje vrchol vo verejnom vychvaľovaní politického podvodu.“³⁸ Tým stráca reformátor aj reforma verejnú podporu, dostáva sa do polohy vynucovaných zmien a hľadania násilných metód ich realizácie (napríklad formou zastrasovania).

35) Cahill, T., *Mysteria stredoveku a počátek moderního světa*, s. 266.

36) Takýto pokus sme mohli sledovať v novembri 1989, kedy ambiciózni jednotlivci a ich skupiny deklarovali svoju pripravenosť vládnuť v prospech masy občanov bez vlastného profitu, napríklad prostredníctvom hesla „nie sme ako oni“. Nasledujúci vývoj ukázal, že novum spočívalo najmä v rýchlejšom ťahu na majetok a bezohľadné obohacovanie z verejných zdrojov.

37) Sutor, B., *Politická etika*, s. 47.

38) Huizinga, J., *Kultúra a kríza*, s. 110.

ZMENY TECHNOLOGIE MOCI

Technológia moci je systémom spravovania štátu. Určite je vždy podmienená cieľmi zmeny, súbormi a vzťahmi tradičných a nových hodnôt a tiež organizátormi zmien.

Veľmi dobre je to vidieť na každej revolúcii. Vezmime si najprv americkú. „Americká revolúcia priniesla víťazstvo a moc skupine, ktorá bola v Európe takmer úplne porazená a ktorá celkom zreteľne veľmi rýchlo vymierala: proticentralistickým, protitotalitaristickým konzervatívcom, s ich odporom voči absolutistickej a centralistickej vláde a s ich nedôverou voči akémukoľvek vládcovi, ktorý by si nárokoval dokonalosť.“³⁹ **Americká revolúcia zmenila technológiu moci: vyzdvihla masy ako dôležitý faktor ovplyvňujúci moc a vytvorila nové mocenské elity.** Tie pre svoju sebarealizáciu potrebovali novú organizačnú štruktúru, ktorá dovtedy neexistovala. Aby sa nová technológia moci dala iba veľmi ťažko zmeniť, tvorcovia amerického mocenského systému vytvorili „zabetónovanú“ ústavu a k nej adekvátny súdny systém. Svojou podstatou sociálnej elite nový mechanizmus moci vyhovoval, spory vznikali najmä vo výklade jeho jednotlivých častí. Jediný veľký skrat nastal v polovici devätnásteho storočia, ten bol vyriešený mocenským duelom medzi zástancami dvoch polárnych riešení. Washingtonská (centrálne) elita zvíťazila nad regionálnymi elitami. Tak bol vytvorený priestor pre vznik nových elít, ktoré priniesli nové centralizujúce prvky do technológie moci. V priebehu dvoch storočí sa výrazne decentralizovaný mocenský systém posunul k stále centralizujúcejšiemu modelu.

Niekoľko desaťročí sa liberálnodemokratický mocenský systém označuje aj ako **otvorená spoločnosť**. „Otvorená spoločnosť je nedokonalá spoločnosť, ktorá je otvorená voči zlepšeniu.“⁴⁰ Vzniká otázka: každá

zmena je zlepšením? Určite nie. Liberálny systém má aj systémové chyby, ktoré je potrebné riešiť. Jeden zo spôsobov riešenia popisuje G. Soros nasledovne: „Zistil som, že otvorenú spoločnosť v Spojených štátoch ohrozuje ďalšia tendencia: aktivity, ktoré sa kedysi považovali za povolania, sa menili na podnikanie. To platilo o povolaniach ako právo a medicína – o politike už ani nehovoriac. Keď sa povolanie zmení na podnikanie zamerané na zisk, profesionálne štandardy sú ohrozené; to zasa posilňuje nedostatok hodnôt, ktorý je charakteristický pre otvorené spoločnosti.“⁴¹ **Ide o riešenie, v ktorom podstata novej technológie moci je posilnenie postavenia „technologov“ moci, ktorí sa menia na samostatnú spoločenskú vrstvu.** Preto nemajú záujem na verejnej kontrole výkonu moci a sami vytvárajú, zdôvodňujú a schvaľujú akékoľvek zmeny v narábaní s mocou. Vzniká akási neoaristokracia akoby variant demokracie.

Iný, negatívny variant riešenia problémov demokracie ponúka história fašizmu. „Fašistické riešenie slepej uličky, do ktorej sa dostal liberálny kapitalizmus, možno popísať ako reformu trhovej ekonomiky, uskutočnenú za cenu zničenia všetkých demokratických inštitúcií v hospodárskej, aj v ekonomickej oblasti. Ekonomický systém, ktorý bol ohrozený rozpadom sa tak revitalizoval a ľudia samotní boli podrobení prevýchove, ktorá mala jednotlivca zbaviť prirodzenosti a znemožniť mu fungovať ako zodpovednej jednotky politického celku.“⁴²

Obidva príklady ukazujú na negatívne zmeny liberálneho systému, ktoré sú iba zdanlivo jeho vylepšením, v skutočnosti môžu zmeniť jeho podstatu.

Dôležité je tiež odlišiť pôvodcov a realizátorov zmien. V obidvoch prípadoch možno povedať, že pôvodcovia zmien pochádzali z ekonomickej sféry. Medzivojnové krízové stavy ekonomiky ohrozovali podstatu ekonomických vlastníckych skupín, takže riešenie premenou liberálneho systému na fašistický bol jednou z možností ich sebazáchovy. V prípade popisovanom G. Sorosom (tvrdá profesionalizácia politickej sféry) ide o premenu časti charakteru systému formou obmedzenia jeho demokratizmu. Ekonomická sféra nepoužíva demokraciu vo svojom subsysteme a preto nemá ani imanentný záujem na demokracii, ako východiska pre celospoločenský systém. Ekonomická sféra je založená na prísnej profesionalizácii všetkých

39) Drucker, P. *Fungujúci spoločnosť*, s. 36.

40) Soros, G., *Vek omylnosti*, s. 79.

41) C.d. s. 81.

42) Polanyi, K., *Velká transformace*, s. 234.

vzťahov a preto vždy podporí „premenu poslania na profesiu“ aj v politickej sfére. **Tým sa však mení technológia moci: namiesto pôvodnej služby verejnosti sa stretávame s profesnou nezávislosťou a odstupom od verejnosti.** Taktiež dochádza k premene verejných záujmov na záujmy skupinové (profesné).

Realizátormi premien technológie moci môžu byť záujmové skupiny, ale aj politické strany. **Straníckych realizátorov premien technológie moci možno rozdeliť na tri skupiny: radikálne strany; po moci túžiaci časti iných strán; korupčné časti strán.** Každá z týchto skupín sa chce dostať k moci a pevne zakotviť „novú“ technológiu vládnutia a samozrejme zabetónovať vlastné postavenie v mocenskom systéme. Záujmové skupiny spravidla vysielajú svojich zástupcov do politiky, prípadne si kupujú už tam pôsobiacich jednotlivcov.

Spomenuté negatívne príklady vyvolávajú potrebu permanentnej renesancie pôvodného projektu liberálnej demokracie (v podstate akéhokoľvek mocenského systému). Tu si treba uvedomiť, že spoločenské, aj medzinárodné podmienky v ktorých konkrétny systém existuje sa časom menia, takže sa dostáva do konfliktu potreba renesancie pôvodného projektu s potrebou inovácie hodnôt, ale aj mechanizmov moci.

Pôvodcovia takto motivovaných zmien pochádzajú skôr z filozofujúcich vrstiev spoločnosti, ako aj zo skupín s prirodzeným sklonom k slobode (v politickom vyjadrení: k demokracii). Na rozdiel od ekonomického pôvodu realizátori tohto typu nemajú veľké prostriedky, ktorými by podporili svoje názory a nevyhnutne sa dostávajú do nevýhodnej pozície oproti prvomenovaným skupinám. Do popredia vystupujú najmä po zlyhaní riešení obmedzujúcich slobody. Technológie moci podmienené oligarchickými požiadavkami sú často príťažlivejšie práve pre ich pozlátenie majetkovými vidinami. Vtedy sú deficit slobody a odklon o demokracie tolerované širšími masami obyvateľstva, ktoré očakávajú predovšetkým zlepšenie vlastného osudu.

C.W. Mills postavil otázku premeny technológie moci z iného hľadiska: pýta sa, ktoré hodnoty sú aktuálne ohrozené⁴³, z čoho vyplynie aj nositeľ potenciálnych zmien vládnutia, prípadne aj celého systému. Viditeľne organizátori akýchkoľvek zmien musia mať radikálny prístup, pretože chcú buď renesanciu ohrozených, či priamo narušených

hodnôt, alebo ich odstránenie a nahradenie inými hodnotami. Na dosiahnutie spomenutých cieľov je vždy potrebná zmena technológie moci: opäť buď umožňuje zmenu, alebo zásadne ochraňuje ohrozené prvky spoločenského systému. „Držitelia moci sa snažia ospravedlňovať svoju vládu nad inštitúciami tým, že ju spájajú, akoby to bol nevyhnutný dôsledok. So všeobecne uznávanými morálnymi symbolmi, posvätnými znakmi, právnymi formulami. Tieto ústredné pojmy sa dovolávajú boha, alebo bohov, „hlasu väčšiny“, „vôle ľudu“, „aristokracie ducha alebo majetku“, „božského práva kráľov“ alebo domnele mimoriadnych vlastností vládcu samotného. Sociálni vedci nazývajú tieto pojmy podľa Webera „legitimizáciou“, alebo niekedy „symbolmi oprávnenia“.“⁴⁴ Počas dvoch storočí pokusov o „novú“ demokraciu, alebo použijúc modernejší termín – o liberálnu demokraciu – narážajú realizátori na stále rovnaký problém, ktorý vyplýva zo zaužívaného výkladu pojmu demokracia. R. Guénon to vyjadril slovami: „Ak definujeme demokraciu ako samovládu ľudu, prideme k úplnej nemožnosti, k niečomu, čo v skutočnosti vôbec nemôže existovať, v našej dobe o nič viac ako v dobách predchádzajúcich; nesmieme sa totiž nechať zmiast' slovami a sami by sme si protirečili, keby sme pripustili fakt, že jedni a tí istí ľudia môžu byť súčasne vládcami aj ovládanými, pretože ak použijeme aristotelovský jazyk, jedna a tá istá bytosť nemôže aktívne konať a súčasne byť podriadená moci.“⁴⁵ Z uvedeného vyplýva potreba neustálej snahy o rekonštrukciu mocenského systému v duchu základných vládnucich hodnôt. Podstata by mala zostať zachovaná, no mechanizmus moci by sa mal inovovať (zlepšiť), aby viac zodpovedal ideám slobody, demokracie, spravodlivosti, solidarity, pluralizmu a voľnosti v rozhodovaní. Pritom by mal tento mechanizmus byť efektívnym, to znamená, že by mal zvýšiť svoju výkonnosť tak, aby uspokojoval širší okruh občanov. Efektívnosť mechanizmu vládnutia je spravidla veľmi zjednodušene vyjadrovaná materiálnymi nákladmi na je chod a uspokojovaním materiálnych potrieb obyvateľstva. Pritom v skutočnosti ide o napĺňanie poslania moci v spoločenskom systéme, vyjadrenú mierou spokojnosti ľudí, ktorí v ňom žijú.

Zníženie miery spokojnosti obyvateľov s mechanizmom moci (zjednodušene povedané so štátom) je legitímnou príčinou na jeho zmenu. Ak občania chcú zachovať dovtedajšie hodnoty, musia zmeniť jednak politikov

43) C.W.Mills, *Sociologická imaginace*, s. 15.

44) C.d., s. 43.

45) R.Guénon, *Krize moderného sveta*, s. 106-107.

a tiež aj spôsob zaobchádzania so štátnou mocou. „Demokratický štát je založený na presvedčení, že prvou úlohou volených predstaviteľov je brániť voličov proti hrabivému štátu. Korupčný štát tak v stále väčšej miere podkopáva základy slobodnej spoločnosti. Volení predstavitelia ošklbávajú svojich voličov, aby prispeli k obohacovaniu zvláštnych záujmových skupín a tak si kúpili ich hlasy. To je popieranie občianstva – a ľudia to začínajú aj tak chápať – prejavuje sa to poklesom účasti vo voľbách a tiež záujmu o politiku.“⁴⁶ Na prvý pohľad je zrejmé, že ide o rozdielny výklad podstaty štátu a základných hodnôt, z ktorých liberálny štát vychádza u občanov a u politikov. Takto sa dostávame ku kríze hodnôt z dôvodu ich „prerobenia“ politikmi a ich stranami kvôli jednoduchšiemu vládnutiu. Do tohto deštruktívneho procesu sa ešte pridáva štátna byrokracia, ktorá túži vládnuť nad ľuďmi a preto zväčšuje vzdialenosť medzi ľuďom a mocou.

Občania znižujú dôveru voči štátu, ktorý ich „ošklbáva“ v mene niektorej menšej skupine obyvateľstva. Už spomenutý R. Guénon vidí súvislosť s civilizačnými problémami minulosti a jeho doby a poznamenáva: „Staré posvätné doktríny, ktoré už nikto nechápal, v dôsledku tohto nepochopenia degenerovali do podoby pohanstva v pravom zmysle slova, čo znamená, že sa stali iba 'poverami', vecami, ktoré stratili svoj vnútorný význam a ktoré prežívajú samy seba prostredníctvom vonkajších prejavov.“⁴⁷ **Rekonštrukciu mechanizmu moci v tomto kontexte chápeme ako obnovenie zmyslu pôvodných hodnôt a ich „vnútenie“ štátnej moci.** Na prelome našich storočí vidíme, že pojmy ako demokracia, sloboda, zodpovednosť, sa stali fetišom, zaklínadlom, v mene ktorého je možné urobiť akékoľvek mocenské rozhodnutie.

Vezmime si na pomoc J. Habermasa a **použime jeho konštatovanie príčin nevyhnutnosti zmien v technológii moci: sú to neustály proces emancipácie občanov v spoločnosti a dodržiavanie morálnosti vládnutia.**⁴⁸ Proti emancipácii občanov stojí štátna administratíva, proti morálnosti vládnutia moc peňazí. Štátna administratíva potrebuje naplňať pocit moci. Tomuto zámeru slúžia aj politické strany, ktoré túžia po moci z rôznych príčin. Emancipácia je preto úlohou pre všetko obyvateľstvo (pre rôzne druhy menšín, ale najmä väčšín). „Emancipovať sa musíme

od predstavy, že vytesnenie 10% nezamestnaných je niečím normálnym, že medzinárodný obchod so zbraňami je niečím normálnym, že niečím normálnym je diskriminácia Turkov a Alžírčanov, že niečím normálnym je apel na patriotizmus 19. storočia, zbedačovanie tretieho sveta, hlad v saharskej zóne a rasizmus v Južnej Afrike.“⁴⁹ Politika má vždy okrem domáceho, aj medzinárodný rozmer. Potrebne je pripomenúť, že **v krajinách, kde sa radikálne presadili liberálne prúdy smerujúce k vytvoreniu pomerne demokratického spôsobu vládnutia v danom štáte, sa vždy tvorila schyzofréna politika umožňujúca nedemokratické vládnutie v závislých územiach, kde boli brutálne potláčané akékoľvek snahy o slobodu.** Preto možno povedať, že emancipácia obyvateľstva nastala až po priznaní práva na slobodu aj bývalým kolóniám. Zmena tejto časti tvorby politiky bola možno ťažšia, ako premena domáceho mechanizmu riadenia verejných vzťahov.

To isté platí aj pre politiku voči marginalizovaným skupinám obyvateľstva vo vlastnej krajine. Americká demokracia bola vytvorená iba pre bielu časť mužského obyvateľstva, černosi a domorodé obyvateľstvo, rovnako ako biele ženy, boli znerovnoprávnené. Takže možno povedať, že vládnuca populácia sa tiež potrebovala emancipovať, pretože ona určovala pravidlá vládnutia. Zmena systému tvorby politiky znamenala aj premenu technológie moci. Vládnuca časť si musela osvojiť pocit rovnoprávnosti všetkých skupín obyvateľstva a znevýhodnené časti museli nadobudnúť pocit možnosti zasahovania do tvorby politických rozhodnutí.

Otázka morálnosti vládnutia súvisí s legitímnosťou moci. Politický systém, ktorý chce mať atribút demokratický a opierať sa o široký občiansky pocit slobody, musí neustále obnovovať občiansku morálku, vychádzajúcu zo základov legitímnosti moci, aj keď to bude v rozpore s pririami rôznych mocenských skupín. „Kto je slepý voči morálnym fenoménom, je slepý pocitovo. Chýba mu orgán, ako hovoríme, na pociťovania utrpenia zraniteľnej bytosti, ktorá má nárok na to, aby sa uchovala jej integrita, a to osobná ako aj telesná.“⁵⁰ Štátny mechanizmus má vždy tendenciu k úplnej sebestačnosti, čiže obyvateľstvo chápe na jednej strane ako príťaž, na druhej ako platiteľov daní do štátnej kasy, ktorú spravuje štát prostredníctvom administratívy a volených a vybraných straníckych politikov. Zároveň má

46) Drucker, P., *Fungujúci spoločnosť*, s. 83.

47) Guénon, R., *Kríze moderného sveta*, s. 25

48) Habermas, J., *Dobiehajúca revolúcia*

49) C.d. s. 32.

50) C.d., s. 131.

tendenciu definovať „mimoriadnu príťaž“, tvorenú rôznymi marginalizovanými skupinami občanov (dôchodcovia, chorí, príslušníci vybraných sociálnych, etnických a rasových menšín). Okrem toho, že tu absentuje liberálny rozmer (sloboda), chýba aj mravný rozmer pochopenia osudu týchto jednotlivcov a skupín. Mocenský mechanizmus by mal byť pod stálym občianskym tlakom, spôsobujúcim jeho permanentnú obrodu v duchu základných hodnôt, ale aj prístupov moci ku svojim občanom a ostatným obyvateľom.

V súčasnosti asi najdôležitejším faktorom, ktorý spôsobuje zmeny v technológii moci, bez zmeny jej podstaty je analýza dynamiky v spoločnosti. „Organizácia samotná nemá žiadnu dynamiku. Dynamika je v jednotlivcovi, ktorý sa musí nielen pýtať, ako organizácia chápe jeho záujem, ale musí sa tiež pýtať, ako chápe svoj vlastný záujem. Nemôže sa spoliehať na to, že si to organizácia uvedomí.“⁵¹ Statiku systému zabezpečuje štátna administratíva. Za dynamiku sú zodpovedné politické strany vo všeobecnosti, no konkrétne tí politici, ktorí obsadili decízne miesta. Pluralitný politický systém vo svojej podstate umožňuje udržiavanie, prípadne aj zvyšovanie dynamiky práve konkurenčným prostredím a možnosťou striedania strán a politikov pri moci. Stranícka rozmanitosť má zabezpečiť dynamiku pri využívaní moci, pretože rôzne strany by mali mať svoju stratégiu technológie moci. Občania-voliči svojim volebným výberom priamo „vynucujú“ striedanie týchto technológií. V spoločnosti sa stráca dynamika vtedy, ak politici dosadení politickými stranami ju nevedia organizovať. Vtedy je nevyhnutné odhliadnuť od „historickej a sociálnej prítulnosti“ občanov ku konkrétnym stranám a vyberať medzi straníckymi ponukami aj z hľadiska komparatívnej medzinárodnej dynamiky. Dynamika v spoločnosti je nevyhnutná z troch dôvodov: ide o uspokojovanie rastúcich požiadaviek a potrieb vlastného obyvateľstva, každé národné spoločenstvo sa nachádza v prostredí nejakých susedov, či spojencov alebo partnerov a po tretie ide o svetový proces hľadania novej dynamiky a nového smeru vývoja spoločnosti, teda o výber nového prevládajúceho smerovania svetového vývoja.

Použitý termín „dynamika v spoločnosti“ vychádza z predchádzajúceho názoru W. H. Whytea, pričom akcentuje aj skutočnosť, že každý človek sa nachádza vo viacerých organizáciách, skupinách, komunitách, ktoré tiež potrebujú prezentovať vlastnú dynamiku.

Najzreteľnejšie to možno demonštrovať na príklade vied. Mať skvelých ministrov, úradníkov a veľký rozpočet – to sú organizačné statické predpoklady úspechu. Umožniť vedeckým talentom ich uplatnenie a mať ich v organizácii – to sú dynamické podmienky rastu.

Povinnosťou decíznych orgánov (nielen štátnej moci) je vytvoriť priestor pre rast (dynamiku) jednotlivých schopností ľudí a vytvoriť koridory pre ich prienik do zodpovedných postavení. Povinnosťou organizácie je vytvoriť organizačné a materiálne podmienky pre sebarealizáciu vlastných členov.

Zmeny technológie moci majú dva možné negatívne varianty: zastavenie, prípadne prerastanie do všeobecnej premeny. Každá zmena technológie moci je závislá na jej difúzii do celej organizácie a od legitimizácie verejnosťou. Na vývoji politických rozhodnutí v povojnovom Československu, ale aj v jednotlivých nástupníckych štátoch je vidno, že zásadné zmeny v technológii moci boli verejnosťou masovo privítané, po nejakom čase nastalo sklamanie, ktoré prerástlo niekedy do letargie, inokedy do priania po opätovnej zásadnej zmene. V niektorých prípadoch sa kritičnosť voči dôsledkom zmeny technológie moci prejavila v ochote akceptovať principiálnu premenu celého režimu, prípadne zmene štátnosti. Takto nastáva „čas revolúcií“, ktoré organizátor zmeny neplánoval. „Z historického hľadiska je na hrozbu revolúcie iba jedna odpoveď: reformy, ktoré poskytujú nádej a vzrušujú všetkých tých, ktorým inak neodolateľne imponujú revolucionári.“⁵² Z toho vyplýva významná úloha všetkých reformátorov: uviesť také zmeny technológie moci, ktoré uspokojujú priania a túžby podstatnej, alebo relevantnej časti verejnosti, z čoho vyplynie ich podpora zmenám a uspokojenie sa s ich dôsledkami.

51) Whyte, *Organizační člověk*, s. 374.

52) Laski, H., *Úvahy o revoluci naší doby*, s. 52.

HLADANIE VEĽKÝCH STRATÉGIÍ, ALEBO VÍZIÍ

Karol Marx bol zrejme teoretikom s najhlbšie prepracovanou víziou. Zároveň bol tiež teoretickým stratégom, ktorý zreteľne popísal spôsob dosiahnutia tejto vízie.

K. Marx a F. Engels (dvojčatá v teórii) sa domnievali, že vývoj ľudstva smeruje od primitívnej spoločnosti k úplne usporiadanej. Celý tento vývoj rozdelili do fáz, ktoré nazvali „spoločensko-ekonomickými formáciami“. Na základe analýzy západoeurópskych spoločností (Francúzsko, Anglicko a Nemecko) označili aktuálnu spoločnosť ako kapitalistickú, z čoho im vyplynula nevyhnutnosť príchodu poslednej – komunistickej spoločensko-ekonomickej formácie. Malo ísť o úplne industrializovaný systém, v ktorom by boli antagonistické sociálne vzťahy postupne nahradené beztriednymi vzťahmi. Spoločenská idyla by mala presiaknúť do všetkých spoločenských vzťahov (ekonomických, kultúrnych, medziludských, medzinárodných, atď).

Poslednú spoločensko-ekonomickú formáciu rozdelil na dve časti, ktoré sa od seba v politickej rovine odlišovali mierou a formou demokracie: v prvej mala panovať diktatúra, kým v druhej sa mal štát rozplynúť v nejakých formách samosprávy. V skutočnosti ani diktatúra nebola presnejšie definovaná, dominovalo v nej triedne postavenie robotníctva a jej revolučnej politickej strany. Keďže predpokladali, že robotníctvo sa stane masovo dominantnou sociálnou vrstvou (triedou), ponechali praktickým organizátorom, aby v budúcnosti dotvorili charakter, aj štruktúru diktatúry podľa vlastných predstáv. Nikdy však nemôže väčšina vládnuť nad menšinou a už vôbec nie v diktatúre. Táto teoretická chyba bola neskôr brilantne využitá najprv Stalinom a neskôr aj Brežnevom, ktorí pretvorili triednu diktatúru do podoby mafiánskej diktatúry.

Vízia ideálnej spoločnosti bez sociálnych konfliktov a založenej na vysokej kultúrnosti a humanizme sa stala veľmi príťažlivou a vo svojej podstatnej myšlienke fascinuje ľudí dodnes, pretože je nadčasová, príjemná a vlastne nedosiahnuteľná.

V danom čase vzniku bola prijateľná aj predstava o stratégii nastolenia takejto spoločnosti. Išlo o revolučné storočie, ktoré malo svoj pôvod vo francúzskej revolúcii realizovanej v roku 1789. Marx s Engelsom sa inšpirovali nielen násilím samotného mocenského prevratu, ale aj násilím režimu, ktorý z neho vznikol. Zásadné zmeny vládnutia v devätnástom storočí boli svojou formou násilné a obsahom revolučné. Prečo by práve zrod komunistickej spoločensko-ekonomickej formácie mal mať iné parametre?

Presnejší popis stratégie dosiahnutia základného zámeru (získať politickú moc) Marx s Engelsom urobili v Manifeste komunistickej strany (1848). Postupnosť úloh je definovaná nasledovne: k tomu, aby mohol byť proletariát úspešný, musí sa zjednotiť a uvedomiť si svoje mocenské ciele; samotná veľká sociálna vrstva však nedokáže byť dostatočne akčná, preto potrebuje vlastnú politickú stranu, ktorá bude sociálne a radikálne orientovaná; na uskutočnenie zámerov potrebuje politickú moc, čiže úplnú kontrolu nad štátom, čo sa rovná nastoleniu vlastnej diktatúry. Proletariát však nie je schopný iba svojimi silami dosiahnuť tieto úlohy (najmä vytvorenie dobre organizovanej politickej strany, skonštruovanie programu a v poslednej fáze riadenie štátu). Preto podľa Marxa je potrebné, aby získal na svoju stranu časť stredných vrstiev s radikálnou ľavicovou orientáciou.⁵³

Revolučné uchopenie moci má však dvojaký výklad: môže ísť o formu občianskej vojny, alebo parlamentnú premenu celého systému, v prvom rade jeho mocenskej štruktúry. História pozná realitu oboch foriem.

Vráťme sa však k Marxovi. Ten nepreferoval formu, ale obsah, takže v jeho predstavách sa nachádzal aj otvorený boj, ale tiež parlamentný boj končiaci vždy a nevyhnutne diktatúrou proletariátu (svojou podstatou skôr diktatúrou špičiek revolučnej strany). Dôležité je všimnúť si nekompromisnosť Marxovho politického radikalizmu. Zároveň si treba všimnúť stratégiu získania moci, do ktorej patrí aj politická spolupráca s liberálnymi stranami a s radikálnou buržoáziou, orientovanou na zvrhnutie monarchistického a statkárskeho systému. Toto spojenectvo chápal ako dočasné, pokračovanie však má v rozchode a v snahe proletariátu odstrániť súkromné vlastníctvo výrobných prostriedkov.

53) Možné negatívne pokračovanie ukázali stalinské čistky, v ktorých vzdelaných intelektuálov „premiestnili“ do gulagov, prípadne skončili na popravisku. Napokon 50. roky v ČSR tiež ukázali negatívnu vďaka za uchopenie moci. Intelektuáli sú však nevítanou časťou spoločnosti pre každú politickú moc: sú schopní vedeckej analýzy a vyslovenia názorov na riadenie spoločnosti.

Politické prostredie v Marxových rokoch bolo charakteristické snahou vládnucich vrstiev zachovať feudálny charakter celého spoločenského systému a snahou liberálov (označovaných za demokratov) čiastočne liberalizovať mocenský subsystém, pri paralelnej premene foriem vlastníctva a prioritizácii podnikateľskej sféry. V podstate išlo o opakovanie francúzskej revolúcie z roku 1789 v nových podmienkach a s komplexnejšou predstavou o vládnutí. Základom bol boj proti všetkému feudálnemu (jeho ekonomickým, mocenským, aj filozofickým súvislostiam). Marx upozorňuje, že na jednej strane je pre proletariát dobré podporovať tieto premeny, ktoré aktuálne uľahčia ich život a najmä vytvoria podmienky pre demokratizáciu vládnuceho systému, na druhej strane sa však nemajú uspokojiť s málom, keď môžu získať všetko. Takže bol za pokračovanie radikálnych premien celej spoločnosti.

Marxova vízia budúcnosti, aj stratégia jej dosiahnutia je jednou z mála komplexných prác: obsahuje ekonomické vzťahy, ale aj mocenskú štruktúru a jej premeny a sociálne dôsledky, ktoré sú naprogramované. Väčšina ostatných vízií sa zaoberá niektorou časťou, rovnako ako stratégie uskutočnenia premien spoločnosti. Zároveň obsahuje pokus o definovanie objektívnych podmienok, za ktorých sa táto vízia dá uskutočniť. V praxi sa ukázalo, že mnoho vodcov rôznych revolúcií sa snažilo vlastným voluntarizmom nahradiť neprítomné Marxom definované objektívne podmienky. Najďalej v tejto „inovácii“ Marxovej koncepcie komplexnej premeny spoločnosti zašiel čínsky revolučný vodca Mao Ce-tung, ktorý túžil po akomsi roľníckom variante proletárskej revolúcie, čo viedlo k viacerým katastrofálnym dôsledkom. Poznáme však v Európe príklady absolutizovania diktatúry a výnimočného postavenia „proletárskej“ strany, ktoré tiež spôsobili vážne škody obyvateľstvu, ale aj samotným ideálom.

Americký národohospodár Walt Whitman Rostow sa pokúsil obrátiť Marxovu koncepciu, najmä z hľadiska ekonomických východísk a z nich plynúcich spoločenských dôsledkov. Svoju hlavnú prácu nazval „Nekomunistický manifest“, čo vopred evokovalo snahu nahradiť revolučnú teóriu spoločenského vývoja evolučnými znakmi spoločenských premien. Predovšetkým nahradil Marxove spoločensko-ekonomické formácie štádiami ekonomického rastu. Tým posilnil Marxovo východisko o ekonomických základoch celého spoločenského vývoja na absolútny základ celého svojho uvažovania.

Systémovo sa zamerával až na obdobie „ponewtonovskej“ vedy, kedy sa kvalitatívne menila výroba práve vstupom vedeckých objavov a vynálezov.

Prednewtonovské obdobie ho v podstate nezaujímalo, zrejme aj preto, že ním skúmané obdobie má imanentný vzťah k aktuálnemu obdobiu, v ktorom žil sám a v ktorom žijeme aj my dnes. V čase, keď Rostow písal svoje pojednanie, začínalo obdobie masovej spotreby, čo považoval za charakteristickú črtu najvyššieho štádia ekonomického rastu. Zároveň eskalovala „studená vojna“, z čoho vyplývala potreba vlád ukladať prostriedky do zbrojenia. Takto sa v niektorých krajinách zastavovala masová spotreba.

Podľa Rostowa v prípade Sovietskeho zväzu tu bol ešte jeden faktor: napriek tomu, že krajina bola schopná vstúpiť do spomenutého štádia, vládcovia sa obávali, že by obyvatelia chceli pokračovať v politických reformách. Tak bolo, podľa Rostowa, pre vládnucu stranu užitočnejšie nepripustiť masový rast spotreby a uskomňovanie sa obyvateľstva formálne pripisovať potrebám zbrojenia.

W. W. Rostow si vytýčil iba jedno hlavné kritérium prechodu medzi jednotlivými štádiami ekonomického rastu: technickú a technologickú kapacitu výroby. Takto zotrel rozdiel v charaktere jednotlivých spoločenských systémov, pretože politický režim považoval iba za spôsob spravovania krajiny.

Vízia masovej spotreby je príjemná pre väčšinu obyvateľstva, navyše sa dá štatisticky dobre merať a porovnávať, z čoho vyplýva aj pomerne presné datovanie prechodu jednotlivých krajín sveta do tohto štádia svojho vývoja. V podstate ide o masovú priemyselnú výrobu a prechod orientácie na tovary občiansky príťažlivé, čo zodpovedá zase iným predstavám o konzumnej spoločnosti (tento termín bol v tom čase v stave svojho zrodu, definovania a prijatia, takže u Rostowa absentuje).

Rostow vo svojom delení vývoja na štádia ekonomického rastu „odstraňuje“ akýkoľvek sociálny boj a nihilizuje aj postavenie štátu vo vývoji. Všetko necháva na rozvoji technických vied a ich aplikácii vo výrobe. Miera spokojnosti občanov závisí od dostupnosti tovarov masovej spotreby. Vedecké a priemyselné revolúcie akceptuje, politické obchádza. V čase hospodárskeho rozmachu a hospodárskeho zázraku viacerých štátov v Európe aj vo svete je to pomerne úspešný prístup. Treba pripomenúť, že v tom čase už viacerí americkí sociológovia poukazovali na vyostrovanie sociálneho napätia a privatizáciu štátu, čím nastávala degradácia demokracie.

Pomerne tesne pred druhou svetovou vojnou sa prezentoval ako viziionár aj Jan Antonín Baťa, úspešný organizátor obuvníckych závodov v Zlíne (a nielen tam). Jeho úvahy sa pohybovali iba v hraniciach vtedajšieho

Československa, no dôsledky by boli minimálne stredoeurópske. Vychádzal z predstavy vyššieho využitia pracovnej sily, prírodných zdrojov a podnikateľského úsilia. Vypočítal, že intenzifikáciou využitia spomenutých ľudských, prírodno-technických a organizačno-podnikateľských zdrojov by štát mohol užiť bez problémov asi 40 miliónov ľudí. K rovnakému číslu prišiel aj prerátaním hustoty obyvateľstva Belgicka na podmienky Československa. Na vysokú nezamestnanosť, dosahujúcu jeden milión ľudí, sa pozeral z humánneho aj z hospodárskeho hľadiska: ľuďom treba dať prácu, aby užívali svoju rodinu a mohli kupovať (toto hľadisko viditeľne chýba súčasným politikom).

Najprv navrhoval spojiť štát cestnými, železničnými a vodnými rýchlotrasami za prispenia rozvoja leteckej dopravy. Zároveň chcel intenzívne využívať nerastné suroviny (nemal na mysli uhlie, ani železo). Pripomínal slabšiu výkonnosť administratívy štátu, ktorá predpismi zťažovala podnikanie. Kriticky sa postavil aj k obrovským výdavkom na zbrojenie (to ešte nevedel, že ich štát nepoužije na obranu svojej suverenity pred Hitlerom). Od podnikateľov požadoval, aby sa starali o blahobyt svojich zamestnancov a zároveň hľadali ďalšie možnosti zlepšenia ich situácie. Nezamestnanosť považoval za zlo, ktoré pochádza zo slabej výkonnosti podnikania a štátu. Domnieval sa, že je potrebné podstatne zintenzívniť poľnohospodársku výrobu, čo na jednej strane umožní prechod časti pracovníkov do priemyslu a služieb, zároveň však aj umožní užiť podstatne vyšší počet obyvateľov a odstráni hlad.

Prepočítaval počty potenciálnych zamestnaných ľudí pri ním vytvorenej vízii radikálneho zvýšenia efektívnosti všetkej činnosti v štáte a opäť mu vyšlo číslo 40 miliónov (súčasní zamestnanci a ich rodiny plus potenciálni zamestnanci aj s rodinami pri realizácii vízie „Štát pro 40 milionů“). Pripomínal, že nejde o stavanie múru proti nezamestnanosti, ale o využitie celého potenciálu krajiny.

Vidno, že opäť ide o hospodársky pohľad, ktorý bol však rozšírený na rozmer celkového fungovania štátu. J. A. Baťa považoval prvé roky po vzniku samostatného Československa za akési učňovské roky, kedy bolo potrebné vytvoriť vlastnú administratívnu štruktúru, no koniec 30. rokov už považoval za „obdobie rozbehu“. Za dôležité sociálne skupiny považoval podnikateľov a technickú inteligenciu. Prví svojou podnikateľskou zodpovednosťou a druhí svojou odbornou fantáziou by mali vytvoriť najprosperujúcejší štát v strede Európy a zaradiť ho medzi silné štáty celého kontinentu.

Tu sa natíska ešte jeden aspekt Baťových úvah, ktoré však nevyslovil. Ide o politicko-vojenskú stratégiu. Československo bolo malým štátom oproti veľkému Nemecku. Pri strojnásobení počtu obyvateľov by sa pri známom technickom potenciály výroby, výrazne zvýšila obranyschopnosť štátu a zmenšil by sa manévrovací priestor nemeckých nacistov. Bolo však už neskoro, písali sa roky 1937 a 1938. Keďže si predstavoval budovanie pracovných táborov pri stavbe ciest na vojenskom princípe, zrejme počítal aj s využitím tejto pracovnej sily na obranu štátu.

Baťa bol veľkým prívržencom rýchlej dopravy autami, lietadlami, železnicou a loďami. Kvalitnú dopravnú infraštruktúru považoval za výborný vstup do celoeurópskych dopravných sietí (nabádal svojich spolupracovníkov na využívanie leteckého spojenia aby nestrácali čas pozemným cestovaním – napokon on sám zahynul pri leteckej havárii).

Politicky vychádzal zo skutočnosti, že všetky politické strany chcú rozvoj krajiny, takže by sa žiadna nemala postaviť proti. Neuvažoval však o prepojení strán s kapitálom, ktorý si „pripravil“ politikov k rozhodovaniu vo svoj prospech. Pri dobre pripravenom projekte však ani tento „lobizmus“ by nemal znehodnotiť jeho realizáciu, môže ho však vážne spomaliť, znekvalitniť a predražiť (takto to vidíme v našej realite). Baťa sa však domnieval, že koordinovaný tlak podnikateľov a technickej inteligencie by mal za následok presadenie veľkého zámeru. Upozorňoval, že po vzniku samostatnej republiky bola celá energia venovaná vytváraniu štátneho telesa, ale pritom sa vládlo bez skutočného programu. Upozornenie na programovú silu podnikateľskej sféry a inteligencie je výrazným, hoci vedľajším produktom Baťovej vízie.

STRANÍCKE VÍZIE

„Ludstvo“ však nemá žiadny cieľ, žiadnu ideu, žiadny plán, ako nemá cieľ druh motýľov alebo orchideí. „Ludstvo“ je zoologický pojem či prázdne slovo.⁵⁴ Cieľ, zámer, ideu či plán dávajú ľudstvu politické strany, pred ich vytvorením politické skupiny, rody a silní panovníci. Významnou organizáciou s vlastnou víziou bola cirkev, ktorá však mala monarchistickú optiku a preto v procese liberalizácie systému nemohla obstáť. Nôvum priniesli skupiny združené okolo nejakej politickej filozofie, ktoré sa po čase pretvorili do politických strán.

Politické strany sa najmä v devätnástom storočí venovali víziám vývoja spoločnosti, vykresľovali ideálny stav, ku ktorému chcú priviesť spoločnosť, štát a obyvateľstvo, ak budú vládnuť. Takto sa stranícke vízie stali základom politického pluralizmu: občania si prostredníctvom volieb vybrali svoju budúcnosť. Keďže išlo o mocenský boj, súčasťou konštruktívneho predstavovania vlastných vízií sa stala aj demagógia, ktorej podstatou bolo osočovanie protivníkových vízií z nerealizovateľnosti, klamstiev a snahy vládnuť.

Medzi svetovými vojnami sa do straníckych vízií dostala aj národná agenda, ktorá niekedy dostávala až šovinistickú dimenziu. Po druhej svetovej vojne sa stranícky odlišné vízie zachovali iba krátku dobu. Príchodom industriálnej a postindustriálnej éry a s tým spojeného konzumného charakteru životného spôsobu sa stranícke vízie strácali v ideovo-demagogickej hmle a nastúpila éra operatívneho charakteru riadenia štátu a náhodného vytvárania podmienok pre budúcnosť človeka. Je to stav, ktorý označil už spomenutý J. A. Baťa ako politika bez programu.

V posledných desaťročiach sme svedkami bezprecedentného súperenia civilizácií o budúcnosť ľudstva. Jeho súčasťou je snaha skupín európskych politikov vytvoriť megaštát, ktorý by zjednotil starý kontinent.

V podmienkach nového cieľa sú stranícke vízie (ktoré sú hlavným predpokladom politického pluralizmu) nežiadúcou prekážkou. Takže podstata neostraníckych vízií spočíva iba v mechanizme moci a personálnych čistkách. Rozdiely medzi straníckymi pseudovíziami spočívajú predovšetkým vo voličskom sentimente, ktorý nedovolí nahradiť pôvodnú stranícku predstavu budúcnosti dnešnou vizionársky prázdnu skutočnosťou.

Pôvodne politické strany vychádzali z politickej filozofie s určitou orientáciou. Preto mali aj víziu, ktorú pretransformovali do politického programu aj so stratégiou dosiahnutia vymedzených zámerov. Po druhej svetovej vojne v snahe prispôbiť sa trendu k pragmatickosti nehľadali nové filozofické východiská, ale preferovali jednoduchejšie ciele so zámerom pritiahnuť voličov. Ide o politicky vysoko efektívny prístup, ktorý sa napriek svojej nekoncepcnosti a veľkej voľnosti stal prevládajúcim prístupom všetkých strán. Občania sú prinútení venovať sa predvážne krátkodobým cieľom a každodenným problémom, nemajú pred sebou navrhnutú žiadnu dlhodobšiu predstavu o budúcnosti. Napriek tomu v politických stranách zostali niektoré idey z minulosti, čo ich medzi sebou odlišuje.

Vo svojej podstate sa programatika politických strán skladá z troch základných častí: ekonomickej, mocenskej (politickej) a sociálnej. Do nich sa vkladajú dlhodobšie idey akými sú sloboda, demokracia, spravodlivosť apod. Tým opúšťajú svoj filozofický základ a stávajú sa viac pragmatickými, použiteľnými v prospech rôznych sociálnych vrstiev aj pre rôzne mocenské ciele.

Socialistická stranícka vízia je založená na predstave o odstránení vykorisťovania a zmenšení rozdielov v sociálnom postavení vrstiev v spoločnosti. V ekonomickej sfére ide o posilnenie štátneho vlastníctva, na regionálnej úrovni vlastníctva obcí a regiónov. Súkromné vlastníctvo by malo prostredníctvom daní poskytovať prostriedky pre sociálnu politiku štátu a tiež svojim rozmachom znižovať mieru nezamestnanosti. Štát by mal prerozdeľovať bohatstvo daňovou politikou (vyššie dane pre vysoké príjmy a zisky) a sociálnymi službami. Štátny sektor je kontrolovaný a riadený ľuďmi dosadenými vládou a miestnymi autoritami do riadiacej a kontrolnej sféry podnikov. Vláda si takýmto spôsobom zabezpečuje vývoj určitej časti národného hospodárstva a jeho sociálne poslanie (zamestnanosť a jej štruktúru, príjmy apod.). Keby sa vláda vzdala kontroly nad ekonomikou, stratila by možnosť realizovať akýkoľvek vlastný sociálny program.

54) Spengler, O., *Zánik Západu. Obrisy ,monografie svetových dejín,* s. 30.

Socialistická vízia počíta s rozvojom určitej časti ekonomiky v konkrétnych regiónoch. Takto by sa mala dať možnosť na zlepšovanie sociálnej situácie obyvateľom všetkých regiónov. Rozvoj ekonomiky má takto nielen celostný, ale tiež regionálny rozmer.

V mocenskej oblasti sa socialistická vízia tradične opiera o ideu spolurozhodovania. Znamená to pritiahnutie najmä masovejších organizácií k rozhodovacím procesom. Ide najmä o odborové centrály. V niektorých krajinách (napr. vo Veľkej Británii a vo Švédsku) socialistické strany uzavreli s odborovými centrály dohody o spolupráci pri tvorbe kandidátnych návrhov, ale aj počas vládnutia týchto strán. Takto sa odbory stávajú súčasťou mocenského systému. V Európe bola vytvorená zvláštna forma participácie na rozhodovaní: „tripartita“, ktorá zahŕňa predstaviteľov vlády a vybraných zamestnávateľských organizácií a odborových centrál. Realizuje sa v podmienkach EÚ a niektorých jej členských štátov. Znižuje to podstatu zastupiteľského systému, ale zároveň rozširuje občiansky priestor pre spolurozhodovanie.

Vo všeobecnosti možno povedať, že socialisti zvyšujú úlohu štátu v spoločenskom systéme, dávajú mu viac právomoci zasahovať do vývoja, ale aj zvyšujú jeho zodpovednosť za osudy všetkých občanov bez rozdielov sociálneho postavenia, pohlavia, náboženského vyznania, veku a vzdelania. Štát je v socialistických víziách hlavným subjektom zodpovedným za osudy svojho obyvateľstva. Z toho tiež vyplýva rozširvanie štátnej správy (množstvom aj právami) až k byrokratizácii celého štátu.

Socialistická vízia je od svojho počiatku internacionalistická (nevychádza z potrieb národnej komunity, ale z medzinárodného postavenia nižších vrstiev). Už v devätnástom storočí sa prejavila formou vzniku internacionály, v nasledujúcom storočí súdržnosťou komunistických strán a podobne aj socialistických strán a po druhej svetovej vojne snahou o integritu krajín, kde vládli komunistické strany (idea proletárskeho internacionalizmu). V súčasnosti sú zásadnými podporovateľmi eurointegrácie a odporcami akejkoľvek formy nacionalizmu. V otázke národnej suverenity nemajú jasno, v podstate ju stavajú na druhú koľaj. Akákoľvek forma štátnosti môže zaručiť realizáciu sociálneho, ekonomického, aj mocenského programu socialistov.

Sociálnu časť socialistickej vízie sme už naznačili: odstránenie vykorisťovania a znižovanie sociálnych rozdielov pri odstránení marginalizácie skupín obyvateľstva. Podľa socialistov sa vykorisťovanie odstraňuje

štátnou (vládnou) kontrolou ekonomiky a podnikania. Ide o vytvorenie rôznych štátnych regulačných inštitúcií, štátne vlastníctvo a silnejšie postavenie odborov v podnikoch. Zároveň sa zavádza mzdový spodný limit (najnižšia povolená mzda) a nastáva „boj s nezamestnanosťou“. Táto sa zmierňuje systémom rôznych sociálnych dávok a programov pre rekvalifikáciu občanov. Sociálne strany rozširujú štátnu administratívu, čím sa tiež vytvára viacej možností zamestnania. Štát sa stáva väčším a drahším. Tento druh politických strán má tiež predstavu o lacnejšom stravovaní a bývaní, čomu sa podriaďuje obchodná aj bytová politika. Celkove sa sociálna vízia opiera o pojem „sociálny štát“, ktorý by sa mal venovať sociálne slabším vrstvám a neumožniť rozťahovanie sociálnych nožníc. Vysoká miera korupcie však do veľkej miery bráni naplneniu tejto idey, pretože sa ňou uprednostňujú majetnejšie vrstvy obyvateľstva a „privatizujú“ prostriedky pôvodne určené na rôzne formy sociálnych programov. Miera korupcie zásadne rastie vtedy, kedy štát disponuje väčšími objemami materiálnych prostriedkov a kontrolou nad používaním ďalších prostriedkov.

Socialistická vízia bola využitá tiež radikálnymi stranami, ktorým išlo v prvom rade o uchopenie moci a drastické posilnenie postavenia štátu ako svojho nástroja (teda aj seba) vo všetkých rozhodovacích a kontrolných systémoch. Nastolenie straníckej diktatúry umožňuje bezproblémovú realizáciu celej straníckej vízie, pretože neexistuje alternatíva vývoja, ani spravovania moci. Pre demagógov z ostatných straníckych smerov je to zase vítaná zámienka na zneváženie akejkoľvek časti sociálneho programu a socialistickej vízie vo všeobecnosti. Už sme spomenuli Marxovu víziu spoločenského systému, ktorú výrazne upravili politici Stalinovho typu: odstránenie akejkoľvek formy súkromného vlastníctva, násilná kolektivizácia v poľnohospodárstve, vládnuce postavenie strany v mocenskom systéme bez možnosti zmeny (diktatúra politickej strany) a rozšírenie kontroly vládnucej strany na všetky sféry spoločenského života, vrátane trestov za akúkoľvek odchýlku.

Dve socialistické vízie sa od seba výrazne líšili od svojho vzniku až do konca rozdelenia sveta na dva antagonistické svety. Týmto okamihom skončila objektívna príčina existencie dvoch fundamentálne odlišných socialistických vízií. Napriek tomu nedošlo k opätovnému zjednoteniu socialistických strán, čo zrejme vyplýva zo zjednodušeného vnímania sveta a vývoja prívržencami radikálneho a umierneného prúdu socialistov a z toho vyplývajúcej až „genetickej“ vzájomnej nenávisťi.

Konzervatívna stranícka vízia je v niečom podstatne jednoduchšia a v inom výrazne zložitejšia. Jednoduchosť vyplýva z ustálenia základných východísk: ekonomika stojaca na súkromnom vlastníctve, minimálny štát, minimálny sociálny program a antisocializmus. Dôsledkom je preferovanie postavenia vyšších vrstiev, preto sa týmto stranám hovorí aj „pánske strany“. Ďalej sa však dosť odlišujú: jedna vetva vyšla z cirkevných dogiem a preto ochraňuje záujmy cirkvy, okrem toho tiež nesie atavizmy monarchizmu; iná vychádza z liberálnych revolúcií a preto je dosť ateistická so silnými prvkami republikanizmu. Republikánsky konzervativizmus vyzdvihuje moc zákonov nad akýmkoľvek bytím, ochranu jednotlivca a jeho rodiny a minimum zásahov štátu do života v spoločnosti.⁵⁵ Je však výrazný rozdiel medzi konzervatívnym republikanizmom v severnej Amerike a v západnej Európe.

V prvom prípade ide naozaj o minimalizovanie zasahovania štátu do spoločnosti, čím vznikla prísne individualizovaná spoločnosť. Štát rezignoval na niektoré svoje funkcie, najmä na zodpovednosť nad osudmi vlastných občanov. Podstata spoločenskej vízie teda spočíva v existencii ohromného množstva súkromných vízií – takto sa štát prezentuje v prvom rade smerom do medzinárodných vzťahov a chráni svojich občanov v cudzine. Preto má vážne problémy s riešením akýchkoľvek krízových javov doma. Pritom je jedno, či ide o rasovú, sociálnu, alebo ekonomickú krízu.

V západnej Európe konzervatívny republikanizmus sa opiera o rovnaké hodnoty, no snaží sa zasahovať do spoločnosti. Politici týchto strán sa snažia doma vládnuť. Ide zrejme o relikty monarchizmu, v ktorom si vládca mohol robiť takmer čokoľvek v duchu myšlienky Ľudovíta XIV.: štát som ja. Preto dôležitou podmienkou realizácie konzervatívneho republikanizmu je vytvorenie vládnucej vrstvy, z ktorej sa reprodukuje mocenské elity.

Mocenská stránka vízie týchto strán spočíva v právnom rozšírení účasti na politickom rozhodovaní v kombinácii s nastolením prísneho elitistického modelu, do ktorého sa širšie vrstvy obyvateľstva nevmetia. Takto sa aj stredné vrstvy ocitajú v úlohe vysvetľovača reality a nie jej spolutvorcu.

Kresťanské konzervatívne strany majú veľmi podobnú víziu ako republikánske, no táto je doplnená náboženskými ideálmi a kontrolnou funkciou cirkvy v spoločenskom živote. Tým sa zachováva určitá historická kontinuita vládnutia, hoci cirkev svoju úlohu plní takmer výlučne

nepriamo. Ide o sprostredkovanie vplyvu na kreovanie štátnosti formou prísahy na Bibliu, okamžité návštevy prezidentov na cirkevných obradoch hneď po svojej štátnej inaugurácii, stabilizovanie stretávania hlavných predstaviteľov štátu a cirkví, až po cirkevné doporučovanie volebného správania občanov (veriacich). Tieto strany sa výrazne civilizovali v západnej Európe, kým vo východnej si nevedia nájsť miesto v súčasnom svete a preto je aj ich vízia málo občiansky príťažlivá. Venujú sa najmä náboženskej symbolike, formálnemu prihlasovaniu k viere predkov (konzervatívny symbolizmus). Nevenujú sa pochopeniu základných spoločenských protirečení ani ich prejavov, ale ani vytváraniu potenciálu pre tvorbu mocenských elít – preto ich lídri nemajú vysokú kredibilitu vo verejnosti.

Logickým priestorom pre tieto strany by malo byť východisko uvažovania v intenciách histórie – tradícií. To však predpokladá dobré poznanie histórie a vysporiadanie sa s negatívnymi skúsenosťami akými boli náboženské vojny, hromadné vraždenie „neveriacich“, procesy s čarodejnicami a upalovanie inak zmýšľajúcich. Aplikovanie tradičných postojov do súčasnej spoločnosti je vždy zložité. Existuje však aj pozitívny príklad filozofického myslenia o úlohách spoločnosti, človeka, vládnej moci apod.

Okrem toho existuje tradičná oblasť pre náboženské konzervatívne strany – morálka. Má svoju teoretickú a praktickú stránku. Obidve sú rovnako dôležité. Pritom ešte treba odlišovať medzi asketizmom a väčšinou morálkou v spoločnosti. Tieto strany by mali striehnuť a upozorňovať na rozdiely medzi politickou a verejnou morálkou. „Sebeckto, ješitnosť moci a vlastnej dôležitosti a bohužiaľ aj obohacovanie sa na úkor druhých, to sú bežné pokúšenia tých ktorí sú činní vo verejných funkciách. Napriek tomu môžeme z normatívneho hľadiska, ktoré nás tu vedie, označiť politiku za umenie vzájomne sprostredkovať pri zodpovednosti voči druhým stále spolu konkurujúce a vzájomne si odporujúce záujmy skupín ľudí a politických združení tak, aby mohlo byť zachované znesiteľné spolužitie vo vzájomných vzťahoch.“⁵⁶ Spomenutý autor k tomu pridáva: „Politická etika si v prvom rade kladie otázky týkajúce sa dobrých zákonov a inštitúcií, ktoré majú usporiadať vzájomné ľudské spolužitie a ktoré sú potrebné práve preto, že morálky sa tiež nedostáva. Ďalej sa však pýta na morálne kvality občanov a politikov, ktoré sú nevyhnutné, ak majú inštitúcie plniť svoj účel (jedná sa napríklad o občiansku cnosť a étos úradu). Politická

55) Pettit, P., *Republicanism, A Theory of Freedom and Government*, s. 27-41.

56) Sutor, B., *Politická etika*, s. 57.

etika je teda etikou inštitúcií i etikou cností, rozhodujúci význam pre ňu má však etika inštitúcií. „⁵⁷

Konzervatívne náboženské strany sú zodpovedné za stav občianskeho aj politického vedomia a rovnako za mravnosť výkonu moci bez ohľadu na ich postavenie (vládnuce, alebo opozičné). Tomu však zodpovedá psychická pripravenosť nominantov týchto strán vykonávať štátne úrady a za samozrejme možno považovať mravne „dokonalé“ správanie sa vedúcich osobností týchto strán. Môžeme si pripomenúť pád dvoch ministrov nemeckej vlády v roku 2012 kvôli podvodom pri získavaní akademických titulov. Osobná zodpovednosť bola rýchla – stratili svoje ministerské funkcie, širšia morálna zodpovednosť (kto ich vybral) sa stratila v politickom marazme.

Hlavné kontúry vízie konzervatívnych kresťanských politických strán sú: mravná spoločnosť a politika opierajúce sa o tradičné hodnoty národnej komunity, jej sociálna udržateľnosť a nerevolučné riešenie otázok vývoja doma aj vo svete. Roztváranie nožníc medzi politickou morálkou a morálnymi hodnotami väčšiny spoločnosti by malo byť prvotným terčom útoku týchto strán.

Liberálna stranícka vízia je najjednoduchšia zo všetkých straníckych vízií. Dôvodom je skutočnosť, že základné liberálne hodnoty prevzali do svojich programov všetky podstatné politické strany a mnohé štáty vo svete (podstata súčasných ústav). Keďže vždy vládne niektorá strana, ktorá si vybrala časť liberálnych predstáv a hodnôt, tak by sa nadesene dalo povedať „stále vládnu liberáli“.

V čase revolúcií vo Francúzsku a v severnej Amerike liberalizmus znamenal jednoducho slobodu. Veľmi presne a pateticky je základ liberálnej vízie vyjadrené v revolučnom slogane: Rovnosť! Bratstvo! Sloboda!. Nešlo však o celoplošnú slobodu, tá bola pridelená iba niektorým skupinám obyvateľstva a ženám vôbec nie. Takáto výberová sloboda dráždila ostatné vrstvy spoločnosti, takže revolúcie pokračovali jednoducho preto, že existovali aj iné definície slobody. Dve storočia po spomenutých revolúciách možno povedať, že sloboda je viacvrstvovou víziou lepšieho sveta. V rôznom čase a v rôznom priestore sa v nej zdôrazňujú rôzne časti: národ, sociálne vrstvy, právo, partnersvo, mier, ekológia atď. ide o víziu, ktorá má veľmi flexibilnú podobu.

V politických vzťahoch sa dá vyjadriť nasledovne: „liberalizmus charakterizuje ústavne obmedzená vládna moc a vláda zákona, ktorá reguluje výkon politickej moci požiadavkou, aby akémukoľvek súdному stíhaniu predchádzal zákon ...“⁵⁸ S takýmto vymedzením štátu však majú problém všetky politické strany, pretože každá chce vládnuť a preto ideu minimálneho štátu nemôže uskutočňovať. Každý štát posilňuje svoje postavenie voči vlastným občanom z dvoch dôvodov: jedným je túžba strán vládnuť a druhou prirodzená snaha štátnej správy prikazovať a zakazovať občanom a inštitúciám. Takto sa liberálny štát stáva pánom nad osudmi ľudí, namiesto aby bol ich ochrancom. Liberálna vízia dlho obsahovala ideu medzinárodného mieru, vrátane aspoň čiastočného odzbrojenia. To je však v imperiálnom svete neudržateľná myšlienka a tak sa nenápadne vytratila. Najnovšou nosnou liberálnou ideou je podpora homosexuálnych vzťahov. Ide o nový výklad osobnej slobody a nezasahovanie štátu do intímnych vzťahov občanov formou zákazov a príkazov. Okrajovejšou liberálnou myšlienkou je ochrana životného prostredia ako prejav snahy vytvoriť priaznivejšie vonkajšie prostredie pre život ľudí.

Takto liberálne strany hľadajú svoje nové umiestnenie medzi ostatnými straníckymi subjektami. Na jednej strane ide o redefinovanie slobôd, na druhej prostredníctvom ochrany menších o znovuzískanie určitej popularity a otvorenie politickej diskusie o konkretizácii liberalizmu v novom storočí. **V každom prípade sa liberálna vízia vyznačuje snahou o toleranciu a harmonizáciu spoločenského systému a občianskeho života.**

Spoločným znakom politických strán je rezignácia na odbornovo-vedecké definovanie budúcnosti. Najviac to vyniká práve pri nových liberálnych stranách, v ktorých lídri netušia nič o filozofickom základe týchto subjektov, preto volia systém náhodných krokov a nevyhnutných omylov. Ide o strany, ktoré tušia svislosti, no nemajú odborný fundament pre politické uvažovanie.

57) C.d. s. 46.

58) Macedo, S., *Liberálne cnosti*, s. 12.

VÍZIA AKO NEKONČIACI PROCES

Nové storočie by malo priniesť nové idey a tým aj nové predstavy o budúcnosti. Inak sa vývoj priblíži a možno očakávať napätie medzi ľudskými očakávaniami a realitou, čo vždy pokračuje v radikálnom riešení tohto rozporu. Európa sa v podstate „pozápádnila“, čiže západná časť kontinentu má pôsobiť ako lokomotíva rýchlaku. „Vždy po niekoľkých storočiach dochádza v histórii Západu k výraznej transformácii. Prekračujeme to, čomu hovorím 'zlom'. V priebehu niekoľkých krátkych desaťročí spoločnosť mení svoje usporiadanie a svoju podobu – mení sa jej názor, jej základné hodnoty, jej sociálna a politická štruktúra, jej umenie, jej hlavné inštitúcie. Po päťdesiatich rokoch je tu úplne nový svet. ... My sami dnes žijeme v dobe takejto transformácie. Vytvára sa v nej postkapitalistická spoločnosť – spoločnosť vedomostí.“⁵⁹ To je nevyhnutnosť, ktorá sa naplňa rôznou mierou v rôznych krajinách a v rôznom čase.

Koniec predchádzajúceho storočia ukončili dva významné historické pokusy: západný pokus o kapitalizmus a sovietsky pokus o komunizmus. Zdanlivo prvý vyhral nad druhým, no ide o Pyrhovo víťazstvo, pretože sa vyriešil spor z minulosti, ale nenastala vízia budúceho usporiadania krajín starého kontinentu.

Zdá sa, že Európa si momentálne zakladá na zastupiteľskej demokracii, právnom štáte a verejnej kontrole politiky. Preto každá nová vízia musí akceptovať tieto atribúty v spoločenskom systéme.

Vedomostná spoločnosť môže nastať iba v prípade, že spoločnosť ako celok dokáže transformovať progresívne a efektívne črty z rôznych častí sveta a rôznych sfér ľudskej činnosti. To je podstata prístupu, ktorý môžeme označiť ako **učiaci sa spoločnosť**. Ide o veľmi komplikovaný a sofistikovaný vzťah spoločenského celku k iným podobným subjektom vo svete. Niekoľko desaťročí sa ukazuje, že viaceré krajiny Ázie sú schopné učiť sa

jednak od bývalých svetových lídrov, ako aj z vlastnej histórie. Uvedomujú si, že projekt liberálnej demokracie sa vyčerpal a liberálny štát sa priveľmi osamostatnil od vlastných občanov (štát zmohutnel a predražil sa). Komerčializácia spoločenských (a teda aj politických) vzťahov spôsobila výraznú dehumanizáciu systému. Nožnice medzi morálkou občanov a mocenskými elitami sa priveľmi roztvorili, čo spôsobilo zvýšenie nedôveryhodnosti politického a ekonomického systému a ľudí, ktorí sa v nich pohybujú.

Spomenuté krajiny sa pokúšajú o návrat tradičných morálnych hodnôt, ktoré by boli osou vývoja. Okolo tejto osy sa transformujú inštitúcie a niektoré charakteristické črty z euroatlantického sveta.

V šesťdesiatych rokoch dvadsiateho storočia existoval pokus o „učiacu spoločnosť“ v novovytvorených samostatných štátoch, najmä v Afrike: základné idey prevzali od socialistických štátov východnej Európy, nosné politické inštitúcie zo západnej Európy a zároveň k tomu pridali pôvodné náboženstvá. Nejakú dobu to fungovalo, no z rôznych príčin sa takéto systémy neuchytili.

Po východoeurópskych prevratoch na prelome osemdesiatych a deväťdesiatych rokov sa v týchto krajinách pokúsili nové politické aj ekonomické elity „naučiť“ podstate západného liberálneho systému. Výsledkom je dokonalá blamáž. Inštitucionálne je to v poriadku, no jednotlivé časti nefungujú tak, ako je v liberálnych systémoch zvykom. Pôvod problémov je v kreovaní politických strán bez znalostí ich podstaty a funkcií. Takto sa zelení stali pravícou a veľké štátotvorné strany nevedia o podstate podobných strán v liberálnom svete nič a preto robia náhodnú neprogramovú politiku a stále viac sa zaplietajú do pavučín ekonomických mafii. Z toho vyplýva že aj idea právneho štátu a boja proti korupcii zostali „papierovými tigrami“. Napriek tomu, že v západnej Európe dominujú socialisti a konzervatívci, v krajinách bývalého sovietskeho bloku strany s takouto podstatou neexistujú. Rovnako je to s pojmami: zodpovednosť, sociálne trhové hospodárstvo, alebo vplyv verejnej mienky na formovanie politických rozhodnutí. Zlí žiaci sa nič poriadneho nenaučia ani z dobrých učebníc.

Nastolenie „učiacej sa spoločnosti“ závisí od dvoch faktorov: prítomnosti silných stredných vrstiev a politických elít schopných načúvať ich názorom a riadiť sa väčšinou morálkou v spoločnosti. Ich nedostatkom trpia aj tradičné liberálne demokracie, ktoré namiesto ponaučenia z dynamických svetových krajín sa snažia uzavrieť pred nimi svoj svet. Občianska úspešnosť každého projektu závisí od jeho verejnej dôveryhodnosti.

59) Drucker, P., *Fungujúci spoločnosť*, s. 165.

Stranícke subjekty aj politici a štátna byrokracia však trvale preukazujú vysokú náklonnosť ku korupcii, čo pochopiteľne bráni vzniku podstatných nových ideí a preto sa aj štát stáva v očiach občanov málo dôveryhodným ale mohutným a drahým. To však vedie k stabilizovaniu potenciálneho radikalizmu. Viditeľne je akákoľvek podstatná zmena v systéme závislá dnes od použitia radikálnych politických prostriedkov. Takým spôsobom, ako bola nastolená liberálna demokracia, musí byť aj vylepšená. Nedostatok miery sebareflexie euro-atlantickej civilizácie zhoršuje možnosť reštartu týchto krajín, ktorý by zvýšil ich celkovú spoločenskú dynamiku. Viditeľne tu máme opäť príklad neschopnosti učiť sa od iných krajín. Starý imperiálny prístup bol založený na vojenskej presile a veľkom národnom bohatstve pri využívaní aj cudzích zdrojov. Prestalo to platiť po druhej svetovej vojne, čo si väčšina politikov tejto civilizácie nevšimla.

Dobrým historickým príkladom učiacej sa spoločnosti bol anticý Rím. Už starí Heléni dokázali všeličo prevziať od Egypťanov. No najširšie preberali vhodné myšlienky Rímania. Hovorí sa, že Rímania porazili Grékov vojensky, no kultúrne s nimi prehrali – to je súčasť preberania vzorov. Rímania vytvorili rozsiahlu ríšu, v ktorej existovala kultúrna a náboženská pluralita a autonómia. Politická správa bola delená na koncepcnú imperiálnu a operatívnu miestnu. Napriek tomu, že celé územie bolo ovládané Rímom, miera autonómie bola svojou povahou vyššia, aká je dnes v Európskej únii. Rímania pochopili, že každé etnikum a každá komunita môže prosperovať iba vtedy, keď sa im nebudú neorganicky vnucovať pravidlá a vzory z centra.

„Vízia korporácie je najzákladnejším vyhlásením hodnôt, aspirácií a cieľov korporácie. Je to apel na srdcia a mysle jej členov. Musí udávať jasné vysvetlenie toho, kde sa korporácia nachádza dnes a poskytovať automapu pre budúcnosť. Pretože korporácia je pre naše životy tak veľmi dôležitá, my ako jej členovia chceme vedieť:

Aké charakteristické alebo základné presvedčenia spoločnosť zastáva
→ HODNOTY

Čím je dnes a čím sa chce stať → POSLANIE.

Na čo je zameraná a kam smeruje → CIELE.“⁶⁰

Štát je svojou podstatou najväčšou korporáciou. Keď v nej prestanú zásadne fungovať niektoré spomenuté atribúty, potrebné je ich inovovať,

alebo priamo zmeniť. Vysoká miera nedôvery občanov voči vlastným štátom, straníckym subjektom a štátnym reprezentantom je postačujúcou podmienkou na zásadné premeny systému. Preto je vhodné analyzovať dynamickejšie systémy, v ktorých sa stabilita neopiera o štátny dirigizmus a preniesť dynamizujúce prvky do stagnujúceho systému.

Učia sa spoločnosť má výraznú nevýhodu v tom, že neexistuje návod kto od koho a čo by mal preberať a niet ani arbitra, ktorý by zhodnotil výsledok (učiteľ s trsteničkou v ruke). Niekoľko storočí bola Európa zvyknutá, že je „pupkom sveta“ a ostatný svet má preberať jej hodnoty, názory a inštitúcie. Tento imperiálny pohľad na svet európskych politikov nepustil ani dnes. Neschopnosť pochopiť iné civilizácie a prevziať od nich progresívne prvky vedie týchto politikov k úvahám o jedinej, či globálnej civilizácii, ktorej pochopiteľným zdrojom inšpirácií sú európske zvyklosti. „Pojem univerzálna civilizácia je príznačným produktom západnej civilizácie. V devätnástom storočí slúžila myšlienka „bremena bieleho muža“ na ospravedlnenie politickej a ekonomickej nadvlády Západu nad nezápadnými národmi. Na konci storočia dvadsiateho slúži pojem univerzálna civilizácia na ospravedlnenie kultúrnej nadvlády Západu a zdôraznenie nutnosti napodobňovať západnú prax a inštitúcie. Univerzalizmus je západná ideológia vytvorená pre konfrontáciu s nezápadnými kultúrami.“⁶¹

Dvadsiateprvé storočie je érou sporu o charakter vývoja, teda ostrým ideovým bojom civilizácií a snahou bývalých imperiálnych krajín nestrať sa „v dave národov“. Tvrdenie o jednotnej civilizácii je jednak popretím plurality ľudského vývoja a tiež priznaním vlastného zlyhania vytvoriť nový projekt spoločenskej reality pre súčasnú éru. Liberálny svet je odkázaný na používanie projektu z čias francúzskej a americkej revolúcie, ktorý bol kvantitatívne upravený (výberovú demokraciu nahradila masová).

Existencia viacerých paralelných civilizácií dáva veľkú príležitosť pre pokus o syntézu dynamických a humaniztických prvkov z rôznych častí sveta. Zároveň však vidíme obnovu miestnych náboženstiev ako ochranného faktoru proti komercializácii života. Nemožnosť vytvorenia univerzálného náboženstva viedla mnohých západných politikov k myšlienke univerzálnej svetskej ideológie, povinne prijímanej všetkými krajinami sveta. To však vyvoláva nesúhlas v krajinách so silným domácim

60) Quigley, J. V., *Vision*, s. 5-6.

61) Huntington, S., *Střet civilizací*, s.63.

náboženstvom. Môže to však viesť k teritoriálnemu, alebo intercivilizačnému konfliktu.

Civilizácie vyzerajú, akoby žili svojim vlastným životom bez akéhokoľvek zdroja ideí. Zdanlivo, pretože každá mala na začiatku nejaké idey, ktoré sa stali nosnými pre vytvorenie systému splunaživania ľudí a spravovania území, ako aj ochrany hodnôt. „Civilizácia vyžaduje určitú materiálnu prosperitu, dosť na to, aby zabezpečila trochu voľného času. Ale ďaleko viac vyžaduje dôveru, dôveru v spoločnosť, v ktorej človek žije, dôveru v jej filozofiu, dôveru v jej zákony a dôveru v jedincovej vlastné duševné sily. ... Sila, energia, vitalita: všetky veľké civilizácie alebo civilizované epochy mali vo svojom základe významnú energiu.“⁶² Nedôvera občanov voči vládnucej filozofii (ktorá je oproti originálu výrazne znetvorená) je dôležitou súčasťou dnešnej verejnej mienky. Bez dôvery je však spoločenský život nemožný. **Rozumným východiskom by bola syntéza rôznych svetonázorov, pričom zdrojom musia byť idey toho, ktorý má vyššiu mieru dôvery a lepšie spoločenské výsledky.**

Zatiaľ sme však svedkami ostrého boja o budúcnosť. To vedie k disparite a turbulenci vzťahov nielen v jednotlivých krajinách, ale tiež vo svetovom meradle. „Čo je teda turbulencia? Sú to chaotické javy všetkých mier, malé víry ako súčasť väčších vírov. Je to jav nestabilný. Turbulencia je vysoko disipatívna, čo znamená, že odčerpáva energiu a vytvára pohybový odpor. Je to pohyb premenený na náhodnosť.“⁶³ Takto nejako vyzerá dnešný svetový vývoj a teda aj vnútroštátny vývoj v jednotlivých častiach sveta. Tvorivá energia sa najmä v Európe vybíja v prázdnych projektoch, ktorých jediným zmyslom je prerozdeľovanie prostriedkov. Takto sa však starý kontinent stal svojou podstatou nepotrebným pre ďalší svetový vývoj.

Okrem toho tu pôsobí stará, pôvodne náboženská, animozita medzi islamským a kresťanským svetom. „Moslimovia sa obávajú a cítia odpor k západnej moci a hrozbe, ktorú táto moc predstavuje pre ich spoločnosť a vieru. Západnú kultúru vnímajú ako materialistickú, skazenú, úpadkovú a nemorálnu. Rovnako ju chápu ako zvodnú, a tak o to silnejšie zdôrazňujú potrebu klásť odpor jej vplyvu na moslimský spôsob života. Moslimovia stále častejšie napádajú Západ nie snád' preto, že by vyznával zlé náboženstvo, ktoré je napokon rovnako ako islam „náboženstvom knihy“,

ale preto, že Západ žiadne náboženstvo nemá. Z moslimského pohľadu je sekularizmus, bezbožnosť, a teda nemorálnosť omnoho väčším zlom ako západné kresťanstvo, ktorého sú plodmi.“⁶⁴ **Takto sa nám objavuje nová úloha stratégie – prežitie civilizácie ale tiež celého ľudstva.**

V časoch „studenej vojny“ odpoveďou bolo ideologické zdôvodnenie – potreba vojensky poraziť protivníka a teda prežitie bolo technickou otázkou (bunkre, zásoby potravín a energetické zdroje v kombinácií s prevahou prvého úderu). V súčasnosti je to otázka spolužitia viacerých civilizácií a ich kultúrnej spolupráce (vnímané ako kultúra v širšom zmysle). Stratégia prežitia musí mať presne definované ciele, hodnoty a prostriedky: cieľom je dosiahnuť prostredie priaznivé pre rozvoj všetkých národov a ich štátov; hodnotami by mali byť kombinácie teoretických názorov (sloboda, samospráva, pluralita, občianska zainteresovanosť, prosperita); prostriedky by mali byť tvorené transformáciou zbrojných výdajov a širokým použitím rozvojových fondov s celosvetovou ideologickou či mocensky neúčelovou distribúciou a kontrolou.

„Neexistujú žiadne večné pravdy. Každá filozofia je výrazom svojej a len svojej doby a neexistujú dva veky, ktoré by mali rovnaké filozofické intencie, akonáhle má byť reč o skutočnej filozofii, a nie o nejakých akademických bezvýznamných diskusiách o formách súdu alebo o kategóriách citu.“⁶⁵ Viacero „večných“ liberálnych právd sa vyčerpalo. Nemožno dokončne transformovať ideály sedemnásteho a osemnásteho storočia do podoby, ktorá by zodpovedala dvadsiemu prvému storočiu. Demokracia, sloboda, občan, štát mali rôzne významy v antike, v stredoveku (ak boli použité), v časoch liberálnych revolúcií aj v časoch „studenej vojny“. Ak majú zostať v arzenále politiky, tak im treba priradiť nový obsah tak, aby boli akceptovateľné (bez brutálneho nátlaku) v rôznych civilizáciách. Aj z toho vyplýva potreba pripustenia viacerých definícií toho istého pojmu, čiže akceptovanie plurality vývoja a aktuálnych potrieb. Nejde o akademické definície, ale o ľudský život a prežitie ľudstva jako pluralitného spoločenstva národov a iných etník.

62) Cahill, T., *Jak Irové zachránili civilizaci*, s. 63.

63) Gleick, J., *Chaos*, s. 126.

64) Huntington, S., *Střet civilizací*, s. 254.

65) Spengler, O., *Zánik Západu, Obrisy monografie světových dějin*, s. 47.

ZÁVER

Je ľudstvo poučiteľné, alebo vo svojej samolúbsti zanikne? Začiatok dvadsiateho prvého storočia znamená aj začiatok novej éry (mimočodom o tom sú aj májske predpovede). Ľudstvo možno dovŕšilo éru vojen a pretekov v zbrojení a začalo éru pretekov v intelektuálnej tvorbe. Nejde o preteky výrobcov tovarov, ale o dosiahnutie kultivovanejšej formy života. Ľudstvo sa však musí mať na pozore pred skupinami (mafiami), ktoré chcú prerozdeliť bohatstvo sveta a získať nové nevidané profity. Akákoľvek vízia sa musí opierať o likvidáciu mafiánskych organizácií a tvrdé trestanie mafiánskych praktík. Žiadna stavba nebude stabilná, ak ju budú rozžierať skupiny hlodavcov. To znamená očistenie štátu a politických strán od parazitov. Bez toho zostane akákoľvek dobrá a realizovateľná vízia iba filozofickou úvahou o možnom dobrom usporiadaní budúcnosti. Z toho vyplýva povinnosť politických strán očistiť seba od parazitov, ktorí sa ich prostredníctvom dostávajú do decíznych funkcií. Sebaočista je nikdy nekončiacim procesom.

Tvorba vízií si vyžaduje menšie skupiny intelektuálov schopných konstruovať nelineárne cesty vývoja. Tvorba následných stratégií zase skupiny intelektuálov a politikov, ktorí dokážu preniesť všeobecnejšie kontúry vízie do konkrétnejšej podoby a definovať jasné cesty dosiahnutia cieľov.

Takéto postoje musia byť výrazne nestranné, pretože nejde o stratégiu udržania moci, ale vytvorenie a následné udržanie slušnej spoločnosti, založenej na spravodlivosti v sociálnej, občianskej, ekonomickej aj kultúrnej sfére. Ak majú mať všeobecnú použiteľnosť, nemôžu prioritizovať hodnoty jedinej civilizácie a zároveň zosmiešňovať, či priamo bojovať proti hodnotám iných civilizácií. Preto nemožno ani stavať na súčasných stranách a ich politikoch, ktorí majú iba sobecké utilitárne záujmy.

Všeobecná kríza hodnôt môže mať dve pokračovania: buď sa objavia nové silné a nebojácné osobnosti, alebo dospejeme do štádia všeobecného boja a všeobecnej deštrukcie. Mali by vzniknúť ostrovy pozitívnej deviácie,

ktoré vyslovia nové hodnoty pre budúcnosť. Tomu v budúcnosti musí korešpondovať vznik politických hnutí, pripravených tieto hodnoty realizovať. Sily deštrukcie sú však dobre organizované a disponujú výraznou mocou peňazi a štátneho ovládania ľudí.

Kríza hodnôt, dôvery a kultúrnosti ukazuje, že žijeme v prechodnom štádiu. Pozitívna cesta jednoznačne závisí na masovom odpore voči skorpumpovaným systémom a na skupinovom výbere dôveryhodných a viziónárskych osobností.

Chaos, ktorého prejavom sú rozmanité krízy v rôznych častiach sveta stabilizujú negatívny vývoj. Dôvera sa dá získať iba vtedy, ak masy pocítia užitočnosť spoločenského systému a vernosť osobností deklarovaným princípom. To neplatí iba v rozmeroch národných štátov, či medzinárodných zoskupení, ale v celosvetovej realite.

LITERATÚRA

- Åsard, E., Bennett, W. L., *Democracy and the Marketplace of Ideas*, Cambridge, 1997.
- Baťa, J. A., *Budujeme stát pro 40 000 000 lidí*, Zlín, 1937.
- Bauman, Z., *Globalizácia*, Bratislava: Kalligram, 2000.
- Bauman, Z., *Úvahy o postmoderní době*, Praha: SLON, 1995.
- Cahill, T., *Jak Irové zachránili civilizaci*, Praha: Pragma, 1998.
- Cahill, T., *Mysteria středověku a počátek moderního světa*, Praha: Pragma, 2008.
- Coudenhove-Kalergi, R., N., *Pan-Evropa*, Praha: PAN-EVROPA, 1993.
- Česal, A., Dvořák, O., Mátl, V., *Skrytá česká historie*, Praha: XYZ s.r.o., 2008.
- Drucker, P., *Fungující společnost*, Praha: Management Press, 2004.
- Fourastie, J., *40.000 hodin*, Praha, 1967.
- Gentile, E., *Politická náboženství*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008.
- Gleick, J., *Chaos*, Brno: Ando, 1996.
- Guénon, R., *Krise moderního světa*, Praha: Herrmann a synové, 2002.
- Habermas, J., *Dobíhající revoluce*, Bratislava: Kaligram, 1999.
- Huizinga, J., *Kultura a krize*, Bratislava: Kalligram, 2002.
- Huizinga, J., *Podzim středověku*, Praha: PASEKA, 2010.
- Huntington, S., *Střet civilizací*, Praha: Rybka Publishers, 2001.
- Khoo Kheng-Hor, *Applying Sun Tzu's Art of War in Corporate Politics*, Malaysia: Pelanduk Publications, 1995.
- Kouzes, J. M., Posner, B. Z., *Credibility*, San Francisco: Jossey-Bass Publishers, 1993.
- Krause, D., G., *The Way of the Leader*, London: Nicholas Brealey Publishers, 1997.
- Küng, H., *Světový étos*, Praha: Vyšehrad, 2000.
- Lao-c', *TAO-TE-ŤING*, Bratislava: CAD Press, 2003.
- Laski, H. J., *Úvahy o revoluci naší doby*, Praha, 1948.
- Lawless, R., *Co je kultura*, Olomouc: Votobia, 1996.
- Locke, E., *The Essence of Leadership*, New York: McMillan, Inc., 1992.
- Macedo, S., *Liberální cnoti*, Bratislava: Archa 1995.
- Mills, C. W., *Sociologická imaginace*, Praha: SLON, 2002.
- Nanus, B., *Visionary Leadership*, San Francisco: Jossey-Bass Publishers, 1992.
- Patterson, T. E., *The American Democracy*, New York: McGraw-Hill Publishing Company, 1990.
- Pettit, P., *Republicanism, A Theory of Freedom and Government*, Oxford: Clarendon Press, 1997.
- Polanyi, K., *Velká transformace*, Brno: CDK, 2006.
- Quigley, J., V., *Vision*, New York: McGraw-Hill, 1993.
- Rostow, W. W., *The Stages of Economic Growth*, Cambridge: Cambridge University Press, 1960.
- Schein, E. H., *Organizational Culture and Leadership*, San Francisco: Jossey-Bass Publishers, 1997.
- Schirrmacher, F., *Spiknutí metuzalemů*, Praha: Knižní klub, 2005.
- Soros, G., *Věk omylnosti*, Bratislava: Kalligram, 2007.
- Spengler, O., *Zánik západu. Obrisy monografie světových dějin*, Praha: Academia, 2010.
- Sun-c', Sun Pin, *Umění války*, Gliwice: Helion S.A., 2005.
- Sutor, B. H., *Politická etika*, Praha: Oikoimeni, 1996.
- Tóth, R., *Organizační kultura*, Kolín: NCSP, 2009.
- The Kautiliya Arthasástra, Delhi, 1988.
- Weber, M., *Metodologie, sociologie a politika*, Praha: Oikoimeni, 2009.
- Whyte, W. H., *Organizační člověk, Praha: Svoboda*, 1968.
- Wing, R.L., *The Art of Strategy*, London: Thorsons, 1988.

Prof. PhDr. Rastislav Tóth, CSc.

Politické stratégie

Vysokoškolská učebnica

Vydanie prvé

Recenzenti

doc. Ing. Pavol Hrivík, CSc.

Mgr. Marcel Martinkovič, PhD.

fftu

Vydavateľ

Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

Hornopotočná 23, 918 43 Trnava

historia@truni.sk, fff.truni.sk

© Rastislav Tóth · 2015

© Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave · 2015

ISBN 978-80-8082-858-5